

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA ŞAKİR

Osmanlı Döneminde
İstanbul Ramazanları

OSMANLI DÖNEMİNDE İSTANBUL RAMAZANLARI

Aralık 2013

OSMANLI DÖNEMİNDE İSTANBUL RAMAZANLARI **ZİYA ŞAKİR**

Copyright© Akıl Fikir Yayınları Aralık 2013

Bu kitabın tüm hakları Akıl Fikir Yayınlarına aittir. Kaynak gösterilmeksizin kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

YAYINCI: Akıl Fikir Yayınları

KAPAK TASARIMI: Akıl Fikir

İÇ DÜZEN: Akıl Fikir

BASIM: Aralık 2013

AKIL FİKİR YAYINLARI

Alayköşkü Caddesi Küçük Sokak Civan Han Kat:1 No:3

Cağaloğlu Fatih / İSTANBUL

Tel: 212 520 98 90 / 97 Fax: 212 527 06 77

eposta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ISBN: 978-605-5283-15-5

BASIM ve CİLT: Akıl Fikir Yayınları ve Dijital Matbaası

Alemdar Mahallesi Alayköşkü Caddesi

Küçük Sokak No:6/3 Fatih-İstanbul

212-514 77 77

eposta: bilgi@akilfikiryayinlari.com

ZİYA ŞAKİR

OSMANLI DÖNEMİNDE
İSTANBUL RAMAZANLARI

AKIL FİKİR YAYINLARI

Yayınevi Notu

Bu kitap aslına sadık kalınarak basılmış ancak günümüz gençlerinin daha rahat faydalanması için cümlelerin akışına uygun olarak bazı kelimelere parantez içinde güncel anlamları verilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ZİYA ŞAKİR'İN DİN ARAŞTIRMALARI.....	7
RAMAZAN	11
ORUÇ	17
İSLAMİYET'İN HAYIRLI VASIFLARINDAN BİRİ: İFTAR VE SOFRALARI	23
TERAVİH	27
RAMAZANDA, YİYECEK VE İÇECEKLER	33
RAMAZANDA ŞEHRİN ÇEHRESİ	39
BEYAZIT CAMİİ AVLUSUNDA AÇILAN İLK SERGİ 45	
DAVUL.....	53
DAVULCULAR	57
EZAN VE TOP	65
HAFIZLAR VE VAİZLER.....	71
MİNARE VE KANDİL.....	75
MAHYE.....	81
MAHYE, NASIL KURULUR?	85
RAMAZANIN ONBEŞİ	91
MUKADDES EMANETLER	97
YAZ RAMAZANLARI, KIŞ RAMAZANLARI.....	103
RAMAZANLARDA, ARABA PİYASASI.....	109
KARAGÖZ – HAYAL.....	115
MEDDÂH.....	121
TİYATROLAR.....	127
ABDİ EFENDİ	132
KEL HASAN	136

MANAKYAN EFENDİ.....	142
KANTOLAR VE KANTOCULAR.....	147
ARİFE	153
İSLÂMDA MÜBAREK GÜN VE GECELER.....	157
LEYLE-İ KADİR	157
ŞEKER BAYRAMI.....	157
KURBAN BAYRAMI.....	158
MEVLİDİ NEBİ KANDİLİ	159
LEYLE-İ REGAİP.....	159
LEYLE-İ Mİ'RAC	160
LEYLE-İ BERÂT	161
CUMA.....	162
“HAC”CIN TARİHİ.....	163
İSLAMLARIN MUKADDES YERİ: KÂBE.....	168
RAVZA-İ MUTAHHARA.....	173
MEVLUDİ ŞERİF.....	180

ZİYA ŞAKİR'İN DİN ARAŞTIRMALARI

Ziya Şakir'in, muhtelif gazete ve mecmualarda, bine yakın tarihî makalesi yayınlanmıştır. Eğer bunlar toplanacak olursa, tarihin hurda bahis ve hâdiselerine ait, mühim külliyyat meydana gelir. Ziya Şakir, eserlerinin içinde, en ziyade dinî yazılarına ehemmiyet vermiştir. Kendisi aslen ve neslen muhibbi ehlibeyttir. Bu itibarla İslâm tarihini, en muteber eserlerden çok derin bir surette tetkik etmiş ve incelemiş özellikle asrısaaadet kısmına ait bilgilere tam manasıyla vakıf olmuştur.

On sene sürekli tetkik ettikten ve inceledikten sonra, Hazreti Muhammed ile onun âline ve ensâline dair yazdığı eserler, emsalsiz birer kıymeti haizdir. Yazarı Süleyman Efendi merhumun:

*Âmine hâtun Muhammed anesi/Ol sedeften doğdu
ol dürdanesi/Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile/Vakte-
rişti haftaü eyyam ile.*

Kıt'asıyla başlayan Hazreti Muhammed adındaki 492 sayfalık eseri, Siyer-i Nebevi hakkında yazılmış olan eserlerin en açığı ve ihtiva ettiği bahisler itibariyle en zenginidir. Yazarın akıcı üslubuyla bu muazzam eser, tamamıyla sehl-i mümteni yani taklidi imkânsız eser halindedir. Eser, Yugoslav İslâm âlimleri tarafından takdir edilmiş ve o lisana tercüme edilmiştir.

İkdam Gazetesi'nde yayınlanıp Maarif Kitaphanesi tarafından kitap şekline dönüştürülen 312 sahifelik Kerbelâ Vak'ası ise, hiç şüphe yok ki Ziya

Şakir'in bir şaheseridir. Bu eser; İslâmiyet'i nifak ve ayrılığa sürükleyen sebepleri büyük bir tarafsızlıkla tahlil ettikten sonra, saltanat ihtirası yüzünden Hazreti Muhammed'in sevgili torunlarına reva görülen cinayetleri, Emevilerin kanlı siyasetlerini, Kerbelâ çöllerinde Hazreti İmam Hüseyin ile onun masum evlâtlarının, fedakâr akraba ve dostlarının nasıl şehit edildiklerini ve tarihte bir misli daha görülmemiş olan bu büyük faciada kurban gidenlerin emsal-siz kahramanlık ve şecaatlerini bütün inceliklerine nakleden öyle hazin menkıbelerden mürekkeptir ki, bunları okurken hıçkırığa hıçkırığa ağlamamak mümkün değildir.

Hazreti Muhammed'in – hususî, içtimaî, ilmî hayatı ise, Resulü Ekrem'in ne büyük bir şahsiyet olduğunu tebarüz ettirmektedir. Hazreti Muhammed'in gençliğinde göstermiş olduğu yüksek faziletler, onun, koyu bir cehalet ve vahşet muhitinde insanlara hakkın din ve ahlâk yolunu göstermek için çektiği mihnet ve meşakkatler tamamıyla nakledildikten sonra, o büyük ve müstesna şahsiyetin ilim ve irfanı, emsalsiz teşkilâtçılığı ve ucu bucağı bulunmayan Arabistan çöllerinde din ve ahlâk esasına müstenit büyük bir medeniyet kurması, komşu hükûmetlerle siyasî münasebette bulunması, bütün detaylarıyla izah olunmuştur.

Hazreti Muhammed'in muharebeleri ki, bilhassa Atatürk tarafından son derece takdir edilmiştir. Resulü Ekrem'in, ne büyük bir askerlik dehasına malik olduğunu bütün incelikleriyle ifade eden yegâne

eserdir. İlk İslâm orduları başkumandanı olan Hazreti Muhammed'in emsalsiz dehâsından doğan askerleri bir arazide düşmana karşı tam tedbir ve nizam üzere yerleştirme -ta'biye ve askerî birliklerin lüzumlu yere sevkini ve geri çekilme işini idare etme -sevk-ül ceyş usullerinin, aradan on üç asır geçmiş olmasına rağmen, bugün bile dünya ordularında tatbik edilmesinin sır ve hikmeti, bu eserde ilmi bir şekilde izah edilmiştir.

Tanrı'nın Aslanı – Hazreti Ali ise, Resulûllah'ın en yakını ve en sevgilisi olan bu büyük insanın yüksek şahsiyetini tebarüz ettirmektedir. Ali'nin ne faziletkâr, ne feragatkâr, ne kahraman, ne büyük bir ilim ve irfan sahibi, ne müstesna bir dâhi olduğu, bu eserde bütün belâgatiyle tasvir edilmiştir.

Özetle, Ziya Şakir'in dine ve İslâm tarihine dair yazdığı eserlerin hepsi, büyük bir kıymet ihtiva etmektedir. Onun açık, selis ve akıcı üslubuyla yazılmış olan bu eserleri, bilhassa gençlik üzerinde çok büyük tesirler husule getirmiş, son zamanlarda intişar eden Din Dersleri adındaki 93 sahifelik kitabı ise, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılarak en basit okuma bilenlere dahi, dinin itikat ve ibadetleriyle İslâmiyet'in ahlak üzerine kurulmuş bir din olduğunu öğretmiştir.

Hasan Eryüksel

RAMAZAN

Arapça, çok zengin bir lisandır. Bu lisanda, en küçük şeylerin bile manalarını ifade eden muhtelif kelimeler vardır. Ramazan da bu kabildendir. Bu tek kelime, bir hayli manaları ifade etmektedir. Bazı rivayetlere nazaran Araplar, ayların eski isimlerini tebdil ederlerken, ramazan ayı çok sıcak bir aya tesadüf ettiği için, çok sıcak manasına da gelen “Ramza” kelimesinin delaletiyle bu aya ramazan demişlerdir. Bazıları da ramazan kelimesi Cenab-ı Hakk’ın güzel isimlerinden biri olduğu için bu aya da o mukaddes ismin verildiğini ifade etmekteledir.

Ramazan kelimesinin muhtelif manaları vardır. Fakat bu isim üzerinde mütalaa beyan eden Araplar, ramazan ayı çok sıcak bir mevsime rast geldiğinden dolayı, bu ayda oruç tutanların bütün günahların yanıp mahvolacağını beyan etmekle beraber; aynı zamanda bu kelimeyi “bütün günahları izale eden” diye de tefsir ediyorlar.

Bunların hangisi doğru olursa olsun, muhakkak olan bir şey varsa Ramazan ayı büyük bir kutsiyeti hazırdır. Onun için Türkler bu aya “Mübarek ay” ve “On bir ayın bir sultanı” adı vermişlerdir.

Ramazana yaklaştığı zaman, bütün İslam belde-lerinde kıymetli bir misafir geliyormuş gibi bir hazırlık başlar. En büyük camilerden en küçük mescitlere kadar iç ve dışları kâmilten silinip süpürülerek temizlenir. Kandiller yıkanarak fitilleri değiştirilir. Padişahlar tarafından yaptırılmış olan salâtin (*sultan*) camilerin minarelerinde mahiye (*mahye*) ipleri hazırlanır. Mahiye kurmak için lazım olan kandillerin noksanları tamamlanır.

Ramazana bir hafta kala, bu faaliyet evlerde daha bariz bir şekilde başlar. Kadınlar, evin vaziyetleri bütün eşyalarını kaldırır. Onları temizledikten sonra tekrar yerlerine koyarlar. Sofra takımlarını yıkarlar. Eksik olan şeyleri tamamlarlar. Nihayet ramazana iki üç gün kala hamamlara giderek yıkanır. Artık hem kendileri ve hem de evleri ter temiz olarak ramazanı karşılarlar.

Daha on beş yirmi sene evveline gelinceye kadar, orta halli ailelerin evlerinde bile, kiler denilen küçük mikyasta (ölçüde) erzak depoları vardı. Vaziyetleri müsait olanlar, bir aylık yiyeceklerini toptan alırlardı. Bugünkü gibi, en mühim ihtiyaçları için bakkallara koşmazlardı. Yarım okka pirinç, bir okka fasulye, hatta iki kilo yağ almayı ayıp sayarlardı. Bakkallar, ancak fakir hallilerin alış veriş etmelerine münhasır

kalırdı. Onun için ramazan ayı yaklaşır yaklaşmaz, bakkal dükkânlarında da bir faaliyet başlardı. Bilhassa mahalle aralarındaki Karamanlı bakkallar, dükkânlara bazı değişiklikler yaparlar. Ramazan için toptancılardan aldıkları pirinç, fasulye, mercimek, nohut gibi erzak çuvallarını muntazam bir surette sıralarlar. Yağlı pastırmalarla sucuk kangallarını gözle hoş görünecek surette asarlar. Yeni yağ tenekelerini açarlar, kaşar tekerleklerini camekânlara yerleştirirler, beyaz peynir, zeytin, salça kavanozlarını bunların etrafına dizerler, rengârenk parlak kâğıtlara sarılmış olan güllaçları da en göze çarpacek bir yere asarak bu iâşe maddelerinin meşherine (*teşhirine*) yeni ve cazip bir manzara verirlerdi. Hatta gerek kendilerinin ve gerek çıraklarının on bir ay su yüzü görmemiş olan önlüklerini bile yıkayıp temizlerlerdi.

Daha yakın tarihlere kadar en büyük bir neşe ve harekete ramazana hazırlananlar, çocuklardı. Minarelere mahye ipleri gerilmeye başladığını görür görmez, bütün çocuklarda meserret (*sevinç*) ve memnuniyet ifade eden bir heyecan başlardı. Çünkü âbitlerin ve sâlihlerin ibadet hisleri kadar, bunların da bu mübarek aydan aldıkları bir nasip vardı. Evvela ramazana iki üç gün kalınca bir telin ucuna bağladıkları bezleri petrol içine koyarlar; bu suretle meşalelerini hazırlarlar ve ramazanın ilk akşamı o meşaleyi yakarak ramazanı davulla ilan eden mahalle bekçisinin peşine takılırlar:

“*Hekkam başı, yağlı pilav. Ala Ala heyyy,*” diye bağırarak bütün mahalleyi dolaşırlardı.

Sonra, akşam namazı ile yatsı namazı arasında salâtin camilere dolarak oralarda koşarlar, sıçrarlar, muhtelif oyunlar oynarlardı. Hem aile erkânı ve hem de cami hademeleri çocukların bu oyunlarına karşı müsamahada bulunurlardı.

Ramazanın ilk gününü tayin etmek, takvime tabi değildi. Şaban ayı hitam (*son*) bulduktan sonra semada hilal görünür görünmez, derhal ramazan ilan ediliirdi. Ancak, Şaban ayının başladığı günden itibaren otuz günü ikmal edilmesi şart ittihaz (*kabul*) edilmişti. Bu yüzden birçok karışıklıklar husule gelirdi. Mesela yüksek yerlerdeki memleketlerde hilâl, dağlarla ihata edilmiş (*çevrilmiş*) memleketlerden daha önce görüldüğü için ramazanın ilk günü ve gecesi de bazen tehalüf ederdi (*uymazdı*.) Bazen de hava bulutlarla kapalı olur; hilâl görünmezdi. O zaman geçen ayın otuz güne iblağ edilmesi (*ulaştırılması*) lazım gelirdi.

Bu işin peşinde koşan adamlar vardı. Bunlar, Şaban ayının son gününde yüksek yerlere çıkarlar, hilâli görmeye çalışırlar ve görür görmez memleketin kadısına koşarlar, hilâli gördüklerini yemin ile temin ederek bahşış alırlardı. Lâkin bu adamların doğru sözlü namaz kılıp, oruç tutan, işret (*içki içme*) ve zina gibi dini memnuiyetlerle (*yasaklarla*) ülfet ve ünsiyeti (*alışkanlıkları*) olmayan ehli iffet güruhundan olmaları şarttı.

Şaban ayının son gününe “yevmi şek” derlerdi. Bu, şüphe günü demektir. Ramazan muhbirleri o günü beklerler ve o gün gelir gelmez faaliyeti geçerlerdi. Halkın ekserisi bunları bildiği için şek gününde bunların vaziyetlerine intizar ederlerdi.

Vaktiyle Cerrahpaşa Camisi'nin bir imamı varmış. Bu zat şek gününün¹ mütehasşsılarındanmış. Bunun için hilâli bekler, görür görmez derhal Meşihat (şeyhülişlâmlık) Dairesine koşarak bahşişini almış. O tarihte ramazanı dört gözle bekleyenler, bu zatı gözetlerlermiş. Onun kunduralarını koynuna sokarak koşa koşa gittiğini görünce:

— Bizim imam, hilâli gördü, diye derhal birbirleri-ne ramazan tebrik ederlermiş.

İftar Sofrasını Tasvir Eden Bir Minyatür

1- Kapalı havada, Şabanın yirmi dokuzundan sonra gelen gün, yevmi şektir. Ramazan hilâlinin görülmemesi sebebiyle, Şabanın kemali 30 veya noksanı 29 olması, muhtemel olduğundan dolayı, halin hakikatine, ilim ve cehl kendisinde müsavî olan yâni, Ramazan veya Şabandan olduğu bilinemeyip şüpheli bulunan gün demektir.

Topkapı Sarayı'nda İftar Sofrası

ORUÇ

Oruç, İslam'ın şartlarından biridir. Lügatte manası “imsak - perhiz” demektir. Her şartında ve her esasında büyük bir hikmet bulunan mübarek dinimiz, Ehli İslam'a orucu farz etmekle, hem yaradanımız olan Cenabı Hakk'a karşı ibadet ve hem de sıhhatimiz üzerinde çok iyi tesir yapacağı muhakkak olan iki büyük faydayı birleştirmişler.

Küllü amelin... ayet-i kerimesinde orucun mana ve maksadı pek sarihdir. Bu ayetin misalen manası “Âdemoğullarının her fiili ve ameli kendilerine aittir. Ancak 'oruç' benimdir. Onun ecrini ve sevabını ben veririm” demektir.

Yememek, içmemek, nefsin arzu ve ihtiyaçlarına karşı istigna göstermek (*uzak durmak*), Cenabı Hakk'a yaklaşmak demektir. Nitekim bu bakımdan diğer dinlerde orucu kabul etmişler ve bunun ahkâmına riayet eylemişlerdir.

Oruçtan maksat sadece aç ve susuz durmak değildir. Orucun icap ettirdiği imsak ve perhize maddeten ve manen riayet etmektir. Yani nefesine hâkim olarak kendini her türlü fenalıktan esirgemektir.

Oruç çok eskidir. İnsanların ilk dini olan Hazreti İbrahim'in dininde mevcut olduğu gibi Hazreti Musa'nın ve Hazreti İsa'nın dinlerine de girmiştir.

Oruç İslamiyet'te, hicret senesinin ikinci senesi farz olmuştur. Ve ramazan ayında tutulan oruç için de Resulûllah Efendimizin emir buyurdukları veçhile *"Ramazanın başında hilali gördüğünüz zaman oruç tutunuz, Şevval ayı başında hilali gördüğünüz zamanda da orucu bozunuz"* bir had konulmuştur.

Oruç, muhtelif dinlerde, muhtelif şekillerde tutulur. İslamiyet'te ise, imsak vaktinden başlayan oruç, ertesi günün akşam ezanı vakti bozulur. Bu müddet zarfında yemekten, içmekten tamamıyla içtinap olunur (*kaçınılır*).

On üç asır evvel mübarek dinimize esas olarak konulmuş olan bu şart, ilmin ve fennin son derecede terakki etmiş (*ilerlemiş*) olduğu bu asırda da tamamıyla kabul edilmektedir. "İmsak ve perhiz" bugünkü tıp âleminde de tedavinin esasını teşkil etmektedir. On bir ay her nevi yiyecek ile doldurulmuş olan midenin bir ay istirahat etmesi, hiç şüphesiz ki başlı başına bir tedavidir.

Resulûllah Efendimiz ramazan ayından başka ayların bir kaç gününde de oruç tutarlardı. Ve bu suretle de orucu teşvik buyurmuşlardı.

Bunlardan biri Aşure orucu idi ki, bu da Muharrem ayının 10'uncu gününe tesadüf ederdi. Aşureden maksat Arapçada on rakamını ifade eden aşer kelimesi idi. Yani ayın onuncu günü tutulan oruç demektir.

İslamiyet'in zuhurundan evvel yani cahiliyet devrinde aşure orucu tutmak Kureyş kabilesi arasında eski bir adetti. Resulûllah Efendimiz de bu kabiledendi. Eski adet ve ananelerin iyisine ve hayırlısına riayetkâr olan Resulü Ekrem Efendimiz, bu maksatla aşure orucu tutmayı adet edinmişti.

Bazı din âlimleri "Ramazan orucundan evvel aşure orucu 'farz' edilmişti. Ramazan orucunun 'farz' olmasından sonra aşure orucu 'nesh' edildi (*kaldırıldı*)" derler. Bazıları da "Ramazandan evvel hiçbir oruç farz olunmadı. Aşure orucu, eski bir adet ve ananeden ibarettir" diye iddia ederler. Bu iddiaların hangisi doğru olursa olsun, muhakkak olan bir cihet vardır ki, Resulûllah Efendimiz ramazan orucu tutmakla beraber şu günler de oruç tutmaya ehemmiyet vermişlerdir.

Muharrem ayının onuncu günü yani (*aşûrâ*) orucu bir gün, Zilhicce ayının başından itibaren dokuz gün: Çarşamba, Perşembe, Cuma günleri olmak üzere her aydan üç gün; Ayların on üçüncü, on dördüncü, on beşinci günlerine tesadüf eden Eyyamı beyz denilen günler Eyyamı beyz "ak gün" demektir. Araplar yıldızların çoğaldığı ve çölleri aydınlattığı Arabî aylarının 13, 14 ve 15'inci gecelerin ertesi günlerine bu ismi vermişlerdir.

Oruç ibadetle mükellef olan her Müslüman'a "farz"dır. Bu da Kitap, sünnet ve icmal ümmet ile sabit

olup bundan yalnız çocuklar ve deliler muaftır.

Nezirler ve kefaretlar için tutulacak oruçlar “vacib”dir. Bunlardan başka tutulan oruçlar, nafile ad-dedilir.

Oruç tutarken niyet şarttır. Yani sahur yemeğini yedikten ve imsak zamanını ekledikten sonra, ağzını çalkalayarak:

“Yarabbi... Niyet ettim senin rıza-i şerifin için yarın-ki orucu” demek lâzımdır.

Orucu bozan şeyler şunlardır:

- Ne kadar az olursa olsun bir şeyi bilerek yemek.
- Sigara içmek ve enfiye çekmek.
- Gerek karı koca arasında ve gerekse başkalarıyla, tenasûli fiil ve hareketler icra etmek.
- Gerek karı koca arasında ve gerek başkalarıyla, şehveti gıcıklayacak bir şekilde öpüşmek. Kendi fiil ve hareketi ile şehvetini tahrik ederek cünüplüğe sebebiyet vermek.
- Ağzını, burnunu yıkarken boğazına su kaçırdıktan veyahut yemeğin tadına bakarken yanlışlıkla ve dikkatsizlikle bir miktar yuttuktan sonra, orucunun bozulduğuna hükmederek yemeye ve içmeye devam etmek.
- İmsak vaktini geçirdiği halde yemek yemek, iftar vaktine dikkat etmeyerek, vaktinden evvel yiyip içmek.
- Başkaları tarafından bir cebir, bir tazyik görse bile,

orucu bozan fiil ve hareketleri ihtiyaç eylemek. Orucu bozacağı için kaza lâzım gelir tıpkı oruç gibi kaza da farzdır. Mutlaka farza riayet olunmalıdır.

- Lohusalar, aybaşı gören kadınlar, oruç tutamayacak kadar takatten düşmüş ihtiyarlar, oruç zamanları ilaç almaya mecbur olan hastalar oruçtan muaftır. Ancak bunların Fidyeye vermeleri lâzımdır.

- Askerler, oruç tutup tutmamakta serbesttirler. Ancak terhis edildikten sonra kaç gün oruç tutmamışlarsa, o kadar gün oruç tutarak kaza ederler.

Ramazan Pidesi Satan Bir Fırın

İftar Sofralarını Tasvir Eden Bir İllustrasyon

İSLAMİYET'İN HAYIRLI VASIFLARINDAN BİRİ: İFTAR VE SOFRALARI

Eski ramazanlarda en ehemmiyet verilen şeylerden biri de iftardı. İftardaki hakiki maksat, aç ve muhtaç olan fukarayı doyurmaktı. İslamiyet'in en hayırlı vazifelerinden biri de hayır ve hasenat yapmak, ihtiyaç erbabına yardımda bulunmaktı. Resulûllah Efendimiz Mescid-i Şerif'in bir tarafında üstü sundurmalı bir sofa yaptırmıştı. Bu sofada maişetini teminden aciz olan ashabı kiram yaşarlardı. Resul Ekrem Efendimiz bunları yedirirler, içirirler kendilerine azami derecede muavenette (*yardımda*) bulunurlardı.

Eski İslam hükümdarları ve zenginleri de kurmuş oldukları cami ve medrese gibi dini abideler arasında imaretler yaptırmışlardı. Pişirilen yemekler her gün fakirlere dağıtılırdı. Hal ve vakit bu kadar büyük mikyasta hayır ve hasenata müsait olmayanlar da, ra-

mazan aylarında iftar sofrası kurarlar, fakirleri aksam yemeklerine çağırırlardı. Bu adet gitgide vaziyeti değiştirmiş, adeta yarı resmi bir ziyafet şekline girmişti. Padişah ve Sultan saraylarından, vükela ve zengin konaklarından, orta halli ve hatta mütevazı kimselerin evlerine kadar iftar sofrası kurmak, bir usul ve adet hükmünü iktisap etmiştir.

Çok eski devirlerde iftara davet edilenler sadece fakirlere münhasır kaldığı halde, gitgide iftar davetlilerinin hudutları genişlemiş; Padişah saraylarına devlet erkânının konaklara, orta hallilerin evlerine de dostları ahabları, hısım ve akrabayı davet etmek âdeti baş göstermiştir.

İftar sofralarının, diğer zamanlarda verilen ziyafet sofralarından başlıca farkı, yemekten evvel yenilen bazı şeyler ki, ramazana mahsus olan yemeklerdi. İftar sofralarında yemeklerden evvel sofrada hurma, zeytin, peynir, pastırma, sucuk, reçel, pide ve saire gibi şeyler bulundurmak adetti. Hatta bazı kibar konaklarında balık yumurtası, siyah havyar gibi şeyler bile iftarlık arasına girerdi.

İftar sofrasındaki yemeklerde sair zamanlarda yenilen yemeklerden bir hayli farklı idi. Mesela iftarlıktan sonra, her hangi bir çorba içmek, pastırmalı yumurta yemek ve sofrada kaç tatlı bulunursa bulunsun; misafirlere mutlaka kaymaklı veyahut fındıklı güllaç ikram etmek hiç değişmeyen adetlerdendi.

Büyük konaklarda, iftar sofrasında bulunan yemekler -aşağı yukarı- şunlardan mürekkepti:

Çorba, şiş veyahut ızgara kebabı, yumurtalı pastırma, bir sulu et, bir etli sebze, mevsimine göre dolma, zeytinyağlı bir sebze, güllaç, börek, pilav, tatlı, meyve. Bu yemek listesi, kati değildi. Bunlara, daha birçokları ilave edilirdi.

Orta hallilerin sofraları da mutlaka çorba, et, yumurtalı pastırma, etli sebze, güllaç, börek, tatlı ve mevsimine göre meyveden mürekkepti. Dindar olanlar, oruçlarını ya zemzem yahut Mekke ve Medine'den gelmiş olan hurmalarla bozarlardı. Hatta bazı iftar davetlileri, oruçlarını bozar bozmaz akşam namazlarını kılarlar, ondan sonra iftar sofrasına otururlardı.

İftara davet edilmiş olanlar, yemeklerini yedikten sonra kahvelerini içerler, derhal dağılıp giderlerdi. Büyüyük konaklarda, iftardan ve akşam namazını cemaatle kıldıktan sonra, selamlık dairesinde yatsı namazı vak-

Resim Altındaki yazı: İftar Sofrasında Topa intizar.

— Bizim saat yürümüyor. Daha iki dakika var, ne uzun bir zaman

tini beklemek ve cemaatle teravih namazını kıldıktan sonra konak sahibine teşekkürlerle veda ederek ziyafete hitam vermek adetti. Zengin konaklarında iftar zamanı, yemek için müracaat edenlere kapılar açıktı. İftara gelen kim olursa olsun, reddolunmazdı.

İftara gelenler sanatlarına ve derecelerine göre sofralara otururlardı. Ve yemekten sonra giderken “diş kirası” denilen bir miktar para veyahut münasip birer hediye alırlardı. Saraylarda yemekten sonra misafirler, baş ağasının odasına uğrarlardı. Diş kiralarını oradan alırlardı. Diğer konaklarda ise ya konak sahibi veyahut konak kâhyası tarafından verilirdi

Bu diş kirası bazen lâtife şekillerine girerdi. Ev sahibi eski bakır paralardan tedarik eder, bunları kâğıtlara sararak misafirler giderken usullacık ellerine sıkıştırıverirdi. Bunu alanlar, gayet tabii olarak bir heyecana kapılırlardı. Evden çıkıp bir müddet gittikten sonra bir sokak fenerinin altında dururlar, artık son haddi bulmuş olan heyecan ile ceplerindeki kâğıdı çıkarıp açarlar ve içinde hiçbir şeye yaramaz olan bakır paraları görünce iftar sahibine türlü şeyler söylemeye başlarlardı.

Sultan Hamid devrinde teşrifat sırasıyla Yıldız Sarayı’na iftara davet edilenlere birer maaş nispetinde diş kirası verilmek usuldendi. Sultan saraylarındaki davetlere gidenler de sanat ve derecelerine göre muhtelif kıymetli cigara ağızlığı, tabaka, saat, yüzük vesaire gibi hediyelerle taltif edilirdi. Kadınlara para vermek adet değildi. Onlara mutlaka hediyeler verilirdi.

TERAVİH

Ne zaman ramazan adı anılsa akla derhal teravîh gelir. Çünkü Resulûllah Efendimiz: “Cenab-ı hak size ramazanın orucunu farz kıldı. Ben de size teravîh namazını sünnet kıldım.”

Buyurarak teravîh namazını tebcil (*yüceltmiş*) ve ümmetini bu namaza teşvik etmişlerdir.

Hicret senesinin ikinci senesi Recep ayına gelinceye kadar ehli İslam namaz kıldıkları zaman Kudüs’e tevcih ederlerdi (*yönelirlerdi*). Hâlbuki Muhacirun denilen fedakâr zümre daima vatan hasreti çekerler ve İslamiyet uğrunda terk ettikleri Mekke şehrini hatırlayarak gizli bir teessür hissederlerdi. Bunun üzerine (... fevelli vecheke şedral Mescid-il Haram² ...) ayet-i kerimesi nüzul etti ve İslâmların kabilesi, Kudüs’teki Mescid-i Aksa’dan, Mekke’deki Kabe-i Aliyya’ya çevrildi.

2- (Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir. BAKARA:143

Recep ayında vuku bulan bu mukaddes hadiseyi, Şaban ayında bir diğeri takip etti. O ayda da ehli İslâm'a ramazan ayında oruç tutmanın farz olduğuna dair Resulûllah Efendimize bir emir tebliğ edildi.

Yine hicretin ikinci senesinde, İslamiyet'in ati ve istikbalinin müzahir olacağı inkişafı müjdeleyen Bedir zaferi vukua geldi. Bizzat Resulûllah Efendimizin emir ve kumandasında bulunan küçük bir İslam ordusu, kendisine birkaç kat faik olan düşmanlarıyla Bedir mevkiinde yapmış olduğu ilk harpte büyük bir zafer ihraz etmiş ve bu muharebede, en büyük İslam düşmanlarından Ebucehil, Utbe, Şibe, Velid bin Utbe gibi Kureyş kabilesinin en namdar reisleri ve en mühim şahısları katledilmişti. Bu İslamiyet'in kıyamete kadar baki kalacağına en büyük delildi.

Bedir Harbi, ramazan ayının on yedinci günü vuku bulmuştu. Bu parlak zaferi müteakip, zekât vermek farz, sadaka-i fitir vermek de vacip oldu.

Yine hicretin ikinci senesinde, ehli İslâm'ın zafe-riyle neticelenen bu ramazan ayının nihayetinde ilk bayram namazı eda edildi. Bu da Cenab-ı Hak tarafından ehli İslâm'a bahşolunmuş büyük bir nimet ve faziletli. Yine hicretin ikinci senesi Zilhicce ayında mesut bir hadise daha vukua geldi ki bu da, Resulûllah Efendimizin en sevgili kerimesi Hazreti Fatma'nın yine en sevgili yeğenlerinden olan Hazreti Ali ile izdivaçları idi. İşte ehli İslâm'ı memnun ve mesut eden bu hadiseler arasında Resulûllah Efendimizin teravih namazını sünnet kılmaları, hicret senesinin ikinci senesinin feyzi ve mebrûkiyetine en büyük delil teşkil etti.

Teravih namazı, yalnız ramazan aylarında kılınır. Yirmi rekâttır. Sekiz rekâti sünnet, on iki rekâti müstehabdır. Bazı rivayetlere nazaran Resulü Ekrem Efendimiz teravih namazını yalnız olarak kılmışlardır. Ancak hicretin on dördüncü senesinde bu namaz cemaatle eda olunmaya başlamıştır. Ve buna da ikinci halife Ömer zamanında İslam ordusunun girdiği harplerde kazanmış olduğu muvaffakiyetlere bir şükran nişanesi olmak üzere teravih namazının cemaatle kılınması hakkında karar verildiği rivayet olunmaktadır.

Teravih namazının cemaatle kılınmasına karar verildikten sonra Ashabı Kiram'ın en eskilerinden olan Ebiy bin Kab erkekler için, İbni Haysüme'de kadınlar için imam tayin olunmuşlardır.

Teravih namazı, her camide kılınabilir, ilk zamanlarda erkeklerle kadınların ayrı ayrı kılmaları o devrin camilerinde iki cins için ayrı ayrı yer bulunmadığından ileri gelmiştir. Hâlbuki asrısaadetten sonra yapılan camilerin ekserisinde erkeklere ve kadınlara mahsus olmak üzere ayrı ayrı yerler yapıldığı için her iki cemaat aynı cami ve mescitte birleşmiş; diğer namazlar gibi teravih namazı kıldırmak için de bir imam ile iktifa edilmiştir.

Bazı İmamlar, bütün ramazan ayı müddetince kıldırdıkları teravih namazlarında, Kur'an'ı Kerim'i başından başlayarak sonuna kadar hatmederlerdi. Mamafih şu ciheti de ilave edelim ki şehrimizde bir gece teravih namazında, tamam olarak hatim indiren imamlar da nadir değildi. Fakat asıl makbul ve

mesnûn (*sünnet*) olan bir Ramazan-ı Şerif müddetince, bir hatim indirmekti. Çünkü bir gecede indirilen bir hatim ile teravih namazı kılmak saatlerce ayakta durmaya mütevakkıftı ki, buna da mukavemet edebilmek herkesin harcı değildi.

Teravih namazı oruca faydalıdır ki, diğer aylarda namaz kılmayanlar bile, ramazan aylarında yatsı namazlarına devam ederek teravih namazı kılmaya özenir. Bilhassa güzel sesli bir imamın arkasında teravih namazı kılmak, bambaşka manevi bir zevktir.

Teravih namazı, her dört rekât arasında salat-i selam getirilerek kılındığı gibi, tevşihler ve ilahiler okunmak suretiyle eda edilir. Selâtin camilerin bazılarıyla, eskiden bazı tekkelerde bu cihete bilhassa ehemmiyet verilirdi. Ve güzel sesli müezzinlerin her dört rekâtta bir söyledikleri ilahiler, büyük bir vecd ve huşu içinde dinlenirken manevi bir zevk hissedilirdi.

Bu cihete, bilhassa padişahlara namaz kıldıran imamlarla müezzinler pek ehemmiyet verirlerdi. Hatta bunların içinde bestekâr olanlar, teravih namazlarında padişahı memnun edebilmek için, yeni yeni ilahiler bestelerlerdi.

En büyük musiki üstatlarımızdan meşhur Dede Efendi, bu hususa çok dikkat ederdi. Oldukça yüksek bir musikişinas olan Sultan Mahmud'u memnun etmek için, yeni ilahiler bestelemeye çok ehemmiyet verirdi. Hatta bir defasında adeta bir sanat mucizesi göstermişti. Şöyle ki, Sultan Mahmud'un baş imamı, Zeynelabidin Efendi idi. Bu zat vakıa büyük bir mu-

sikişinas değildi. Ancak teravih namazlarında müezzinler hangi makamdan bir ilahi okurlarsa, derhal o makamdan Kuran-ı Kerim'e devam edebilirdi. Fakat bazen Dede Efendi sanat oyunları yapıyor, İmam Efendi'yi şaşırtıyordu. Bu da, hünkâr İmamının pek gücüne gidiyordu.

Bir gece, teravihten sonra Sultan Mahmut, İmamını huzura çağırarak iltifat etti. Zeynelabidin Efendi, bu fırsattan istifade ederek:

— Efendimiz. Müezzin başı kulunuz, bazen muziplikler yapıyor. Beni fena halde bunaltıyor, dedi. Sultan Mahmud, gülümsedi:

— Sade o sana yapacak değil ya. Sende ona yap, diye cevap verdi.

Ertesi akşam teravih namazı kılınırken, Zeynelabidin Efendi Kuran-ı Kerim'i öyle bir kararda bıraktı ki, eğer müezzin başı başka biri olsaydı, hiç şüphesiz ki okunacak ilahide bir hayli sıkıntı çekerdi. Fakat Dede Efendi, bir sanat harikası gösterdi. O anda, ferahfeza makamından bilbedahe (açıklıkla) bestelediği “*şûride ve şeyda kılan yârin cemalidir.*” İlahisini okuyarak ve diğer müezzinleri de kendi okuyuşuna uydurarak İmam Zeynelabidin Efendi'yi mahcup etti.

Ramazan Pidesi Satan Bir Esnaf

RAMAZANDA, YİYECEK VE İÇECEKLER

Ramazan, bir taraftan ibadet ve oruç ayı olmakla beraber, diğer taraftan da, nefis yemekler yenilen ve leziz şerbetler içilen mübarek bir aydır.

Hali vakti yerinde olanlar, ramazan ayında kesenin ağzını açarlardı. Hatta orta halliler bile iftar sofralarını, beş altı çeşit yemekle donatırlardı.

Orta halliler şu tarafa dursun, hatta fakir evlerinde bile ramazan aylarında bir feyiz ve bereket hüküm sürmeye başlardı.

Kazanç ve geçim bugünkü gibi zor değildi. En mütevazı kazanç sahipleri bile canlarının istediklerini temin edebilirlerdi. Esasen ramazan ayına birkaç gün kala belediye tarafından gıda maddelerinin fiyatlarına dair bir narh³ beyannamesi neşredilirdi. Esnaf, bu-

3- Narh, bir mal veya hizmet için resmi makamların tespit ettiği fiyatlara denmektedir. Günümüzde ekmek, et, şeker, tek el maddeleri, petrol gibi bazı tüketim mallarına narh konduğu halde, Osmanlı Devleti'nde her türlü mal ve hizmet narha tabi olmuştur.

günkü gibi zalim, insafsız ve muhtekir (*vurguncu*) değildi. Asmaaltı'nın en büyük tüccarlarından, mahalle bakkallarına kadar hemen hepsi aza kanaat ederlerdi. Karaborsa adı henüz işitilmemişti. Onun için eski ramazanlarda, en fakir aileler bile ağız tadıyla yer ve içerlerdi.

Ramazan yiyecekleri içinde en çok ehemmiyet verilen madde reçeldi. Birçok ev kadınları, mevsimine göre vişne, çilek, kayısı, şeftali, ayva, ahududu, elma, armut, salep, karpuz kabuğu, kiraz, erik ve saire meyvelerden reçeller pişirirlerdi. Bunlara yine, vişne, çilek, nar gibi yemişlerden şuruplar da ilave ederlerdi.

Bir iftar sofrasında, velev ki bir türlü dahi olsun, reçel bulunması şarttı. Onun için evlerinde bu reçelleri, şurupları hazırlamaya muktedir olamayanlar, şekerclilerden satın alırlardı.

Reçellerden sonra, çorbalara ehemmiyet verilirdi. Hemen her sofrada çorba bulundurmamak hiç değişmeyen bir adetti.

Ramazanda en çok, terbiyeli çorbalarla, şehriye çorbası içilirdi.

Lâkin en çok sevilen ve içilen işkembe çorbası idi. Bu çorba her sanat ve zümreye mensup halk tarafından çok içilirdi. Lâkin pişirilmesi bir hayli güç olduğu için hariçten tedarik edilirdi. İftar vaktine doğru işkembeci dükkânları, arı kovanı gibi işlerdi.

Eski ramazanlarda en fazla faaliyet yufkacı ve tatlıcı dükkânlarında hüküm sürerdi. Yufkacılar, böreklik veya baklavalık yufkalardan başka tel kadayıf ve yassı

kadayıf da imal ederlerdi. Fakat yufkacılardan alınan yufkalar kalın olduğu için, bunlarla yapılan börek ve baklavalar, hemen hemen fakir evlerine münhasır gibiydi. Bilhassa zengin konaklarında bunlara rağbet gösterilmezdi. Erkek aşçılarından başka birçok ev kadınları, gayet ince yufka açarlardı. Hatta bunların arasında, kırk kat hamurdan baklava yapanlar bile vardı.

Ramazan börekleri, pek ağır olmazdı. Kibar konaklarında çalışan erkek aşçılar, iftar sofraları için puf böreği, fincan böreği, sigara böreği gibi hafif börekler yaparlardı. Ve bunları da büyük bir dikkat ve itina ile az yağda kızartırlardı.

Baklavaların da hafif olanları tercih edilirdi. Ramazan baklavaları ekseriya fındıklı, bademli ve Şam fıstıklı baklavalardan ibaretti. Büyük sofralarda, baklava bulunmasına rağmen, üzerine fındık veyahut Şam fıstığı dökülmüş ve yassı kadayıfı, tel kadayıfı veyahut lalanga sarığıburma, hanımgöbeği, Şeyhislâm parmağı vesaire gibi bir tatlı daha ilavesi adetti.

Ekmek kadayıfını, hemen umumiyetle muhallebiciler yapıp satarlardı. İki kat olan kadayıfın arasına, bol kaymak koyarlardı.

Sihhatlerine itina edenler, sütlü tatlıları tercih ederlerdi. Bilhassa evlerde yapılan vanilyalı muhallebilerle, sütlaçlar, sofranın en makbul yemeklerini teşkil ederdi.

Ecdadımız sebze yemeklerini sevmezlerdi. Hatta

etsiz sebze yemezlerdi. Bunun için iftar sofralarında baş yemek daima “et”ti. Kebap, köfte, pırzola gibi tamamıyla etten ibaret olan bu yemekleri mevsimine göre etli sebzeler takip ederdi.

Eski devirlerde zeytinyağı da az yerlerdi. Zeytinyağı ancak patlıcan dolması, yalancı dolma, yer elması gibi yemeklerle muhtelif salatalara girerdi.

Yalnız zenginlerin değil, orta hallilerin sofralarında bile etli yaprak dolmasının bulunması hemen hemen adet hükmüne girmişti. Lâkin bu dolmaların gayet küçük ve gayet muntazam sarılmış olmasına dikkat edilirdi. Sultan Hamid’in meşhur Şehremini Rıdvan Paşa’nın bir aşçısı vardı ki, bunun fındık büyüklüğünü geçmeyen dolmaları kendisine büyük bir şöhret temin etmişti. Rıdvan Paşa bu aşçısına, yalnız bu marifetinden dolayı ayda tam on dört altın lira verirdi.

Ramazan sofralarında güllâç bulundurulması da hiç şaşmayan adetti. Güllaç münhasıran İstanbul’a mahsus olan nefis bir yiyecekti. Edirnekapı civarındaki mahallelerde nişastadan imal edilirdi. İncecik bir jelâtin tabakasını andıran güllaç, evvela gül suyunda ıslatıldıktan sonra küçük parçalara ayrılarak içlerine dökülü fındık, ceviz, şam fıstığı veyahut kaymak yerleştirilirdi. Sonra üzerine süt dökülerek birkaç saat olduğu gibi terk edilirdi. Güllaç, yenilmesinin kolaylığı, çok nefis olması ve bilhassa mideye dokunmaması itibariyle her yaşta bulunanlara hoş gelirdi.

İftar sofralarında, en makbul mevki alanlar, turşularla salatalardı. Turşuların lahana ve biberden başla-

yarak, kavuna ve karpuz kabuklarına kadar birçok ne-
vileri vardı. Bilhassa boğazına düşkün olanlar, turşuya
da fazla rağbette bulunurlardı.

Yeşil salataya pek o kadar kıymet verilmezdi. İftar
sofralarına konulan salatalar, mevsimine göre hıyar,
haşlanmış semizotu, roka, tere, kırmızı ve siyah turp
ile yumurta salataları idi. Bunların üzerleri siyah ve ye-
şil zeytinlerle süslemek de adetti.

Kış mevsimlerinde, fasulyeden, mercimekten, kuru
bakladan ezmeler de yaparlardı. Muhtelif şekiller gös-
teren kalıplara döküldükten sonra tabağa alınan bu
ezmeler de pek çok rağbet kazanırlardı.

Yemeklerden sonra evvela bir kahve içmek hemen
her evde hiç değişmeyen bir adetti. Kahve tiryakileri
bazen üst üste iki hatta üç fincan kahve içerlerdi. Fa-
kat en makbul olan ramazan içkileri şuruplardı. Ekse-
riya iftardan sonra içilen bu şurupların kendine mah-
sus bir zevki vardı. Bu şurupların en nefisini, evlerde
kadınlar kaynatırlardı.

Osmanlı Dönemi İstanbul'da Gündelik Hayat

RAMAZANDA ŞEHRİN ÇEHRESİ

Eski ramazanlarda şehrin manzarası birdenbire değişirdi. Gece hayatı olmayan şehrimizde birdenbire bir hayat ve hareket belirirdi.

Akşam namazlarıyla yatsı namazı arasında vakit gayet sakin geçerdi. Lâkin yatsı ve teravih namazları kılındıktan sonra, artık büyük caddeler ve bilhassa Ayasofya ile Şehzadebaşı Caddesi'nin son noktasına kadar her taraf adeta bir insan mahşeri haline gelirdi.

Teravih namazından çıkanlar kahvelere çayhanelere dağılırlardı. Bir taraftan kahve ve çay içerken, diğer taraftan da tatlı tatlı muhabbetlere koyulurlardı. Hele mahalle kahvelerinde sahurılara kadar oturanlar da vardı.

Caddelerdeki esnaflar umumiyetle dükkânlarının içine parlak ışıklı lambalar, fenerler asarlardı. Bu suretle caddelerin ışıklarını arttırırlardı. Birçok kahvelerde, dükkânlarını rengârenk fenerler ve kâğıttan yapılmış zincirlerle donatırlardı.

Diğer günlerde erkenden yataklarına girenler ramazanda uyumazlardı. Elllerinde fenerler olduğu halde, dostlarını ve ahbablarını dolaşırlar, ancak sahur yemeklerini yedikten sonra uyurlardı.

1263 (1848) senesinden hükümet tarafından bir beyanname neşredilmişti. Bu beyannamede, istekli olanların caddelerdeki dükkânlarının önünde tenvirat (*aydınlatma*) yapmalarının hükümetçe hoş görüleceği ilan edilmişti. Bundan maksat da, belediyenin layığıyla aydınlatamadığı sokaklara ışık temininden ibaretti.

Caddelerin hava gazı ile tenviri, 1273 (1858) senesinden ihdas edilmişti. O tarihte henüz yapılmış olan Dolmabahçe Gazhanesinden, ilk defa olarak Beyoğlu caddelerine ışık verilmişti. İstanbul ve Üsküdar caddeleri, petrol lambalı fenerlerle tenvir edilirdi. Her lambaya, belediye tarafından senede yirmi iki buçuk kuruş fiyat konmuştu. Bu para, fenerlerin bulunduğu semtler halkından mahalle imamı marifetiyle tahsil edilerek tenvirat işini deruhte etmiş olanlara teslim olunurdu.

Ramazanın üçüncü ve dördüncü akşamlarından itibaren davulcular çıkmaya başlardı. Bunlar, kendilerinin uydurdukları bir takım basmakalıp beyitler söyleyip davulu çalarak evlerden para toplarlardı.

İlk geceler:

Besmeleyle çıktım yola

Selâm verdim, sağa sola

Benim devletli Efendim:

Ramazan mübarek ola.

Diye beyitler söylemeye başlardı. Pencerelelere üşüşen kadınları ve çocukları görünce şımarırlar; saçma sapan bir takım şeyler söylemeye başlardı. Bunlardan kadınlar ve çocuklar çok hoşlanırlardı. Ve hele:

Halayıklar, halayıklar ocak başında sayıklar.

Davulun sesini duyunca, pirincin taşını ayıklar.

Beytine bayılırlardı.

Camiler hakikaten nura boyanırdı. Kandillerin ışıkları pencerelerden dışarıya taşardı. Teravi namazından çıkanlar, caminin önünde durarak büyük bir merak ile minarelerde kurulmuş olan mahyeleri temaşaya koyulurlardı.

Şehrin en kalabalık muhiti Şehzadebaşı idi. Şimdi şekli ve çehresi tamamıyla değişmiş olan dükkânların önü, direklerle istinat etmiş olan revaklardan mürekkepti. Onun için buraya “Direklerarası” adı verilmişti.

Caddedeki dükkânların ekserisini kahveler ve çayhaneler teşkil ederdi. Yaz mevsimine tesadüf eden ramazanlarda bu dükkânların içleri dolar taşar; hatta caddenin iki tarafında da bir hayli yer işgal edilirdi. Halk bu daracık yoldan, güçlkle geçirdi. Ramazan gecelerine mahsus olmak üzere bu vaziyete belediye tarafından da müsamaha gösterilirdi.

Tiyatrolar da Direklerarası’na sıralanmıştı. Bugün Şehir Tiyatrosu adını verdiğimiz belli başlı tiyatroya mukabil o tarihlerde bir hayli tiyatrolarımız vardı. Bunlar, halkı memnun etmeye çalışırlardı.

En başta Abdürrezzak’ın tiyatrosu gelirdi. Adi bir

salaştan ibaret olan bu tiyatroda komik rolleri oynayan bu halk sanatkârı, en çok söylenen bir artistti.

Ondan sonra Kel Hasan gelirdi. Bu tiyatronun müdavimleri de en basit halk tabakasından ibaretti.

Bunların karşısında Manakyan'ın idare ettiği dram tiyatrosu vardı. Buna da ciddi oyunlardan hoşlananlar dolarlardı.

Bazen at cambazı denilen Sirkler de gelirdi. Bunlar da bir hayli müşteri celbederlerdi (*çekerlerdi*).

Oynadıkları oyunların mahiyetleri neden ibaret olursa olsun, bunlar kâmilten dolardı. Çünkü seyircilerin pek çoklarını cezbeden bir kuvvet vardı ki o da kantoculardı.

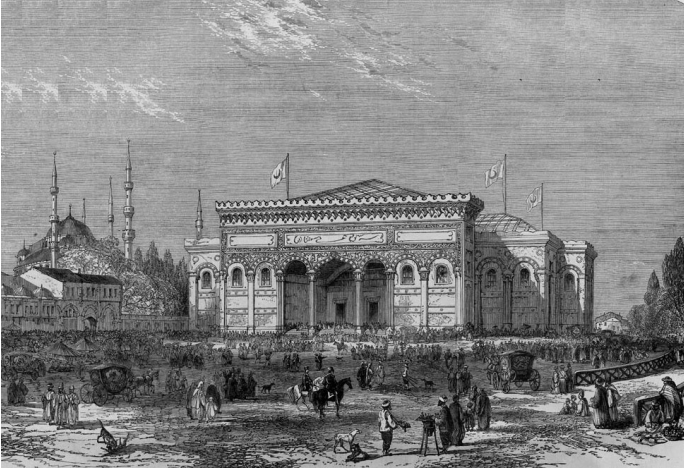
Şehzadebaşı - Direklerarası

Kantocular, hem dansöz ve hem şantözlerden ibaretti. Gran kasa denilen bir zilli davul, bir trampet, bir klarnet, bir de trombondan ibaret olan bir çalgı takımının ahengine uyarak hem oynar ve hem de kanto-lar söylerdi. Sırası gelince ayrı ayrı tafsilat vereceğimiz veçhile bu kantocular, devirlerin mühim artistlerinden addedilirdi. Bunlar ekseriya açık saçık şarkılar söylerdi ve hantal vücutlarını sarsa sarsa oynadıkları oyunlarla kendilerini mühimce bir zümreye beğendirirlerdi.

Bu arada Karagözler, meddâhlar ve hokkabazlar da bir hayli müşteri celbederlerdi. Karagöz'e gidenlerin mühim bir kısmı çocuklar olmakla beraber bunların arasında görülen yaşlı adamlar da az değildi.

Otuz gece bütün eğlencelerle değişen şehrin çehresi daha Şeker Bayramının birinci gününden itibaren, derhal değişiverirdi. Ramazan hitam (*son*) bulur bulmaz, gece hayatı da nihayet bulur, şehir yine eski sükûna avdet ederdi (*dönerlerdi*).

Sergi-i Osmani

BEYAZIT CAMİİ AVLUSUNDA AÇILAN İLK SERGİ

Eski ramazanlarda Beyazıt Camisi'nin büyük bir ehemmiyeti vardı. Ne hükümetten ve ne de belediyeden en küçük bir yardım beklemeden İstanbul'un muhtelif esnafları birleşirler, burada bir sergi açarlardı. Fakat bu serginin açılışı da sebepsiz değildi. 1279 (1864) senesinde Sultanahmet Meydanı'nda, şimdiki park ile caminin avlusu arasında "Sergi-i Osmanî" adı verilen umumi bir sergi açılmıştı. Bu serginin açılması için, hükümet kuvvetleri harekete gelmişler; Anadolu, Rumeli, Arabistan, Irak, Trablusgarp vilayetlerinden birçok yerli hizmet eserleri getirmişler ve bu sergiyi vücuda getirmişlerdi.

Sultan Aziz'in validesi, bu serginin vücut bulması için, mühimce bir para vermişti. Hazineyi hassadan ayrılan tahsisat ile serginin mükemmeliyeti temin edilmişti. Bu suretle, Osmanlı ülkesinde ilk defa kurulan sergide, memleketin başlıca sanat merkezlerinden getirtilen sanat eserleri teşhir edilmişti.

Bu serginin açılması 1279 (1864) senesi ramazan ayının onuncu gününe tesadüf etmişti. O senenin bayramına kadar devam eden sergi matlup olan (*istenilen*) neticeyi vermişti. Bunun için sergi kapanırken büyük bir memnuniyet hisseden bu işin müteşebbisleri, her sene ramazan ayında, küçük miyasta (*ölçüde*) bir serginin açılması hakkında karar ittihaz etmişler ve bu kararı da, her sene yerine getirmişlerdi.

Her sene kurulacak sergi için Beyazıt Camii avlusunun seçilmesi de mühim sebebe müstenitti (*dayanıyordu*).

Bu cami tam İstanbul'un merkezinde idi. Aynı zamanda avlusu da pek genişti. İşte bu maksatla seçilen Beyazıt Camisi'nin avlusunda ramazan sergilerini kurmak artık bir âdet ve teamül hükmüne girdi.

Cami avlusu usulen Vakıflar Nezaretine aitti. Nezaret Camisi'nin banisi (*kurucusu*) olan Sultan Beyazıt vakfı namına bundan istifade etti. Avlunun dört tarafındaki revakları ile ortasındaki kısmı parsellere ayırarak, sergiye iştirak edecek olan esnafa, yalnız serginin devam edeceği ramazan ayı müddetince kiraya verirdi.

Vakıa bu sergi, pek iptidai bir haldeydi. Hiç bir tüccarı, sanayi ve iktisadi kıymeti haiz değildi. Sadece şehrin her kösesindeki esnafın mallarını buraya naklederek göz alıcı bir surette teşhir etmelerinden ve kalabalıktan istifade ederek bir hayli alış verişe imkân bulmalarından ibaretti. Mamafih bu arada kıymetli bazı sanat müesseselerin vücuda getirdikleri eserler de teşhir edilirdi. Bunların başlıcası, Hereke Fabrikası

mamulâtından olan son derecede nefis iplikli kumaşlar ve kıymetli halılarla; müessislerinin ekserisi Boşnaklardan mürekkep olan Karamürsel yünlü mensucat fabrikasının abaları ve kumaşları idi.

Sergideki yerli sanayi işleri, hemen hemen bu iki müessesesinin mallarına inhisar ederdi. Diğer teşhir edilen emtia (*mallar*) halkın muhtelif ihtiyaçlarını temin eden şeylerden ibaretti.

Serginin başlıca methali (*girişi*) olan Beyazıt kapısından girildiği zaman en evvel tespihçilere tesadüf edilirdi. Bunların camekânlarında teşhir ettikleri rengârenk tespihler, cidden nazarı dikkati çekecek derecede cazipti.

Beyazıt Meydanı

Bu tespihler armudi - tam yuvarlak - uçlu - yuvarlak - yarım beyzi - yumurta biçimi diye şekillerine göre nevilere ayrılırlardı. Ve sonra da cinslerine göre nâke - som - öd - pelesenk - kuka-gül - tırnak - bayâ- süt taşı - kehribar namını alırlardı. Bu meyanda, sedeften, mercandan ve hatta inciden bile yapılmış tespihler vardı.

Tespihler, biri otuzüçlük, diğeri de doksan dokuzluk olmak üzere iki nevi (*çeşit*) idi. Otuzüçlük tespihler, hemen hemen münhasıran kehribardan ve necef denilen camdan imal edilirdi.

Tespih dizmek, oldukça mühim bir sanattı. Asıl hüner, tespihin püsküllerini yapmak veyahut kamçılarını geçirmektir.

Teşbihçilerin bir kısmı, cigara ağızlıkları da teşhir ederlerdi. Bu ağızlıklar da, oldukça mühim bir kıymeti haizdi. Bunlara da, artık bugün isimleri bile unutul-

Reji İdaresi Tarafından Üretilen Tatlı Sert Tütün

muş olan budaklı - damaklı, ulak, parçalı, köşeli, içimi pamuklu, çiçekli, kakmalı, telli, burmalı, muşuşhaneli, buzlu, yekpare adları verilirdi. Bu arada alelade, yasemin, kiraz, abanoz, sarı kehribar, al kehribar ağızlıklara da tesadüf edilirdi.

Sergide ehemmiyet verilen yerlerden biri de “Reji İdaresi” kısmı idi. O tarihte de tütün ve tömbeki⁴ bugünkü gibi inhisar (*tekel*) altında idi. Arada bir fark varsa bugünkü hükümet inhisarına mukabil o günkü inhisar, bir Fransız şirketine verilmişti.

Şu ciheti ilave etmek lazımdır ki o devirdeki tütün ve sigaralar, bugünlere nazaran cidden nefisti. Reji İdaresi, ramazana mahsus diye çıkardığı tütün ve sigaraların nefasetlerine bir kat daha ehemmiyet verirdi.

O devrin tütün ve sigaralarıyla bugünkü neviler arasında büyük bir fark vardı. Reji sigaralarını Talon, Yaka, Bohça, Bafra, Zivanalı Bafra, Ekistra, Yetmişlik, kalın nevilerine ayırmıştı.

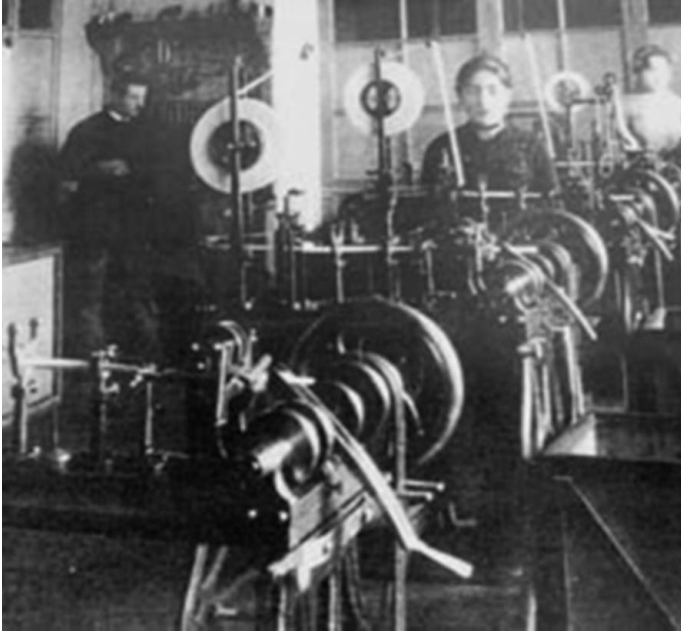
Tütünlerde, kâğıt paketlerde 30 paralıktan başlardı. Mukavva kutular içinde de yetmişlik, tatlı sert yüzlük nevilerinden başlayarak beş kuruşluk kutulara kadar gayet dikkatle kıyılmış nefis tütünler vardı. Bunlar, kokuları ve cazip renkleriyle tütün tiryakilerinin iştihalarını kabartırlardı.

Dalkavuk ve bedavacı güruhundan olan bazı kim-seler, bu tütün ve sigaraların satıldıkları reji şirketinin önünde dolaşırlardı. Oradan geçen zengince birine tesadüf eder etmez derhal onun yanına yaklaşırlar;

4- Özellikle İran’da yetişen ve nargile ile içilen bir tütün türü, nargile tütünü

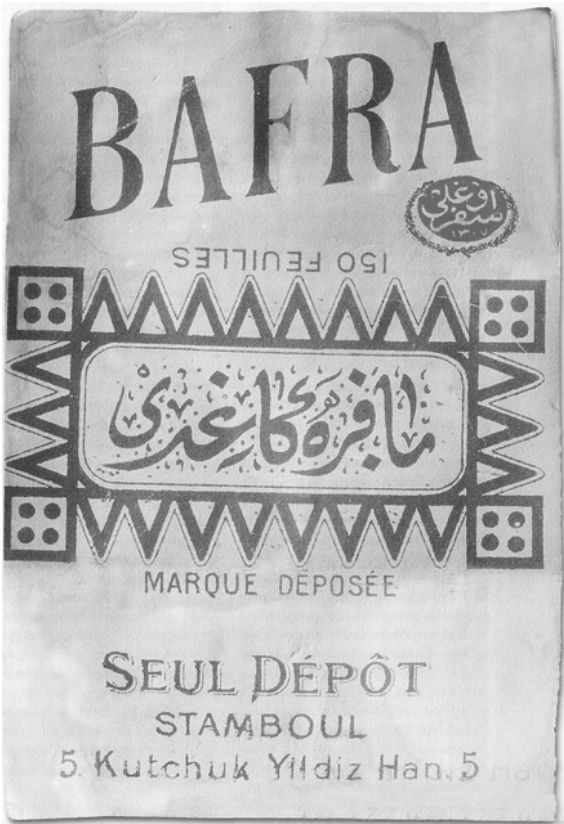
kandiller, temennalar ederek kulaklarına hoşâ gidecek şeyler mırıldanırlar, onlara mutlaka bir paket tütün veyahut sigara aldırarak ceplerine atarlardı. Böylece ramazanda içecekleri tütün ve sigaraları beleşten çıkarırlardı.

Serginin hoşâ gidecek köşelerinden biri de baharatçılardı. Serginin bu köşesini, hemen umumiyetle Mısır Çarşısı esnafı kurarlardı. Bu sergilerde, Hindistan'dan, Cava'dan ve Afrika'dan gelen muhtelif cins baharlar satarlardı. Hatta bunların arasında, küçük birer karpuzu andıran parlak kavanozlar içinde, çok müessir kuvvet macunları da vardı.

Reji İdaresi Sigara İmalatı

Serginin en cazip köşesini itriyatçılar teşkil ederdi. Bunların camekânlarında, muhtelif cins ve nevilerde şişelere doldurulmuş olan Bin bir çiçek, Gül, Tefarik, Hanımeli, Zambak, Yasemin, Sümbül, Süsen, Akasya, Şebboy, Anber, Folya, Semimiyar, Menekşe, Leylak, Manolya, Helyotrap, İlkbahar demeti, Boğaziçi demeti kokuları daha uzaktan burunlara aksederek ruhlara safa ve zevklere cila verirdi

Bafra Sigara Kağıdı

DAVUL

Ramazan bahis mevzuu olunca teravih ve oruçtan sonra akla geleceklerden biri de davuldur. Davul, Türklerin en eski çalgılarından ve hatta eski Türk dini olan Şamanlığın ibadet vasıtalarındandır. Şamanlar, boyunlarına taktıkları davulu çalmak suretiyle ibadet için halkı toplarlar ve yine davul çalmak suretiyle şeytanları kovarlardı.

Davul aynı zamanda, Türk ordusunun da başlıca kumanda vasıtalarından biri idi. Harbe gidecek askerler, davul çalmakla davet edilirdi. İçtima etmiş (toplanmış) olan asker birlikleri, davul sesi ile hareket ederlerdi. Hatta harp meydanlarında düşmana karşı saf bağlamış olan askerler kuvvetli, şiddetli ve sürekli davul gümbürtüleriyle hücumla geçerlerdi.

Dahası var; Kaleler ve müstahkem mevkiiler arasındaki muhabere de davul vasıtasıyla cereyan ederdi. Bu iş için hususi surette yapılmış olan büyük davullar vardı ki bunlara, “kös” derlerdi.

Davulun gördüğü mühim işlerden biri de telgraf vazifesi ifa etmektir. Anadolu’da da sık sık tesadüf ettiğimiz höyük denilen suni tepelerde, ekseriya davulcular beklerdi. Bunlar arasında bugünkü telgraf alfabesi ve şartları gibi, kendilerine mahsus bir ifade tarzı tertip edilmişti. Devlete ait mühim işlerde, mesela düşman tarafından ani bir baskın ve saire gibi hareketlerde bu nöbetçi davulcular derhal davul tokmaklarına sarılarak civarlarındaki höyükleri vaziyetten haberdar ederler, böyle az bir zaman zarfında hudutlardaki hadiseleri hükümet merkezlerine bildirirlerdi.

Davulun, bundan başka gördüğü diğer bazı işler de vardı. Mesela, davulsuz düğün olmazdı. Bayram günleri davullar halkı coştururlar, tıpkı bugünkü “caz”lar gibi köy meydanlarına toplanan kadınları, erkekleri, gençleri ve hatta ihtiyarları aşka getirerek zıp zıp sıçratırlardı.

Asırlarca bu işleri görmüş olan davul nihayet bir vazife daha deruhte etmişti (*üstlenmişti*). O da, İslamiyet’i kabul etmiş olan Türklere ramazan ve bayram aylarının başladığı günleri bildirmek, geceleri uyuyan müminleri sahura kaldırmak için ikaz etmek ve bir de son asırlarda ihdas edilmiş olduğu veçhiyle ramazan geceleri beyitler okuyarak mahalleri dolaşarak bu suretle evlerden para toplayan açıkgozlere refakat eylemektir.

Asırlar geçmiş musiki aletleri tenevvü (*çeşitlenmiş*) ve tekemmül etmiş (*olgunlaşmış*), buna rağmen davul yine ilk şeklini muhafaza etmekle beraber, mevkiini de muhafaza eylemiştir. Askeri bandolarda davul, en

başta gelir ve bir bandonun geldiği uzaktan duyulursa, kulaklara ilk çarpan ahenk, davulun sesidir.

Davul ile zurna, geçmiş asırlardaki devletin teşrifatı (törenleri) arasına da girmiştir. Ve davula, devletler arasında istiklâli ifade eden şerefli bir mevki verilmiştir. Nitekim Konya'daki Selçuki hükümetinin son devirlerinde Selçuk İmparatoru Sultan Alaeddin, Horasan'dan gelmiş olan Kayı aşiretinin beyi Ertuğrul'dan gördüğü iyiliğe mukabele etmek için fırsat ararken, bu kahraman Türk beyinin oğlu Kara Osman'ın Bizans hudutlarında Rumlardan bir takım yerler aldığını duyar duymaz derhal ona davul, zurna, nefirden mürekkep bir mehter takımı ile kılıç ve bir de ak sancak göndermişti. Sultan'ın bu hediyelerini Kara Osman'a getiren Balaban isimdeki bir zat, aynı zamanda onun bir fermanını da getirmişti. Sultan bu fermanında Kara Osman'a "Osman Bey" diye hitap ettikten sonra onu müstakil bir hükümdar olarak tanıdığını ve bunun alâmeti olarak da davul zurna olmak üzere bir mehter takımı yolladığını bildirmişti.

Bu istiklâl alâmetlerinin Osman Bey'e vasıl olduğu zaman tam ikinci vaktine tesadüf etmişti. Osman Bey, mehter takımının derhal çalmasını emretti. Kendisi, ayakta durarak dinledi ve bu merasimin, her gün aynı vakitte tekrarı için emir verdi. Kısa bir müddet sonra koskoca bir devlet kurmuş olan Sultan Osman'ın bu emri, tam altı buçuk asır müddetince o devlet münkariz oluncaya (çökünceye) kadar devam etti. Ve davul böylece Osmanlı hükümetinin de merasim ve teşrifatı arasına girdi.

Davulun şu kısa tarihini arz ettikten sonra, şimdi biraz da onun musiki âlemine ne suretle girdiğinden bahsedelim.

Şarkın eski musiki aletlerini ilmi bir şekilde tasnif edenler, bunların şu dört tanesini basit aletlerden adetmişlerdir.

1- Kamıştan yapılmış olan ney.

2- Manda boynuzunun içi boşaltılarak vücuda getirilmiş olan nefir ki, buna bazıları boru da derler.

3- Boş ve kuru bir kapağa sap takılarak üzerine gerilmiş tellerden yapılmış olan saz veyahut ribab.

4- Bir bakır veyahut toprak kabın ağzına ince bir deri gerilmek suretiyle vücuda getirilmiş olan dümbelek.

İşte davul bu musiki aletlerinin dördüncüsü olan dümbelekten doğmuştur.

Mamafih davul, dümbelekten doğduktan sonra yine davul olarak kalmış, şekline ve büyüklüğüne göre muhtelif isimler almıştır.

Bunların en başında kös vardır. Köş gayet büyük bir tencere gibi olup bunun ağzına en kuvvetli ses çıkaran bir at derisi kaplanmıştır. Büyük, iki tokmakla çalınır. Büyüklüğünden dolayı gezdirilemediği için ancak kalelerde işaret vermek için kullanılır.

Büyük ve ekli bir kasnağın iki tarafına gerilmiş olan deriden teşekkül eden davul adını almıştır. Bu da sağ tarafından bir tokmak, sol tarafından ince bir çomak ile çalınır. Bunun muhtelif büyüklükte olanları vardır.

Cesamet (*büyüklik*) ve ahenk itibariyle en meşhurları Serez davullarıdır.

Köslerin gayet küçüklerine “nakkare” demişler, zurnaya yardımcı olarak bunlardan ikisi yan yana olanlara “çifte nakkare” adını vermişlerdir. Mevlevi musikisi arasına girmiş olan kudüm de bu nevidendir. Bunların hepsi de iki çomak ile çalındığı gibi bazen de çomak yerine kalınca bir deri de kullanılması vakidir.

Dört parmak kadar enliğinde bir kasnağın yalnız bir tarafına deri gerilmek suretiyle yapılmış olan bir nevi musiki aleti daha vardır ki, buna da def denilir. Bu defler de iki nevidir. Biri, musiki fiillerinde tempo-yu idare etmek üzere kullanılan zilli deflerdir. Diğeri ise zilli olmayan dergâh defleridir. Bunlar, zilli musiki deflerine nazaran, daha tok seslidir.

Def, sol elin başparmağı ile iki parmak arasına kısıtılarak çalınır. Sedayı çıkaran ve ahengi idare eden çıkarılacak nağmeye göre, kâh defin kasnağına vuran sağ el ve kâh derisine temas eden sağ elin parmaklarıdır.

DAVULCULAR

Davulcular deyip de geçmeyelim. Sağ elde tokmak, sol elde çomak ile çalınan davula tatlı bir ahenk vermek, bir hayli maharete mütevakıftı. Yalnız İstanbul’da değil, Rumeli ve Anadolu’da da Çingeneler irsi surette bu mahareti elde etmişler, hemen hemen davulculuğu ve zurnacılığı kendilerine inhisar eylemişlerdi.

Rumeli’de en iyi davul çalanlar Serez civarındaki köylerde ikamet eden Çingenelerdi. Bu Çingenelerin kadınları da hayrete şayan derecelerde güzeldi. Köy düğünlerine bu dilber kadınlar davulcular ve zurnacılarla davet edilirdi. Davullar ve zurnalar çalınırken o Çingene kadınları ve kızları da levant endamlarıyla ortaya çıkarlar; parmaklarındaki zilleri şakırdta şakırdta oynarlarken seyredenleri kırıp geçirirlerdi.

Anadolu’da da ekserisi Çingenelerden mürekkep olmak üzere Sivas, Tokat ve Amasya tarafında bir hayli davulcu vardı. Bunlar düğünlerde, bayramlarda ve bilhassa pehlivan güreşlerinde davet edildikleri yerlerde davul çalarlardı.

En büyük maharet, pehlivan güreşlerinde davul çalmaktı. Bu güreşlerin kendilerine mahsus bir hususiyeti vardı. Davulcular, sağ ellerine çift tokmak vururlar, sol elleriyle de çaldıkları havaya göre tempo tutarlardı.

Bazı pehlivanlar güreşirlerken, davul sesine çok ehemmiyet verirlerdi. Davulun o tok, o azametli, o tantanalı ahengini duydukça, adeta aşka gelirlerdi. Hatta bazen yenilen pehlivanların: “Beni, davulcunun tokmağı şaşırttı. Yoksa mutlaka yenecektim.” diye, mağlubiyetinin mesuliyetini davulcunun tokmağına yükleyen pehlivanlar da nadir değildi.

Davulcular, en ziyade, düğün alaylarında sıkıntı çekerlerdi. Bilhassa gelin evden çıkarken onun hısmını akrabasını teessürlere düşürecek, hatta onlara gözyaşları döktürecek surette hazin hazin çalmak icap ederdi. Buna “davul ağlatması” derlerdi. Davulu iyice

ağlatmayan davulcular, bir daha zengin düğünlerine davet edilmezlerdi.

Avrupalılarda bizim kadar davula ehemmiyet verirdi. Bilhassa çeyrek asır evvel İngiltere de hassa alayı bandosunun davulcusu, büyük bir şöhret iktisap etmişti (*kazanmıştı*). Birçok kimseler 1.90 boyunda olan bu davulcunun, merasim esnasında davul çalarken beyaz eldivenli elindeki tokmağı havaya fırlatıp tekrar ahenge devam ettiğini seyretmeye giderlerdi.

İkinci Sultan Mahmut zamanında İtalya'dan celbedilen (*getirilen*) meşhur musikişinas ve bestekâr Donizetti, ilk defa olan Türk ordusunun bandosunu teşkil ederken, birçok davulcuları imtihandan geçirmiş, bunların arasından “Vay belim” lakabı ile anılan Ahmet Ağa'yı seçmişti.

Ahmet Ağa Enderun denilen saray ağaları arasında yetişmişti. Evvela trampet çalmakta maharet kesbetmiş, sonra davulculuğa geçmişti.

İkinci Sultan Hamid zamanında tekemmül etmiş olan Mabeyni hümayun mızıkasının bando grubunda davulculuk eden de, Süleyman Ağa isminde iri vücutlu, uzun sakallı bir Sivaslı idi. Bu adam davulu çalmakta o kadar mahirdi ki, defalarca nişanlarla taltif edilmiş, hatta mızıka-ı hümayun binbaşısı rütbesini ihraz etmişti (*kazanmıştı*).

Maraş'ta bulunduğum zaman bir müsamere ter-tip edilmişti. Muhtelif numaralar arasında Maraş'ın meşhur halay oyunları da mevcuttu. Bu oyunlarda çalmak üzere, üç zurnacı ve üç davuldan mürekkep bir davulcu takımı da getirtilmişti. Bunların içinde bulunan uzun boylu, göbeğine kadar ak ve uzun sakallı davulcunun, dimdik durarak azametli bir tavırla davula indirdiği tek tek darbelerin manzarası ve sadası daha hala gözlerimin önünde ve kulağımın içindedir. Kastamonulu Karayılan'ın davulu da, aynı suretle üzerimde büyük bir tesir husule getirmiştir.

Kırk elli sene evvel ramazan geceleri, teravihten sonra İstanbul'da bulunan Kürt hamallar, bazı hanların önlerinde toplanırlar, davul zurna çaldırıp halay

çekerek oyunlar oynarlardı. İstanbul'un en münevver zümresine mensup olanlar bile bu oyunların temasasına koşarlar, bilhassa davulun tok ve tantanalı sadasından, büyük bir haz ve zevk duyarlardı.

İstanbul'da, her mahalle bekçisinin büyük bir davulu vardı. Bayramlarla ramazanın ilk akşamı bu davulu bizzat bekçiler çalarlardı. Onun için mahalle bekçileri, davul çalmayı da öğrenmeye mecbur kalırlardı. Bunu, ehli ve erbab olan bir davul sanatkârından öğrenmek icap ederdi. Çünkü davulcunun, her sokakta ayrı bir ahenk ile tokmak kullanması adetti. Mesela bir sokakta:

“Dangır, dangır da, dangırı dangırı” diye çalınan davulun, sokak değişir değişmez:

“Dangırı, dangır dangırı dangır” diye ahenk değiştirmesi usuldendi.

Sahur davullarını ekseriya mahallenin gençleri çaldı. Mamafih bu amatör davulcuların arasında bazı yaşlı başlı ve hatta oldukça mevki sahibi olanlarda vardı. Bunlar, gecelik entarisinin üzerine giydikleri dikişli hırkaların ve hatta kıymetli kürklerin üstüne koca davulun kayışını sol omuzlarına takarlar, çala çala bütün mahalleyi dolaşırlardı.

Ramazan davulculuğunun bir zümresi daha vardı ki bunlarda teravihten sonra boyunlarına davulu takarlar, ellerine birer fener alırlar, semt semt, mahalle mahalle, sokak sokak dolaşarak evlerin önünde dururlar; bazen bizzat uydurdukları bazen de eskiden beri şundan bundan duydukları beyitleri söyleyerek ramazan bahşişi toplarlardı.

Bu davulcuların söyledikleri hece vezninde kıtalar-dan mürekkepti. Asıl maharet, bu kıtaları münasip şekillerde birbirinin arkasından sıralayarak söylemekti. Mesela herhangi bir kapının önünde durulup da fener kapının önüne konulduğu zaman ilk defa olarak:

*Davulu taktım çıktım yola,
Selâm verdim sağa sola,
A benim devletli beyim,
Ramazanın mübarek ola.*

Kıtasını söylemek adetti. Ondan sonra, artık önünde durulan evin şekline ve haline göre kıtalar söylenirdi.

Eğer ev hali vakti yerinde bir adamın evine benziyorsa, fazlaca bahşış koparmak için:

*Davulumun ipi kaytan,
Kalmadı sırtımda mintan,
Ver Efendim bahşışimi,
Sırtıma alayım mintan.*

Kabilinden bir kıta ile bolca bahşış isterlerdi.

Davulcunun davul sesini işiten ev halkı, pencerelere koşarlardı. Kadınlar lambaları söndürerek kafeslerin arkasına toplanırlardı. Bahşışı kolay kolay atmazlardı. Ancak on beş kıta dinledikten ve artık davulcunun yorulduğuna kanaat getirdikten sonra verecekleri parayı bir kâğıda sararlar; ellerini kafeslerin altından sokarak kapının önünde duran fenerin dibine fırlatırlardı.

Ne yazık ki bugün bu samimi adet ve ananeden mahrum bulunuyoruz. Ve umumi arzuya tercüman

olarak arz ediyorum ki, hangi düşünceye tabi olursa olsun, asırlardan beri kulaklarımızın alışmış olduğu bu ahenkli, tantanalı, azametli sestten bizi mahrum etmemesini hassas, ananelere hürmetkâr ve halkın arzularına karşı daima riayetkâr olan sevimli ve sevgili valimiz, Muhterem Gökay'dan⁵ bekliyoruz.

5- Ordinaryus Profesör Doktor Fahrettin Kerim Gökay (D. 1900 Eskişehir, Türkiye) - (Ö. 22 Temmuz 1987), eski İstanbul Valisi ve İstanbul Milletvekili. Tıp fakültesinden 1922 yılında mezun olduktan sonra, Emraz-i Akliye uzmanı oldu. Uzun süre öğretim üyesi olarak görev yaptı. 24 Ekim 1949 - 26 Kasım 1957 tarihleri arasında sekiz yıl İstanbul Valiliği ve Bellediye Reisliği yaptıktan sonra, İsviçre (Bern) Büyükelçiliği'ne atandı. I.(XII) Dönem İstanbul Milletvekilliği, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İmar ve İskan Bakanlığı görevlerinde bulundu. Basılmış birçok eseri mevcuttur.

EZAN VE TOP

Resulûllah Efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret buyurmalarına müteakip Mescid-i Şerif'ini inşa etmişlerdi.

Hicret senesine kadar Medine'deki Müslümanlar namazlarını istedikleri yerlerde ayrı ayrı kılarlardı. Hâlbuki İslamiyet'in her şartında büyük bir hikmet olduğu gibi, İslam ibadetinde de büyük bir maksat vardı. O da beş vakitte müminleri bir araya toplamak, toplu bir halde edilecek ibadetle, onların maddi ve manevi varlıklarını bir araya toplamaktı.

Resulûllah Efendimiz, bu yüksek maksadı temin etmek için derhal Mescid-i Şerif'i inşa ettirdikten sonra mühim bir mesele zuhur etti. Namaz vakitlerinde Ehli İslâm, Mescid-i Şerif'i nasıl davet edilecekti.

Resulü Ekrem Efendimiz, bu meseleyi halletmek maksadıyla ashabı kiramı Mescid-i Şerif'e davet etti. Onlarla müzakereye girişti.

Ashab'dan bazıları birkaç kişi tayin edilerek bunların namaz vakitlerinde Müslümanların evlerini kapı kapı dolaşmalarını ve bu suretle onları namaza çağırmalarını teklif ettiler. Bu mesele, hem güç bir işti ve hem de koca bir şehri dolaşmak zamana mütevakıftı. Bu takdirde Müslümanların, namaz vaktini geçirmeleri de ihtimal dâhilinde idi. Bu sebeple bu teklif reddedildi.

Ashab-ı Kiram'dan bazıları da Mescid-i Şerif'in damına bir direk dikilmesi namaz vakitlerinde o direğe bir bayrak çekilmesi şeklinde bir mütalaa beyan ettiler. Bu mütalaada Resulullah Efendimize hoş gelmedi. Bu da reddedildi.

Yine Ashab-ı Kiram'dan bazıları Yahudilerin ve bazıları da Hristiyanların ibadet zamanlarındaki davet usullerini tavsiye ettiler. Bu tavsiye, katiyen muvafık görülmedi ve bu da şiddetle reddedildi.

Nihayet Ashab-ı Kiram'dan Abdullah bin Zeyd:

— Ben bir rüya gördüm. Rüyamda güzel sesli bir kimse, Mescid-i Şerif'in damına çıkmış halka sesleniyordu. Ve müminleri, ibadete davet ediyordu. Biz de böyle bir usul kabul etsek iyi olur, dedi.

Teklif beğenildi ve derhal kabul edildi. Bu davet şekline ezan, ezan okuyacaklara da müezzin adı verildi. Ezanın mevzuu da tespit edilmişti. Ezan Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünü ifade ile başlayacak, Hazreti Muhammet'in risaletini tasdik ve şahadetle devam ettikten sonra, Müslümanları ibadete çağırarak ve Allah'ın birliğini ikrar ve ilan ile nihayete erecekti.

Müezzin olmak üzere, güzel seslilerden üç zat seçildi. Bunların birincisi Bilâl-i Habeşi diğeri de Ebu Mahzûre ile İbn-i Ümmi Mektum idi. Asıl müezzin Bilâl idi. Diğerleri icap ettiği zaman ona vekâlet edeceklerdi.

Bilâl gençti. Habeş'te dünyaya gelmişti. Harikulade bir sedaya malikti. Çocuk yaşında esirciler tarafından kaçırılmıştı. Medine'ye getirilerek, Ümeyye Bin Halef isminde bir adama satılmıştı. Bu adam, son derecede zalimdi. Henüz çocuk sayılan zavallı Bilâl'e son derecede eza ve cefa ederdi.

O sırada İslâmiyet zuhur etmişti. Keskin bir zekâyâ malik olan Bilal, İslâmiyet'in yüksek hikmetlerini kabul etmiş ve ilk defa olarak İslâmiyet'i kabul edenlerin camiası arasına girmişti.

Efendisi olan Ümeyye Bin Halef, bunu haber alır almaz son derecede hiddetlenmiş; Bilâl'i en zalimane işkencelere mahkûm etmişti. İşte o sırada Hazreti Ebubekir bu masum ve mazlum genç Habeşlinin maruz kaldığı bu fecaatleri işitmiş onu Efendisinden satın aldıktan sonra, esirlikten azat eylemişti.

Bilâl son derecede zeki ve girgindi. Kendisini herkese kolayca sevdirmek kabiliyetine malikti. Nitekim Resulûllah Efendimiz de onu görür görmez sevmiş ve derhal hususi hizmetine kabul etmişti. Ve müezzinlik ihdas olunduktan sonra, ilk müezzinlik şerefini, ona vermişti.

Bu şerefli vazifeyi ifa etmek için Mescid-i Şerif'in damına çıkan Bilal:

“Allahü-ekber! Allahü-ekber!”

Diye ezana başladığı zaman Medine halkı, sokaklara uğradı herkes heyecan içinde kaldı. Bilal’in o muhrik (yakıcı) ve lâhuti sesi, dalga dalga Medine’nin semalarına doğru yükselirken kendinden geçenler de, tıpkı onun gibi yüksek sesle Tanrı’nın ululuğunu tekrara başlamışlardı.

Zaman geçtikçe mescitlere ve camilere minareler yapılmış, müezzinler de çoğaltılmıştı. Artık Müslümanlarda ezan seslerini duyunca camilere koştukları gibi, ramazan aylarında da akşam ezanını iştir iştir oruçlarını bozuyorlardı. Fakat İslamiyet’in intişar ettiği (yayıldığı) büyük beldelerde bazen ezan sesini duymadıkları için vaktinde oruçlarını bozamıyorlardı. Ancak şehrin en büyük camisinin minarelerinde kandiller yakılmak suretiyle ezan okuduğu halka haber veriliyordu.

İstanbul’un zaptından ve Süleymaniye Camii’nin inşa olunmasından sonra da bu usule riayet edildi. İftar vakti yaklaşınca minarelerin kandilcileri muvakkithaneden verilecek işareti beklerlerdi ve bu işaret verilir verilmez, derhal kandilleri yakmaya başlayarak, iftar vaktini ilan ederlerdi.

Bir müddet de bu usul tatbik edildi. Lâkin buda maksadı temin etmedi. İftar vaktinin top atılmak suretiyle ilanına karar verildi.

Bazı rivayetlere nazaran bu karar, daha Fatih devrinde verilmiş ve tatbik edilmişti.

Fakat bazılarının rivayetlerine göre iftar vaktinin top atılmak suretiyle ilanı, Dördüncü Sultan Murat zamanında ihdas edildi.

Bu rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun, şu cihet tarihî bir hakikattir ki: Dördüncü Sultan Murat Bağdat Zaferi'ni kazandıktan sonra, harpte son gülleyi atan topu İstanbul'a getirmiş; Topkapı Sarayı'nın alt katında bir daireye yerleştirmişti. Bu top, daima dolu bulundurulurdu. Ve yalnız senede bir kere Şaban ayının son günü çıkarılıp ateşlenerek, bu suretle Ramazan-ı Şerif ilan olunurdu.

Son senelere kadar iftar topları, biri Beyazıt Meydanı'nda şimdi üniversite olan Harbiye Nezareti'nin önündeki meydanda, diğeri Selimiye Kışlası'nda üçüncüsü de Üsküdar ile Beylerbeyi arasındaki Nakkaş Karakolu'nun yanında olmak üzere üç yerde mantelli yedi buçukluk toplarla kurusıkı atılırdı. Şimdi yalnız, Sultanahmet Camisi'nin yanındaki yangın harabesinde atılmak üzere bir tek topa münhasır kaldı.

Hafız Burhan

HAFIZLAR VE VAİZLER

Ramazan-ı Şerif'in iki hususiyeti daha vardır. Bunun biri hafızlar; diğeri de vaizlerdir. Bugün olduğu gibi, eski ramazanların da çok kıymetli hafızları ve vaizleri vardı. Bunların en fazla şöhret kazanmış olanları, Beyazıt, Fatih ve Sultanahmet camilerinde ikindiden sonra mukabele okurlar veyahut va'zı nasihatte bulunurlardı.

Hafızların içinde pek büyük şöhret yapmış olanları vardır. O devrin zenginleri bunlara bir hayli para vererek Ramazanı Şerifte mukabele okuturlar, bayramda mebzul (bolca) bir surette in'am ve ihsanda bulunurlardı.

Bir aralık bunların arasından bir zat, büyük bir şöhret iktisap etmişti (kazanmıştı). Ufak tefek olmasından dolayı bu zata "Fındık Hafız" denilirdi. Sesi, pek gür değildi. Lâkin tecvidin bütün usul ve kaidelerine riayet etmek şartıyla Kur'an-ı Azimüşan'ı o derece tatlı bir sesle okurdu ki, dinleyenleri mest ederdi. Hafız Burhan, Hafız Kemal, Hafız Âşir ve sair Türk hafızları da ayrı ayrı birer kıymeti haizdi. Hepsisi de büyük bir vecd ve huşu içinde dinlenirlerdi.

Bir kısım halk da Arabistan'ın muhtelif diyarlarından gelen hafızlara rağbet ederlerdi. Bir sene, biri Mekke'den diğeri de Mısır'dan gelmiş olan iki hafız kalplerde ve dimağlarda pek derin hatıralar bıraktıktan ve bir hayli de dünyalık topladıktan sonra memnun ve mesrur (*sevinçli*) bir halde memleketlerine avdet etmişlerdi (*dönmüşlerdi*).

Musullu Hafız Osman ismindeki hafız, büyük bir şöhrete malikti. Gözleri âmâ olan bu hafız, başına Mevlevi sikkesi giyerdi. Yaşı altmışı ferah ferah geçmişti. Sesi katiyen güzel değildi. Lâkin boğuk bir sada ile Kuran-ı Kerim okurken o derece kuvvetli bir musiki ifadesi vardı ki, cemaatini adeta tehcir ederdi. Bilhassa tebşir ayetlerini okurken gösterdiği beşâset (*güler yüzlülük*) ve âzab ayetlerini tilâvet ederken çehresinin aldığı vaziyetlerle Kuran-ı Kerim'in manasını bilmeyenlere bile o ayetlerin mefhumunu adeta hissettirirdi.

Sultan Hamid'in meşhur Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın, Kastamoni'den getirterek Adliye Nezareti'nin camisine imam yaptığı Ahmet Efendi ismindeki bir hafız da gür ve tannan sesinin hilâveti ile iştihar etmişti (*tanınmıştı*). İkinci namazlarından sonra Ayasofya Camii'nin hünkâr mahfili altında mukabeleye oturduğu zaman dinleyicilerinin kalabalığı top kandilinin altına bile tecavüz ederdi (*aşardı*).

Ramazanlarda, küçük mescitler müstesna olmak üzere, selâtin camilere kadın kabul edilmezdi. Yalnız Sultanahmet Camii'nin minberinden itibaren arka kapısının hizasına kadar kafesler gerilir, bunların arka-

sında bulunan kadınlar, kafeslere yakın yerlerde oturan hafızları ve vaizleri dinlerdi.

Vaizlerin içinde Manastırlı İsmail Efendi, Ders Vekili Nuri Efendi gibi kıymetli din âlimleri vardı. Bunlar, ahkâmı şeriyeyi, büyük bir fesahat ve belâgatle şerh ve izahta bulunurlardı. Bu zatların vaiz ve nasihatlerini dinleyenler bazen caminin kapılarına kadar doldururlardı.

Bu âlim ve fazıl zatların arasında ekserisi “Of”lu olmak şartıyla bir takım softalar ve yobazlar da vardı. Bunlar da camilerin bir köşesinde etraflarına topladıkları basit cahil ve safdil insanlara hurafat ile malamal (*dolu*) güya vaizlerde bulunurlardı.

Bu cahil yobazlar, vaizlerinin mevzularını kendilerinden daha cahil olan birkaç softanın yazmış oldukları hurafelerle dolu kitaplarından alırlardı. İyiyi kötüden tefrik edemeyecek derecede basit olan beş on kişiden mürekkep cemaatlerinin karşısında, önlerindeki rahleleri yumruklaya yumruklaya, bar bar bağırırlardı.

Bunlar Cennet’in ve Cehennem’in anahtarlarını ellerinde tutarlardı. Cennet vaatleriyle ve Cehennem tehditleriyle cemaatleri üzerinde, adeta büyük bir tesir uyandırırlardı. Hepsinin de lisanları çetrefil olduğu için, söyledikleri layığıyla anlaşılmazdı.

Fakat onlar, bunu da anlamazlar; saatlerce süren derme çatma sözleriyle, dinleyicilerinin dimağlarını ve ruhlarını uyuştururlardı.

Bunların bütün beyanatı, şu tek cümle ile hulasa edilebilirdi:

“Dünya işlerinden vazgeçmek, durup dinlemeden, gece ve gündüz ibadet etmek...”

Bu yobazlar, yemeden, içmeden, gözlere uyku girmeden durup dinlemeden yapılacak olan ibadet için, bol bol sevap ve mükâfat vaat ederlerdi. Bir tek gün tutulacak oruç için, altmış senelik ibadet sevabı kazanacağını iddia ederlerdi. Bunların tavsiye ettikleri öyle dualar vardı ki, o duaları bir defa okuyana, yarın ahrette tam yedi adet cennet köşkünün kapıları açılverecekti. Hatta o duaların bir harfini okuyana Cenab-ı Hak tarafından yedi yüz bin melekten mürekkep bir hizmetkâr ordusu ihsan edilecekti.

Bunlardan bazıları mevzularının hudutlarını o kadar genişletirlerdi ki, yenecek şeylerin fayda ve faziletlerinden bile bahsederlerdi. Mesela kabak, cennet taamı idi. Kabağı sevenler ve sık sık yiyenler, muhakkak olarak cennete gideceklerdi. Ve orada melekler tarafından kendilerine kabak ikram edilecekti.

Hindibâ denilen otun, her yaprağında cennet sularından birer katre vardı. Bu ottan yiyenler de doğruca cenneti boylayacaklardı. Mercimek yemek de pek sevaptı. Mercimek çorbası yiyenlerin vücutlarını cehennem ateşleri yakmayacaktı. Şu halde, bu fani dünyada dünyalık kazanacağım diye çalışıp didinmeye ne lüzum vardı? Bol bol kabak, hindibâ ve mercimek yedikten sonra, baki olan ahrete göçüp gidiverenler, orada ebedi bir rahat ve huzura kavuşacaklar, cennet ırmaklarının kenarına kurulmuş olan cennet köşklerinde yan gelip yatacaklardı.

MİNARE VE KANDİL

Minareler hem İslâm beldelerinin en şerefli ziyneti ve hem de o beldelerin alâmeti farikasıdır. Bir seyyah, hiç bilmediği bir memlekete gitse, Allah'ın birliğini ikrar ve tasdik ederken kaldırılan parmaklar gibi semaya doğru yükselen minareleri görür görmez:

- Burası, ehli İslam beldesidir, diye, derhal hükmünü verebilir.

Resulûllah Efendimiz Mekke'den, Medine'ye teşrif ve hicret buyurduktan sonra Mescid-i Şerif'i yaptırtırken, minare inşa ettirmemişti. Çünkü namaz vakitlerinde Müslümanları Mescid-i Şerif'e davet için henüz bir usul ittihaz (*kabul*) edilmemişti. Ancak vuku bulunan davet üzerine Resulû Ekrem Efendimizin huzurunda toplanan meşveret meclisinde ezan şekli kabul edildikten sonra, müezzinlerin okuyacakları ezan sadalarının uzaklara kadar aksedebilmesi için gerek Mescid-i Şerif'e ve gerekse Medine'deki mescitlere bir minare yapılmasına karar verildi.

Muhtelif rivayetlere rağmen ilk minarenin nerede yapıldığı henüz katiyetle malûm değildir. Ancak Mescid-i Şerif'in inşasından biraz sonra Medine'de yapılan dört Mescitten birinde yapılmış olması hakkındaki rivayet diğerlerinden kuvvetlidir.

Minarenin üçüncü halife Hazreti Osman tarafından ihdas edildiği de (*ortaya koyulduğu da*) bu rivayetler cümlesindendir. Hatta bu rivayeti ileri sürenler tarafından halifenin ancak cuma günleri ezan okunmak üzere minare yaptırdığını da iddia etmekle beraber, ilk defa olarak Cuma ezanını İbad Bin Şâmit isminde bir zata okuttuğu ve hatta kendisinin de bizzat ezan okuduğu beyan edilmektedir.

Minareler, İslâm beldelerinin ulviyetini gösteren en zarif dini abidelerdir. Onun için camileri ve bilhassa selâtin camileri yapan mimarlar, minarelerin de zarafetine ahenk ve tenasibetine (*uygunluğuna*) ehemmiyet vermişlerdir.

Süleymaniye ve Sultanahmet camileri minarelerinin inşa tarzlarındaki ahenk, birer sanat bediasıdır. Aynı zamanda Süleymaniye Camisi'nin minarelerinde ki on ve Sultanahmet Camisi'nin minarelerindeki on dört şerefe de, bu camilerin banileri (*kurucuları*) olan Sultan Süleyman'ın onuncu ve birinci Sultan Ahmed'in de on dördüncü padişah olduklarının ifadesidir. Beş, dört ve hatta üç asır evvel yapılan minareler biraz kalın olmakla beraber, son iki asır zarfında yapılmış olan minareler daha ince ve daha zariftir.

Aksaray'daki Valide Camii ile Tophane'deki Nasrettin Camii'nin Ortaköy ve Dolmabahçe camilerinin minareleri, cidden zarif, birer sanat bediasıdır.

Minarenin, nur kelimesi ile münasebeti nazarı dikkate alınır, bunların hem ezan sesini halka duyurmak ve hem de mübarek gecelerde kandil yakılmak için yapılmış olmalarını kabul etmek lazım gelir.

Minarelerde kandil ne zaman yakılmaya başlamıştır? Bu hususta da hayli ihtilaf vardır. Fakat tarihi delillerden anlaşılıyor ki, Ramazan-ı Şerif'in birinci gecesinden, Ramazan Bayramı'nın birinci gecesine kadar minarelerde kandil yakmak âdeti birinci Sultan Ahmet devrinde 1019 (1611) tarihinde başlamıştır.

Bu vaziyet, Üçüncü Sultan Ahmet devrine kadar devam etmiştir. Fakat Osmanlı ülkesi haricindeki İslâm beldelerinde, bayram geceleri de kandil yakmak adet olduğu nazarı dikkate alınarak, Sultan Ahmet'in vezir-i âzamı ve sevgili damadı Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından, bayram geceleri de minarelerde kandil yakılması için emir verilmiştir.

İlk zamanlarda yalnız ramazan ve bayram gecelerine mahsus olan bu âdet kısa bir müddet sonra, Resulü Ekrem Efendimizin dünyaya gelmiş oldukları geceye ve biraz sonra Miraç, Regaip ve Berat kandillerinin gecelerine de teşmil edilmiştir.

O tarihlere kadar devlet ricali ile saray erkânı ve şehrin zenginleri ve ileri gelen tüccarları, sadece padişahların cülûs (*tahta çıkma*) ve velâdet (*doğum*) günlerine tesadüf eden gecelerde, içlerinde zeytinyağı ile be-

raber rengârenk sular bulunan kandiller, fenerler ve fanuslar asmak suretiyle evlerini donatırlar; servetlerinin derecelerine göre, evlerinin ve konaklarının önlerine yine kandiller ve fenerler asılı olan “tak”lar kurarlardı. Yalnız, minarelerde kandil yakılmazdı. Lâkin Resulûllah Efendimizin dünyayı teşrif buyurdıkları günlere tesadüf eden gecelerde, minarelerde kandil yakılması usulü ihdas edildikten sonra, yalnız o gecenin şerefine olmak üzere hem minarelerde kandiller yakılmış ve hem de evler eskisi gibi donatılmıştı.

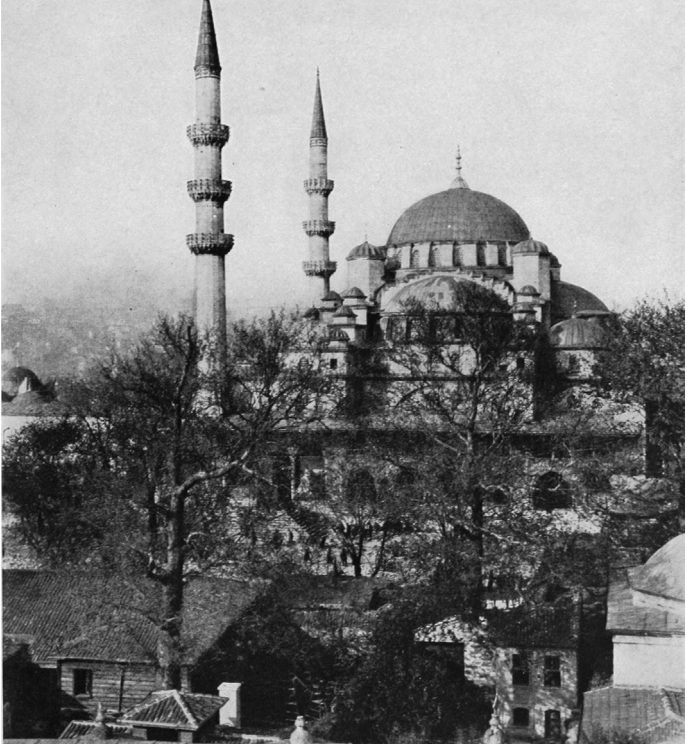
İkinci Sultan Mahmut devrinde ve 1251 (1837) tarihinde hükümetlerin tarafından yarı resmi olarak bir beyanname neşredilmişti. Bu beyannamede mevlûd-ü Resalüpenahiye (*peygamberin doğum gününe*) tesadüf eden gün ve gecelerde beş vakitte birer nöbet top atılacağı zikredildikten sonra önce istekli olanların yalnız evlerini değil, dükkânlarını da donatarak tıpkı cülûs ve veladet gecelerinde olduğu gibi umumi şekilde bir donanma yapılmasına ruhsat verilmişti.

Kış geceleri minarelerde kandil yakmak pek kolay bir iş değildi. Çünkü şiddetli cereyanlara maruz olan minarelerin tepelerinde, küçükçük bir meşale ile kandil yakmak, ancak bir ihtisâsî iş idi. Bunun için de maharet sahibi kandilciler istihdam edilirdi.

Yalnız Sultanahmet Camii’nin minarelerinde, ta-kiben altı yüzü mütecaviz (*aşkın*) kandil vardı. Akşam ezanı ile kandilleri yakmaya başlayan kandilciler, sarf ettikleri maharet sayesinde, bunları yatsı ezanı vaktine kadar yakmaya muvaffak olurlardı.

Ramazan ayı yaklaşmaya başladığı zaman, vakıflar idaresi tarafından camilere tulumlarla zeytinyağı gönderilirdi. Bunlar büyük camilerin yağhanelerinde depo edilirdi. Cami kayyumları tarafından kandiller yıkanır; şamandıra denilen kandilleri hazırlanırdı. İbriklere konulan yağlar, kandillere konulduktan sonra, bir meşale ile yakılırdı.

Bunlar, cidden çok güç ve oyalayıcı işlerdi. Bereket versin de elektrik bu işlerle uğraşanların imdatlarına yetiştii.

Yeni Camii

*Osmanlı döneminde bir mahya,
“Eman Ya Hazreti Rabbülalemin” yazmakta*

MAHYE

Ramazan geceleri, İstanbul camilerinin minareleri arasında kandillerle yazılan yazılara halk arasında mahye denilir.

Mahyenin aslı, mahyâdır ve bu kelime hakkında Kamus-u Türkî’de şöyle bir tarif vardır:

1- Aylık şehriyye, maaş.

2- Minareler arasında iple kandiller asılarak teşkil edilen bir yazı veyahut şekil.

Bir rivayete göre mahye, semadaki Ay’a yakın olduğu için böyle tesmiye edilmiştir. Lâkin mahyenin, ramazan ayına mahsus olduğu için, o şekilde adlandırılmış olduğunu iddia edenler de eksik değildir.

Birçok tarihi tetkiklerden sonra mahyenin, Fatih Camii müezzinlerinden Hafız Kefevî tarafından icat edilmiş olduğuna hükmedilmiştir. Bu zatın, o devrin en meşhur hafızlarından olduğu nazarı dikkate alınır-sa, bu hükme kanaat getirmek lazım gelir. Yine tarihi

rivayetlere nazaran Hafız Kefevî gayet musannâ (sanatlı) bir çevre işlemiş ve bu çevreyi iki minare arasına kandil ile nakşetmiş imiş. Aradan bir müddet geçtikten sonra Süleymaniye Camii kandilcilerinden Abdullatif Efendi isminde bir zat, Hafız Kefevî'nin buluşunu ıslah etmiş; kandillerle havaya resmedilen yazı ve şekil usullerini tekemmül ettirmiş ve bundan dolayı kendisine mahyecibaşı unvanı verilmiş.

İstanbul'da ilk mahye, Birinci Sultan Ahmet devrinde ve 1026 (1617) senesinde, Sultanahmet Camisi'nin şimale nazır iki minaresine kurulmuştur. O zamana kadar İstanbul'da görülmemiş olan bu icat halk tarafından büyük bir hayret ve takdirle temaşa olunmuştur.

Bu derece beğenilen mahye, ertesi sene Süleymaniye ve Eminönü'ndeki yeni cami minarelerinde de tatbik edilmiş; iyi netice verdiği için, 1133 (1722) senesinde Üsküdar'daki Eski Valide Camii'nde de mahye kurulması için hükümet tarafından ruhsat verilmiştir.

Mahyenin bütün iki minareli camiler arasında kurulması, Üçüncü Sultan Ahmet devrine ve 1134 (1723) tarihine müsadiftir (*denk gelir*). Süs ziynet ve bedii (*güzel*) sanat meraklısı olan padişahın vezir-i azami ve sevgili damadı Nevşehirli İbrahim Paşa, gecenin zulmetleri arasında semaya irtisam etmiş (*resmedilmiş*) olan o pırıl pırıl yazı ve şekillerin sanat ve zarafetini takdir etmiş; İstanbul'daki bütün iki minareli camilerde mahye kurulması için emir vermişti.

Raşid Tarihi'nde de, mahyenin umumileştirilmesi hakkında uzunca bir malumata tesadüf edilir. Bir hayli tafsilatı ihtiva eden bu malûmatın hulâsası şundan ibarettir:

Üçüncü Sultan Ahmed'in validesi için Üsküdar'da, Balaban iskelesi civarında, o civarda yeni yapılmış olan Valide Camisi o mevkie büyük, bir şeref ve revnak vermiş. Üsküdar halkı, bunu bir kat daha arttırmak için, İstanbul'da Sultanahmet, Süleymaniye ve Bahçekapı'daki Valide Camisi yani Eminönü'ndeki Yeni Cami gibi Üsküdar'daki Valide Camisi'nde de mahye kurulması için Anadolu Kazaskeri Yahya Efendizade Feyzullah Efendi'ye müracaat etmiş, istidalar (*dilekçeler*) verilmiş ve bu müracaatların Sadrazam İbrahim Paşa'ya aksetmesi üzerine o da meseleyi derhal üçüncü Selim'e arz etmiş, Üsküdar halkının bu müracaatı derhal kabul edilerek halkın arzusu yerine getirilmiş.

Üsküdar'da Valide Camii'nde kurulan ilk mahye 1123 (1712) senesi ramazan ayının on sekizinci gecesine müsadiftir. İlk gece yazılan yazı "Ya Razzâk" ismi celili idi. İkinci gece Elhamdülillâh yazılmakla Cenabı Hakk'a karşı hamd ve şükür hisleri semalara kadar yükseltildi. Ve bu da Üsküdar halkına büyük bir neşe ve sürur verdi.

İşte bu tarihten itibaren İstanbul'un Ayasofya Sultanahmet, Yeni cami, Nuruosmaniye, Beyazıt, Sultan Selim, Fatih Şehzade, Laleli, Aksaray'da valide, Hırkai Şerif, Eyüp Sultan, Kumbarahane, Kasımpaşa, Nura-tiyye, Dolmabahçe, Ortaköy, Beylerbeyi, Üsküdar'da

Mihrimah Sultan, keza Üsküdar'da Yeni Cami ve yine Üsküdar'da Eski Valide ve Selimiye Camilerinde ramazan geceleri mahye kurulmak, usul ittihaz (*kabul*) edildi.

Eyüp Sultan Camisi'nin minareleri çok alçak yapılmış olduğu için, mahye kurmağa kâfi değildi. Bunlar bir miktar daha yükseltilerek, mahye kurulacak hale getirildi.

Mahye kurmak âdeti, münhasıran Ramazan-ı Şerif ayına mahsustu. Yalnız bir defa bu inhisar vaziyeti değişti.

İstiklal harbinden sonra kazanılan büyük zaferden sonra, düşmanın sevgili topraklarımızdan dışarı atılması üzerine de İstanbul'da, Edirne'de, Bursa'da yapılan şenlikler arasında, buradaki camilerde mahyeler kurulmasına müsaade edildi.

Mahyelerin kurulmasında da bir usul vardı. Mahyeciler ramazanın ilk gecesi ya “Hoş geldin” veyahut “Merhaba” kelimelerinden mürekkep kısa cümlelerle mahye kurarlardı. Bu mübarek ayın on beşinci gününe kadar kurulan mahyeler, daima kısa kelimelerden mürekkep cümlelerden teşekkül ederdi. Ramazanın on beşinden sonra mahyeler, basit şekillerde resimler gösterirlerdi. Her ramazan ayının son gecesi, bir kayık resmetmek adetti. Bu da “artık ramazan gidiyor” manasını ifade ederdi

Mahye, nasıl kurulur?

Mahyecilik kolay olmadığı gibi, hatta yazımızın başlığını teşkil eden şu suale cevap vermekte o kadar kolay değildir.

Evvela şu ciheti arz edeyim ki mahyecilik, dünyanın en güç ve en tehlikeli işidir. Bir mahyeci eğer bir kazaya kurban gitmezse, mutlaka ciğer hastalığından can verir.

Bir kış ramazanını tasavvur ediniz. İstanbul'da hiç eksik olmayan lodos rüzgârı şiddetle esiyor. Ve yüksek minarenin tepesinde bir kasırga tesiri husule getiriyor. Hatta orada ne varsa, birer kuru yaprak gibi havada kapıp savurmak istiyor. Böyle bir fırtınada, minarenin o daracık şerefesinde durmak, orada bulunan yüzlerce kandilin tahta kovanlarını rüzgârın müthiş hücumlarına karşı korumak ve o baş döndürücü uğultu içinde mahye kurmak, kolay bir iş değildir.

Çocukluğumda Arap Bilâl isminde mektep arkadaşlığı ettiğim fakir bir çocuk vardı. Bunun babası, Sultanahmet Camii'nde mahye kurardı. Ve mahyeciler arasında da, oldukça namı vardı. Aradan bir hayli seneler geçtikten sonra Arap Bilâl'e rast geldim.

— Ne işle meşgulsün? Dedim.

O, acı acı gülümsedi:

— Babam zatürreeden öldü. Onun yerine ben mahye kuruyorum, diye cevap verdi.

Ben ötekilerden beri mahyenin nasıl kurulduğunu

merak ederdim. Bu merakımı, tatmin için ona sordüğüm sualleri ve aldığım cevapları not ettim. Şimdi onların hulasasını, meraklı okuyucularıma arz ediyorum:

Evvela, minarelerinin üst şerefelerinden yekdiğerlerine kalın bir halat gerilir. Halatın bir ucuna, boncuk denilen şimşirden mamul halka geçirilir. Birer arşın fasıla ile ince bir ipe merbut (*bağlı*) olan bu boncukların altlarında ufak birer kanca vardır. Boncukların miktarı, iki minare arasındaki mesafeye göre 30 – 40 – 50 metre uzatılır ve yahut kısaltılır.

İki minare arasında bir ip daha gerilir. Buna da “yedek” denilir. Bu ip iki kattır. Bir ucu karşiki minarenin şerefesine bağlanmış olan makaradan geçtikten sonra, tekrar öteki ucun bulunduğu şerefeye bağlanmıştır. Yani ipin her iki ucu, aynı şerefede bağlıdır.

Bu ipin vazifesi, üzerine bağlanan kandilleri ileri sürmek ve geri çekmektedir. İşte bu boncuklar ipe geçirilir. Boncuklara bağlanmış olan kandiller de bu vasita ile boşluğa salıverilir. İcabına göre, yine o ip vasıtasıyla ileri ve geri çekilir.

Mahye ipleri ve halkaları bu suretle hazırlandıktan sonra, mahyenin tertibine geçilir. Mahyecilik için, biraz resim ve yazıda bilmek lazım gelir. Evvela üzerinde dört köşe çizgiler bulunan bir kâğıtta, kurulacak mahyenin planları tertip edilir. Mesela eski yazılarla “Ata” kelimesi yazılacaksa, bu kelimenin ilk harfi olan elif için mahyenin büyüklüğüne veyahut küçüklüğüne göre üç veyahut beş metre uzunluğunda bir ipe sıra

ile kandiller dizilmek icap ettiğinden, bunların yerleri o dört köşe çizgiler bulunan kâğıtta noktalarla tespit edilir. Bu suretle, eski yazıların elif harfi belirir.

İkinci iptе “T” harfinin ucu vardır. Bunun için de ikinci ipe iki kandil koymak lazımdır. Üçüncü ve dördüncü iplere, birer kandil koymak kâfidir. Beşinci ip, yine eliftir. Buna da birinci elif de ne kadar kandil varsa o kadar kandil konulduğu takdirde eski yazı ile “Ata” kelimesi meydana çıkıverir.

Eski yazı sağdan sola yazılmadığı için yazı inkılâbından evvel ki mahyelerde evvela kelimenin sol harfleri belirirdi. Birçok meraklılar, mahye kurulurken minarelerin görüldükleri yere toplanarak, yazılan kelimenin tekemmül etmesini beklerlerdi.

Mahye kurulacak kandiller birer tahta kutu içine konulur. Yarısı bu tahta kutu içinde kalan kandillerin, ancak kutu içinde kalan kısmından istifade olunur. Fakat bu kandiller, hem içinde bulunan yağlar ve sular; hem de kendilerini muhafaza eden kutular dolayısıyla bir hayli ağırlaştığı için, bunları, sevk ve idare etmek pek zordur.

Fırtınalı havalarda mahye kandilleri fena halde sallanırlar. Birer kutu muhafaza içinde bulunmakla beraber birbirlerine çarpar ve kırılırlar böyle sert rüzgârlı gecelerde mahyeciler çok büyük tehlikeler geçirirler. Hatta bazıları ipleri çekmek için bütün kuvvetlerini sarf ederken, minareden düşüp ölürler. Onun için böyle havalarda mahyeciler haklı olarak çok korkarlar.

Adeta, mahye kurmamak için bahaneler ararlar.

Şimdikileri bilmiyorum, lâkin eski mahyecilerin oldukça zengin bir mahye defterleri vardı. Bunda, ramazanın otuz gecesinde kurulacak olan mahyeler “merhaba” kelimesinden, ramazan ayının binip de gittiğini temsil eden kayığa kadar, bütün planlarıyla sıralanmıştı. Bu defterler, daima babadan oğula miras kalırdı. Hatta maddi ihtiyaca maruz kalan mahyeciler bunları gözden çıkarmak mecburiyetinde kalırlarsa oldukça, büyük paralar mukabilinde, yine meslektaşlarına satarlardı.

Bazı mahir mahyeciler, renkli kandillerle de mahye kurarlardı. Ramazan ayının on beşinden sonra şekiller yapmaya başladıkları zaman, mesela bir gül resmi yaparlar, bunun çiçek kısmını kırmızıya, yapraklarını da yeşile boyarlardı.

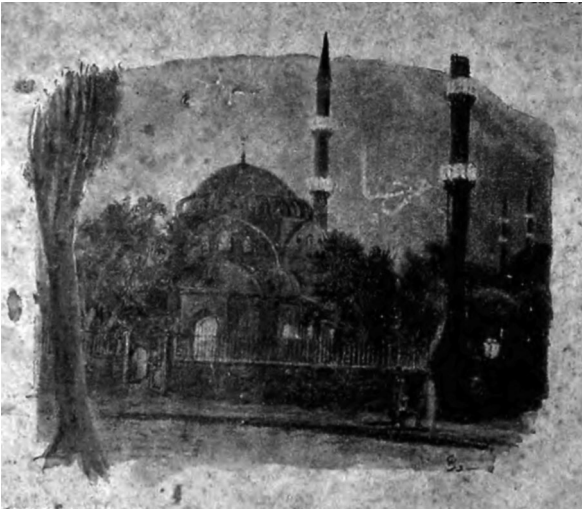
Kandillere renk vermek zor bir iş değildi. Kandillerin içindeki zeytinyağının altında bulunan şu kısma lazım olan renkte boyalar karıştırmaktan ibaretti.

Vakıa bunlar çok basit gibi görünen şeylerdi. Lâkin hepsi de ayrı ayrı buluşlar olup cidden birer zekâ eserdir.

Şehrimizde elektrik taammüm ettikten (*yaygınlaştıktan*) ve camilere kadar girdikten sonra, camilerden bazılarına, mahye yerine sabit birer kelime asılmıştır. Lâkin sabit mahyeler, halkta hiç bir alaka uyandırmamıştır. Her gece minarelerde ayrı ayrı kelime cümle veyahut şekillerden mürekkep mahyeler görmeye alış-

mış olan halk, senelerce ve senelerce gördükleri şeyleri aramıştı. Bu sebepten dolayı, halkı tatmin etmeyen o sabit mahyelerde kaldırılmıştır. Onların yerini, yine kandillerle kurulan ve akşam değişen mahyeler almıştır.

Mamafih elektrik taammüm ettikten (*yaygınlaştıktan*) sonra, mahyecilik de oldukça mühim bir inkılâp geçirmiştir. Birçok külfetli ve hatta masraflı olan kandillerin yerini, artık elektrik ampulleri işgal etmiştir. Fakat mahyenin kurulma şeklinde, hiçbir şey değişmemiştir.

Mahyada "Merhaba" yazmakta

RAMAZANIN ONBEŞİ

Sultan Hamid devrinde ramazanın 15'inci günü İstanbul zabıta memurlarının analarından emdikleri süt, burunlarından gelirdi. Buna sebep de, o günün Hırka-i Saadet alayına tesadüf etmesi idi.

Asırlardan beri hiç değişmeyen bir usul vardı. Her ramazanın 15'inci günü, padişahlar Topkapı Sarayı'ndaki hususi dairede mahfuz bulunan Resulûllah Efendimizin, Hırka-i Saadetleriyle diğer mübarek emanetleri ziyarette bulunurlardı.

Padişahların Topkapı Sarayı'nda ikamet ettikleri devirde, bu ziyaret günü basit bir merasimle geçiştirilirdi. Fakat Sultan Mecid'den itibaren padişahlar, Beşiktaş Sarayı'nda ikametten sonra vaziyet değişmişti. Bu merasim adeta devletin resmi alaylarından biri şeklini iktisap etmişti (*kazanmıştı*). Sultan Mecid ve Sultan Aziz devirlerinde suikast korkusu olmadığı için

bu alay pek parlak bir şekilde cereyan ederdi. Lâkin Sultan Abdülhamid'in cülûsunu müteakip yaverlerinden mühendis Seyfettin isminde birinin bomba ile padişaha hücum etmesi üzerine vaziyet değişmiş; artık saraydan her çıkışta, padişahın hayatını sıyanet etmek (*korumak*) için hususi tedbirler almak mecburiyeti hissedilmişti. Billhassa Ermeni vakalarından sonra, bu mecburiyet bir kat daha şiddet kesbetmişti.

Daha ramazanın ilk gününden itibaren Yıldız Sarayı'nın kapısından, Dolmabahçe'nin Soğukçeşme kapısına kadar devam eden yol üzerinde, fevkalâde tedbirler alınırdı. Bu tedbirler de şunlardı:

Padişahın geçeceği bu yol üzerindeki mevcut evlerin, dükkânların hepsi ayrı ayrı yoklanırdı. O binaları işgal edenlerin bir defteri yapılırdı. Sonra da haklarında tahkikat başlanırdı. Suyu sabuna dokunur gibi olmayanlara bir şey denilmezdi. Lâkin en küçük bir şüphely celbedenlerle, ramazanın beşinci veya altıncı gününden sonra o evlere misafir gelenler, inceden incede tahkikattan geçirilirdi.

Ermeni ve Bulgarların ikamet ettikleri evlerle çalıştıkları dükkânlar ramazanın 10'uncu gününden itibaren tahliye edilirdi. Hatta ağır hastalar bile mutlaka başka bir yere gönderilirdi.

Beşiktaş'ta, Hayreddin İskeleyi'ne dökülen büyük bir lağım vardı. Beşiktaş zabıta memurları fenerlerle bu lağımın içine girerler, taşların altına kadar her tarafı dikkatle gözden geçirirler. Sonra bu lağımın denize döküldüğü kemer ile açılması muhtemel olan yerle-

rine de en açığız zabıta memurlarından nöbetçiler dıkerlerdi.

Köprü, en şüpheli yer addedilirdi. Ramazanın ilk günlerinden itibaren zabıta ve bahriye nezaretlerinin saraya mensup erkânından bir heyet tarafından köp-rünün altı büyük bir dikkatle gözden geçirilir. Ondan sonra da bütün köprü dubalarının üstüne, polis, zap-tiye ve bahriye efradından mürekkep muhtelif nöbet-çiler dıkerlerdi. Ayrıca gece ve gündüz de bu dubaların dibinde bahriye sandallarıyla devriyeler gezdirilirdi.

Ramazanın 14'üncü gününden itibaren artık zabıta memurları, gözlerini kırpmazlardı. Resmi memurlar, padişahın geçeceği yollarda "nokta"lar beklemeye baş-larlar, sivil memurlar da halk arasında dolaşarak, en küçük bir şüphe hissettikleri adamı yakalayınca kara-kola koyarlardı.

Ramazanın on beşinci günü Yıldız civarındaki Şeyh Zâfir Tekkesi'nden itibaren, Topkapı Sarayı'nın kapısına kadar kâmilten (*tamamen*) asker kordonu dizilirdi. Galata'daki binaların pencerelerinin bütün camları kapatılır, şüpheli evlere sivil memurlardan nöbetçiler yerleştirilirdi. Bunlar azimet ve avdeti hümayuna kadar aç, susuz, mesuliyet korku ve heyecanıyla öylece beklerlerdi.

Sultan Hamid 1317 (1902) senesine kadar, bu derece külfet ihtiyariyle tedbirler aldıktan sonra bu yoldan Topkapı Sarayı'na gidip geldi. Lâkin artık alınan tedbirler de kendisini tatmin etmediği için ondan sonra deniz tarikini (*yolunu*) ihtiyar etti.

Öğleye bir iki saat kala Dolmabahçe Sarayı'na gelir, orada rıhtımda hazır bulunan Söğütlü vapuruna biner, doğruca Sarayburnu'na geçerdi. Orada iki atlı

Sultan II. Abdülhamid

bir Brik⁶ araba beklerdi. Padişah bu arabaya biner, arabayı bizzat kendisi idare eder, Boğaziçi'ne nazır olan (*bakan*) kapıdan Topkapı Sarayı'na girer, Lale bahçesinin önünde arabadan inerdi. Lale bahçesi denilen yer, Hırka-i saadet dairesinin pek yakınında idi. Hemen mermer bir merdivenin çıkılmasıyla daireye giriliverirdi.

Gariptir ki, Padişahın denizden gidip gelmeyi adet edinmesine rağmen, karada aynı tedbirler ittihaz edilirdi (*alınırdı*). Bu tedbirleri almaktan maksat da güya suikastçıları şaşırtmaktır.

Bu kadar külfet ve zahmet ihtiyarına, daima saray hafiyeleri sebep olurdu. Bu müfsit ve müzevir (*bozgun-cu ve dedikoducu*) herifler, daha ramazanın ilk gününden itibaren padişaha suikast yapılacağına dair kucak kucak jurnaller uçururlardı.

Bir ramazanın 15'inci günü tam padişah Sarayburnu iskelesine ayak basar basmaz mühim ve müstacel (*acil*) kaydıyla kendisine bir jurnal takdim edildi. Jurnalın mündericatı (*içeriği*) pek müthişti. Padişahın tam şimendifer köprüsünden geçerken oradaki Tıbbiye Mektebi'nin penceresinden uzun menzilli ve hususi suretle imal edilmiş bir tüfek ile üzerine ateş açılacağı bildirilmişti.

Sultan Hamid çok garip bir tabiata malikti. En ehemmiyetsiz şeylerden telaş ettiği halde ehemmiyetli hadiseler karşısında son derece sükûnetini muhafaza

6- Önde çok yüksek bir oturma yeri, arkada da boylamasına yerleştirilmiş oturacak yerleri bulunan dört tekerlekli, yaylı at arabası.

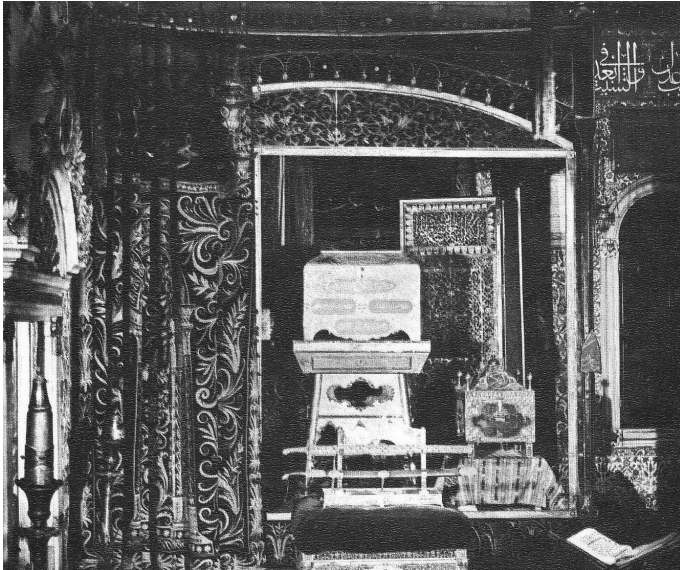
eder, hatta korkaklığını göstermek istemezdi.

Padişah jurnali okuduktan sonra cebine yerleştirdi. Arabaya bindi. Dizginlerini eline alarak köprüye kadar geldi. Orada birdenbire arabayı durdurarak, arkadaki arabada bulunan başkâtip Tahsin Paşa'ya yanına gelmesi için işaret etti.

Tahsin Paşa hemen arabadan atlayarak geldi. Padişah cebinden jurnali çıkararak ona verdi. Ve eliyle Tıbbiye Mektebi'nin penceresini göstererek:

— Tahkikat icra edilsin, dedi.

Sultan Hamid'in bu hareketi parlak bir "jest"ti. Güya, oradaki suikastçılara kendilerinden korkmadığını göstermişti. Hâlbuki verilen jurnallerin yalan olduğunu bizzat ispat etmek istemiş olması, daha muhtemeldi.

MUKADDES EMANETLER

Topkapı Sarayı'nın en muhteşem bir daire-sinde büyük bir dikkatle muhafaza edilmekte olan "mukaddes emanetler"i hiç şüphesiz ki işitmişsinizdir. Böyle olmakla beraber, ihtimal ki onların ne olduğunu bilmezsiniz.

Bu mübarek ve mukaddes emanetler şunlardan ibarettir:

1 adet – Resulûllah Efendimizin mübarek dişi,

1 adet yine Resulûllah Efendimizin bir ayağının nişanesi görülen bir taş parçası,

2 adet yine Resulûllah Efendimizin ayaklarına giymiş oldukları – sandal şeklinde – nalın.

1 adet yine Resulûllah Efendimizin hırkası,

1 adet yine Resulûllah Efendimizin seccadesi,

1 adet yine Resulûllah Efendimizin mukaddes sancığı,

- 1 adet yine Resulûllah Efendimizin kılıcı,
- 1 adet ok yayı,
- 2 adet Asası,
- 1 adet Birinci Halife Ebubekir'in seccadesi,
- 1 adet Nuh Peygamberin tenceresi,
- 1 adet İbrahim Peygamberin kazanı,
- 1 adet Yusuf Peygamberin gömleği,
- 1 adet Davud Peygamberin kılıcı,
- 1 adet Kerbela'da şehit edilen Hazret-i Hüseyin'in kanlı gömleği,
- 1 adet Hazret – i Fatıma'nın gömleği,
- 4 adet ilk dört halifenin sancağı,
- 4 adet ilk dört halifenin kavukları.
- 4 adet ilk dört halifenin tespihleri,
- 4 adet ilk dört halifenin kılıçları,
- 6 adet Resulûllah Efendimizin cennet ile tebşir buyurdıkları (*müjdeledikleri*) on zattan altısının kılıçları,
- 1 adet Eshabı Kiram'dan Veysel Karani'ye ait serpuş.
- 1 adet üçüncü halife Hazreti Osman'ın el yazısı ile Kuran-ı Kerim.
- 1 adet Resulûllah Efendimizin amcazadesi, sevgili damadı ve dördüncü halifesi Hazret-i Ali'nin el yazısı ile Kuran-ı Kerim.
- 1 adet Hazret-i Ali'nin torunlarından Zeynelabidin Hazretlerinin el yazısı ile Kuran-ı Kerim,

1 adet Kâbe'nin anahtarı.

1 adet Bab-ı Tevbe denilen kapının bir kanadı.

Bir miktar çamur.

Ve bir miktar da, Resulûllah Efendimizin vefat ettikleri zaman yıkadıkları mübarek su.

Bütün bu mübarek ve mukaddes emanetlerin her biri ayrı ayrı gümüş mahfazalar içinde hıfz edilmektedir.

Hırka-i saadet, birçok atlas ve en kıymetli bohçalara sarılmış olduğu halde, son derecede sanatkârane yapılmış olan büyücek bir gümüş sandık içindedir.

Sancak-ı Şerif, el ile dahi temas edilmeyecek derecede yıpranmış olduğu için, yeşil atlastan mürekkep bir kılıf içinde olduğu halde muhafaza edilmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği zaman orada bulunan son Abbâsi halifesi Mütekkil-i Alallah bu emanetleri Türk hükümdarına teslim etmiş ve muzaffer ordusu İstanbul'a dönüşünde kendisi de beraber gelmiş. Ayasofya Camisi'nde, muazzam bir cemaat huzurunda, caminin minberine çıkarak, Türk ordusunun Mısır'ı fethettiği zaman göstermiş olduğu kahramanlıkları övdükten sonra, bütün mübarek ve mukaddes emanetlerle beraber hilâfeti de Yavuz Sultan Selim'e terk etmiştir.

Bu emanetler İstanbul'a geldiği zaman Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Saadet Dairesi henüz yapılmamıştı. Emanetler bir müddet Harem Dairesinde bir odada kaldı. Yavuz Sultan Selim, Topkapı Sarayı'nın en mü-

zeyyen, en muhteşem bir kısmı olan Hırka-i saadet dairesini inşa ettirdi. Ondan sonrada bütün emanetler nakil olunarak büyük bir dikkat ve itina ile oraya yerleştirildi.

Hırka-i saadet dairesi Topkapı Sarayı'nın bir taraftan Haliç'e ve bir taraftan da Boğaziçi'ne nazır köşesindedir. Ortası şadırvanlı bir büyük sofa ile bu sofanın sağ tarafında yine büyücek bir odadan mürekkeptir. Bütün duvarları fevkalade nefis çinilerle müzeyyendir. Kubbelerine altın yıldızlarla yazılmış ayetler nakşedilmiştir.

Her ramazan ayının on beşinci günü, padişahların buraya gelerek, mübarek emanetleri ziyaret etmeleri adetti. Bu ziyaret, fevkalade merasime tabiydi. Bütün devlet erkânı ile teşrifata tabi askeri mülki ve ilmiye ricali bu merasime iştirak ederlerdi. Bu dairenin muhafazasına memur, Has odalı denilen kırk kişiden mürekkep hademeleri vardı. Bunlar ziyaret günü öğle namazından iki saat evvel Hırka-i Şerif'in bulunduğu gümüş sandığı yerinden çıkarırlar. Üzerine satrançvari kıymetli kumaşlar yayılmış olan bir gümüş sehpa üzerine koyarlar, ziyarete hazırlarlardı.

Padişahlar, öğle namazını kıldıktan sonra gelirler, daima kendilerinde bulunan altın anahtar ile gümüş sandığı açarlar, yedi adet yeşil renkte, som altın sırma ve incilerle işlenmiş olan bohçaların uçlarını kaldırır- lar. Bunların içinde bulunan altından yapılmış büyücek bir çekmecenin iki kapağını da yine kendilerinde bulunan altın anahtarlarla açtıktan sonra mübarek

Hırka-i Şerifin eteğini meydana çıkarırlardı. Fevkalade huşu ve huzû (*tevazu*) içinde bu merasim icra olunurken güzel sesli müezzinler, hiç durmadan Kuran-ı Kerimden münasip ayetler okurlardı.

Padişahlar, Hırka-i Şerifin eteğini öptükten sonra çekilirlerdi ve orada bulunan devlet erkânı ile sair zevat da ziyaret emrini verirlerdi.

Fatih Camii civarında Emir Buhari Camisi'nin yanında hususi bir dairede mahfuz olan bir Hırka-i Şerif daha vardır. Bu da, Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi, gümüş ve altın sandıklar içinde muhafaza olunmaktadır. Bu Hırka-i Şerifin açılış merasimini de, Valide Sultanlar idare ederdi. Ve bu Hırka-i Şerif münhasıran kadınlar tarafından ziyaret edilirdi.

Hırka-i Şerif

YAZ RAMAZANLARI KIŞ RAMAZANLARI

Yarım asır evvel, İstanbul'un yaz ramazanlarına doyum olmazdı. Vakıa o sıcak mevsimde gündüzler bir hayli güçlkle geçerdi. Hatta çok sıcak günlerde, oruçlular arasında susuzluktan düşüp bayılanlar bile eksik değildi. Fakat akşam serinliği başlar başlamaz, vaziyet derhal değişirdi. Boğaz'dan gelen tatlı meltemler, bütün günü hararetin şiddeti ile boğazı kuruyan ve hatta dudakları çatlayan oruçlulara, derhal yeni bir kuvvet ve kudret, yeni bir zindelik verirdi.

İkinci vakti olur olmaz, akşam hazırlıklarının arasında, başka bir faaliyet daha başlardı. O da su soğutmaktı. O zamanlar henüz buz fabrikaları olmadığı için, su soğutma işlerini karlıklar yapardı. Ve bu maksatlardır ki hemen her evde büyük küçük, bir iki karlık vardı.

O devirde de karı, bugünkü gibi sucular satarlardı. Her sucu dükkânının arkasında büyük bir kar deposu vardı. Bu depo, hiç bir zaman boş kalmazdı. Onun için o devrin kar satanları, bugünün buz satanları gibi, müşterilerine nazlanmazlardı.

İstanbul'a kar, Keşiş Dağı'ndan gelirdi. Keşiş Dağı'ndaki kar kuyularında toplanmış olan karlar, Bursa'da ikamet eden Buzcu beyler adında bir aileye verilmişti. Padişahlar tarafından ferman ile verilmiş olan bu imtiyaz, saltanat devrinin son günlerine kadar devam etti. Saraya lazım olan karları da bu Buzcu beyleri katırlarla Mudanya'ya indirirler, oradan da İstanbul'a gönderirlerdi.

Şehremaneti İstanbul'un karsız kalmamasına çok dikkat ederdi. Bilhassa yaz ramazanlarında, bu cihette bir kat daha ehemmiyet verilirdi. İstanbul halkı iki şeyden sıkıntı çekerdi. Biri kar, diğeri de ekmekti. O devirlerde yine sinesinde bugünküne yakın bir nüfus barındıran bu büyük şehrin, bir gün bile ekmeksiz kaldığı vaki değildi.

İkinci vaktinden akşam ezanına kadar karlıklarda soğutulmuş olan sular, iftara birkaç dakika kala bardaklara boşaltılarak sofraların üzerine dizilirdi. Sofranın etrafına toplanarak salâtı selam çeken ve büyük bir heyecan ile top atılmasını bekleyen oruçluların o buğulanmış bardakların içindeki sulara gözlerini dikerek oruç bozmak için sabırsızlanmaları, görülecek şeylerdendi.

İftar sofrasından kalkanlar, derhal sokaklara fırlar-

dı. Oturdukları mahallenin civarındaki serin kahvelere can atarlardı. Koca bir günün sıcağı içinde bunalanlar, o serin yerlerde geniş bir nefes alırlardı.

İstanbul'un muhtelif yerlerinde, adeta tekâsüf etmiş (*yoğunlaşmış*) kahveler vardı. Fatih Meydanı'ndaki kahvelerle, Beyazıt Meydanı'ndaki kahveler, dolup dolup boşalırdı.

Bu meydanlardan en çok rağbet gören yer, Ayasofya Meydanı ile tramvay yolu üzerindeki Millet Bahçesi idi. Ayasofya meydanı karşılıklı iki sıra atkestanesi ağaçlarından mürekkepti. Akşam ezanından evvel sulanmaya başlayan bu ağaçların altı hem oturanları serinletir, hem hafif bir toprak kokusu ile insanın içine uhrevî bir zevk verirdi.

İftardan sonra yatsı ezanları okununcaya kadar, ağaçların altındaki sıra kahveler tamamıyla dolardı. Oturacak yer kalmazdı. Ayasofya ve Sultanahmet minarelerinden ezan sesi duyulur duyulmaz, halk camilere gittiği için çabucak boşalırdı. Lâkin teravihten sonra tekrar bir hücum başlar, muhtelif halk zümreleriyle dolardı.

Bugünkü Sultanahmet Parkı'nın tramvay yolu üzerindeki cephesinde Millet Bahçesi denilen bir gazino vardı. Bu gazinonun müşterileri, iki sınıfa ayrılmıştı. Bir sınıf, o büyük çınar ve atkestanesi ağaçları altında, yalnız serinlemek için oturlardı. Diğer bir zümre daha vardı ki, etrafı çimentolarla, kaskatlarla çevrilmiş olan gazinonun içinde dama, satranç, tavla ve kâğıt gibi oyunlar oynarlardı.

Buradaki dama ve satranç oyuncularının piri, İsmet İnönü'nün pederi Reşit Bey'di. Yaz, kış arkasından kürkü çıkarmayan bu zata, Çerkes Reşit Bey derlerdi. Çerkes midir, değil midir; bunu bilmiyorum. Fakat şu satırları yazarken bile o zatı, siyah çuhayla kaplanmış olan eski bir samur kürk içinde görür gibi oluyorum.

Sahurdan sonra Divanyolu'nda büyük bir izdiham başlardı. Yaya kaldırımı dolduran erkek ve kadın kalabalığı Divanyolu Caddesi'nin ortasına kadar taşardı.

Bu insan akını, Beyazıt'a çıktıkça artardı. Ve nihayet Direklerarası'na dayandığı zaman, artık büyük bir insan anaforu halini alırdı.

Direklerarası'ndaki kahveler ve çayhaneler, sandalyelerini dışarı çıkarırlardı. Otomobil ve tramvay tehlikesi olmadığı için yalnız yaya kaldırımları değil, bütün caddeyi doldururlardı. Herkes şendi. Herkes neşeliydi. Bu hali görenler, kendi kendilerine:

— Acaba şu halkın hiç gamı kasaveti yok mu, diye sorarlardı.

Bu sualincevabı hazırdı. O devirde halk kanaatkârdı. Bu devirde olduğu gibi, ihtiras artmamıştı. Çoluğunun çocuğunun günlük nafakasını çıkaranlar yan gelip zevkine bakardı.

Yaz ramazanlarında muhallebici dükkânlarında da büyük bir kalabalık göze çarpardı.

— Hararet söndürüyor! Buz gibi, diye bardaklarını şakırdata şakırdata şerbetçilerde halk arasında dolaşırdı.

Hülasa, yaz ramazanları pek neşeli geçerci. Bilhassa Boğaziçi sayfiyelerinde bulunanlar, yalılardaki iftarlarının parlaklığı ile adeta birbirileriyle rekabete girişirlerdi.

Kış ramazanları da pek fena geçmezdi. Yağmurlu ve karlı günlerde halk akşamı, camilerde ederdi. Günler kısa olduğu için yaz günlerinin oruçları kadar sıkıntı çekmezlerdi.

Ekseriya evlerde toplanırlardı. Sahur zamanına kadar ya Hamzanâme, Uhud Cengi, Kerbelâ şehitleri ve saire gibi kahramanlık menkıbelerini ihtiva eden kitaplar okurlardı. Ve yahut Tura, Peçiç, Fincan gibi zararsız oyunlar oynarlardı.

Ramazanın ne günleri ve ne de geceleri bugünkü gibi büyük bir kayıtsızlıkla geçmezdi. Oruç tutulsun tutulmasın, büyük ve küçük herkes, on bir ayın sultanı olan bu mübarek aydan bol bol istifade ederdi.

RAMAZANLARDA, ARABA PİYASASI

Bu zamanın yüksek markalı otomobillerine mukabil, eski devrin de cidden azametli ve ihtişamlı arabaları vardı.

Koçu denilen binek öküz arabaları ortadan kaybolduktan sonra bunların yerine at arabaları almıştı. İstanbul'da bunların başlıca beş nevi vardı:

- 1 – Tek atlı Talika
- 2 – Yine tek atlı Tenteli
- 3 – Çift atlı Kupa
- 4 – Çift atlı Fayton
- 5 – Çift atlı Landon

Bunlar umuma mahsus arabalardı. Talikalarla, Tenteliler bir müddet İstanbul cihetinde kullanıldıktan sonra, Üsküdar ve Kadıköy cihetlerine geçmiş; hemen hemen o civarda sayfiyelere münhasır kalmıştı.

Fakat sayfiyelerde kullanılan arabalar, münhasıran bunlardan ibaret değildi. Sultan Mecid devrinde birden bire alıp yürüyüveren alafrangalık, moda denilen çığırı açtıktan sonra, arabaların şekilleri ve nevileri arasında da bir gelişme baş gösterdi. Araba meraklısı gençler tarafından Brik, Sepet, kep ve saire neviden arabalar getirildi. İstanbul sayfiyeleri, -tıpkı bugünkü otomobil yarışı- gibi Avrupa sayfiyeleriyle rekabete girdi.

Sayfiye arabalarıyla, İstanbul ve Beyoğlu caddelelerinde gezilmezdi. Onun için İstanbul cihetinin arabaları, Landon ile kupa ve faytona inhisar etmişti. Landon dört kişilikti. Ön ve arka körükleri açılır kapanırdı. Çok ağır olduğu için ancak kuvvetli Macar atlarına veyahut Rus kadanalarına malik olan zenginler ve mühim şahsiyetler tarafından kullanılırdı. Bunların son derece lüks olan nevileri, Viktoriya ve sekiz yaylı adını almıştı. Fakat bu ağır arabaları İstanbul caddelelerinde kullanmak çok müşkül olduğu anlaşıldı. Ve kısa bir zaman sonra, piyasadan kalktı. İstanbul ve Beyoğlu caddelerinde başlıca iki nevi araba kaldı. Bunun biri kupalar biride faytonlardı.

Kapalı arabalara kupa, mevcut olan yalnız arka körüğü açılıp kapananlara da fayton diyorlardı.

Eski devirlerin taassubu kadınların açık arabalara binmelerine müsait olmadığı için İstanbul tarafındaki faytonların miktarı, kupalara nazaran yarı yarıya azdı. Faytonlara yalnız erkekler binerlerdi. Hatta ağır başlı kimseler bile, İstanbul caddelerinde faytonla gezmeyi

hafif meşreplik addeder, kupa arabaya binmeyi tercih ederlerdi.

Piyasa arabalarının haricinde kalan hususi arabalara, konak arabaları derlerdi. Zenginler bu arabaları, Viyana'daki Bender fabrikasından getirirlerdi. Bunların boyaları daha parlaktı. Fenerleri nikelajdı. Hayvanların bağlı olduğu okun ucuna da, arabanın hareket halinde uzaktan şakırtısı duyulan bir demet parlak nikelajlı zincir asarlardı.

Lastikli tekerlekler, İstanbul'a ancak yarım asır kadar evvel girdi. Bu tekerlekleri en evvel, Sultan Hamid'in meşhur hafiye başlarından Fehim Paşa getirtmişti. Bu tekerleklerin takılmış olduğu faytonun içi, tamamıyla al renkli atlas kaplanmıştı. Bu faytonu uzaktan görenler, Fehim Paşa'nın şerrinden masun kalmak (*korunmak*) için yaya kaldırımlarının kuytu köşelerine kaçarlar ve yahut dükkânlara dalarlardı.

Şerif Ali Haydar Bey isminde bir zat, Viyana'dan garip bir şekilde bir araba getirtmişti. İçi tamamıyla sarı atlasla kaplanmış olan bu arabanın önü, kâmilan camdan mürekkepti. Bu araba geçerken birçok kimse-ler durup seyrederlerdi.

Otomobilin zibidiliğine nazaran arabalar, büyük bir azamet ve ihtişam ifade ederlerdi. Gayet güzel, atlar koşulmuş olan bir arabanın temaşası bile, âdeta zevk verirdi.

Ramazanlarda Direklerarası, bu arabalara adeta bir rekabet meşheri haline gelirdi. Buna "Araba piyasası" derlerdi.

Bu piyasanın yeri, mahdud ve muayyendi. Beyazıt Meydanı'nın Veznecilerdeki Mürekkepçiler kapısı denilen yerden – eski Zeynep Hanım Konağı önünden - başlayarak Direklerarası'nın münteha noktası olan Osman Baba Türbesi'nin önünde nihayetlenirdi.

Piyasa, akşama doğru başladı. Konak ve piyasa arabaları birbirinin peşine takılırlar ağır ağır Veznecilerden itibaren caddenin sağ tarafını takip ederek, adeta bir dizi Direklerarası'na doğru akarlardı. Konak arabalarındaki kadınlar, vakar ve ihtişamlarını muhafaza ederlerdi. Hatta bunlardan bazıları arabaların pencerelerindeki saçakları perdeleri yarıya kadar indirirlerdi. Piyasa arabalarıyla piyasaya iştirak eden kadınların ekserisi hafifmeşreplerden mürekkep olurdu. Arabalar, Osman Baba Türbesi'nin önünden dönerek tekrar Veznecilere doğru döndükleri zaman bu araba zinciri içindeki karşılaştıkları arabalardaki kadın avcısı erkeklerle bunların arasında işaretler teati olunurdu.

Bu araba piyasası cidden görülecek şeylerdendi. Piyasa başlar başlamaz, muhtelif cins ve zümreye mensup insan kütleleri de, caddenin iki tarafına dizilirler: araba zinciri içindeki renk renk, çeşit çeşit kadınları temaşa ederlerdi. Bunların çoğu kadın avcılarından mürekkepti. Feslerini, kaşlarının üzerine eyerlerdi. Önlerinden geçen arabalardaki kadınlara göz kırparak, bıyık bükerek işaret ederler; hatta açıktan açığa;

“A benim ruhi revanım, seven olsun mu seni?”

Gibi şarkı mısralarıyla, esprili sözler atmaktan bile çekinmezlerdi. Bazen bunların arasında dışarıdan he-

nüz İstanbul'a gelmiş olan hödükler de karıştırdı. Bunlar, arabalarda gördükleri rastıktan kazan kulpu kaşlı, şekerciboyası ile kızarmış yanaklı yosmalardan hızlanarak piyasayı seyreden yaya kadınlara saldırırlar:

- A... edepsizin zoruna bak! Şimdi başına şemsiyeyi indiririm!

Veyahut:

- İlahi, parmakların kopsun.

Gibi cevaplarla karşılaşırırlar, daha mütecasir (cüretkâr) olanlar, müdafaaya geçen kadınların yorgan iğnesi ile canları yanmış olarak kaçarlar, kalabalığın başka bir yerine dalarlardı.

Sultan Abdülhamid'in Viktorya tarzı arabası

KARAGÖZ – HAYAL

Sinemanın icadından asırlarca evvel beyaz perdeye aksedilmiş olan Karagöz oyununa “Hayal” de denilirdi. Ne ince, ne şairane bir isim değil mi? Harikulâde inkişaf etmiş olmasına rağmen sinema bile, kendisine henüz böyle parlak bir isim bulmak kabiliyetini gösteremedi.

Karagöz hakkında gerek bizde ve gerek başka memleketlerde bir hayli yazılar yazılmıştır. Karagöz’ün menşeyini arayan birçok meraklılar, onu Türklerden başka milletlere mal etmeye çalışmışlardır. Hatta bazı ukalâ, arayıcılar; Karagöz’ün Hindiçini’den zuhur ettiğini iddiaya kadar kalkışmışlardır.

Hâlbuki Karagöz, hâlis muhlis Türklerin malıdır. Karagöz ile onun hem aziz dostu ve hem de sonsuz muarız olan Hacıvad’ın tipleri, biri Bursa’da diğeri de Edirne’de yaşayan iki hakikî insandan alınmış tam altı buçuk asırdan beri de, beyaz perde üzerinde yaşatılmıştır.

Karagöz'ün, çok eski, çok enteresan ve tamamıyla mazbut olan bir tarihi vardır. Biz, bu uzunca tarihi bu dar sütunlara sıkıştırılamayacağımız için, bu husustaki tafsilattan kaçınacağız. Sadece büyük bir hikmet ve ibret ifade eden bu beyaz perde oyununun ana hatlarına temas ile iktifaya mecbur kalacağız.

Tarihi rivayetlere nazaran Karagöz'ü icat eden zat, tasavvuf ulemasından Şeyh Ayni Abdullah Küşteri⁷ (Tüsteri) isminde bir zattır. Bu zat, müridlerini irşad maksadıyla bu oyunu hazırlamıştır. Maksadı da, perde kurulup arkasında şem'a (ışık) yapıldığı zaman bir varlık gösterilmesine mukabil, şem'a söner sönmez perdede hiçbir şey kalmamasıdır. Bu da dünyanın faniliğini anlatmak için, en büyük ve en ciddi bir misaldir.

Şeyh Küşteri (Tüsteri) hazretlerinin müridlerini irşad etmek maksadıyla perde kurup şem'a yakarak icap ettiği bu oyun, herhalde seyredenler üzerinde bir ibret dersi husule getirmiş olacak ki bu oyun, tam altı buçuk asırdan beri beyaz perdenin üzerinde oynamakta ve halk tarafından da büyük bir zevk ve lezzetle temaşa olunmaktadır.

Karagöz diye tipi alınan şahıs, İkinci Osmanlı hükümdarı Sultan Orhan devrinde yaşamıştır. Bursa'da ruhanî şahıslar gibi birçok kimseler tarafından ziyaret

7- Kimi Araştırmacılar Şeyh Küşteri'nin, İran'da Şüşter ya da Küşter adlı bir yerde doğup, Sultan Orhan zamanında Bursa'ya yerleşmiş evliyadan, eser sahibi bir kişi olduğunu belirtiyor. Bir başka kaynak, adının Bağdat'ta bir mahalle olan Tüster'den geldiğini, gerçek adının "Abdullah Tüsteri" olabileceğini söylerken bir diğeri "Mehmet Küsteri Dede" olarak geçtiğini, Bursa'daki mezarının yeni olduğunu, 16. yüzyılda Mehmet Tüsteri adlı bir yazarında bulunduğunu belirtiyor. Y.N.

edilen kabri vardır. Ananevi rivayetlere nazaran Bur-salı Karagöz ile Edirneli Hacivad, dost olmuşlardır. Beraberce bir takım maceralara atılmışlardır. Birçok defa kavga etmiş; fakat derhal barışmışlardır. Nihayet araya ölüm girmiş. Karagöz vefat ederek Bursa’da, Be-lediye Gazinosu’nun karşısında defnedilmiş⁸, onun bu ölümünden müteessir olan “Hacı Evhad” Hacivad ta artık Bursa’da oturmaya tahammül edemeyerek mem-leketi olan Edirne’ye gitmiş: hayatının bakiyesini, sev-gili dostuna teessürle geçirmiş.

Bu ananevi rivayetlerin, doğru veyahut eğri olduğu- nu iddia edecek değiliz. Yalnız tarihî bir hakikat ola- rak şu ciheti kabul edeceğiz ki Sultan Orhan devrinde Şeyh Küşteri isminde bir zat gelmiştir. Bu zat, ilk defa olarak Karagöz oyununu perdeye aksettirmiş ve buna “Hayal” adını vermiştir. Lâkin bu oyun bir müddet in-kişaf edememiştir. Ancak Birinci Yıldırım Bayezid as- rında, bir derece daha tâdil edildikten sonra inkişaf ve intişar etmiştir.

Tarih devam ediyor. “Hayal” adı verilen bu oyu- nun inkişafını temin eden K r Hasan isminde bir zat imiş. Bu zat Yıldırım Beyazıt’ın nedimlerindenmiş. Yıldırım’ın boş zamanlarında, bu oyuna oynatarak pa- dişahı eğlendirirmiş.

Aradan asırlar geçmiş birçok “Hayalciler” yetişmiş. Bunların vasıtasıyla Hayal, halk arasında büyük bir rağbet kesbetmiş; hatta memleket hudutlarını aşarak cihanın muhtelif yerlerinde intişar eylemiş hatta o de-

8- Son zamanlarda, (Çekirge) yoluna naklolunarak yeni bir kabir inşa edilmiştir. Z.Ş.

rece rağbete mazhar olmuş ki, bazı milletler, bu oyunu adeta benimsemiş.

Yine tarih devam ediyor. Dördüncü Sultan Murat devrinin en meşhur Hayalcisi Mehmet Çelebi'ymiş. Bu zat oynattığı hayal oyunlarıyla hem padişahı ve hem de saray halkını eğlendirmiş.

Dördüncü Sultan Mahmud zamanında Bekçi Mehmet isminde bir hayalci türemiş. Bu zat da hayalcilikte son derecede mahirmiş. Yedi yaşında Osmanlı saltanatına sahip olan Dördüncü Sultan Murad, Hayal oyununu pek severmiş ve her oyunu müteakip, Bekçi Mehmed'e bol bol ihsanlar verirmiş.

Üçüncü Sultan Selim asrında Kasımpaşalı hafız Mehmet Bey yetişmiş. Fakat İkinci Sultan Mahmud devrinde hayalciliğin hepsini gölgede bırakacak derecede sanatını ilerletmiş olan Seyid Bey, o derece maharet göstermiş ki, nihayet padişah tarafından saraya alınmış ve kendisine musahiplik (*sohbet arkadaşı*) mevkii verilmiş.

Tabiidir ki biz bunlardan hiç birine yetişmedik. Lâkin takriben yarım asır kadar evvel Hayalcilikte cidden büyük bir inkılâp yapmış olan meşhur Kâtip Salih Efendi'nin oyunlarını görmek saadetine müzahir olabildik.

Bu zat, Hayal oyununu adeta bir tiyatro haline ifrağ etmişti (*çevirmişti*). Tıpkı, Şehzadebaşı'ndaki Tulûat kumpanyalarında olduğu gibi bir program takip ederdi. Onun Hayal perdesi, tıpkı tiyatro perdeleri gibi açılır ve kapanırdı. Perde açıldığı zaman evvela bir kome-

di oynardı. Sonra kantoları sıralardı. Ondan sonra asıl Karagöz oyunları mevzuuna geçerek, o gecedeki Hayal oyununu tamamlardı.

Kâtip Salih Efendi'nin yaptığı bu inkılâp, birçok hayalcilerin itirazlarına sebebiyet vermişti.

- Eyvah! Şeyh Küşteri'nin kurduğu perde yıkılıyor, diye, her taraftan feryatlar yükselmişti.

Fakat Salih Efendi azim ve sebat etmiş, yaptığı inkılâba ölümüne kadar sadakat göstermişti. Ancak ölümünden sonra, onun inkılâbı da kendisiyle beraber ortadan kayboluverdi.

Kâtip Salih Efendi'nin vefatından sonra, birçok Hayalciler daha zuhur ettiyse de, hiç biri onun kadar şöhret iktisap edemedi. Bir aralık canlı Karagöz namı altında, perdedeki Karagöz sahneye sürüklenmek istenildi. Fakat en küçük bir rağbet görmedi. O da unutulup gitti.

Ramazan denilince Karagöz'ü hatırlamamak mümkün değildir. Karagöz, yalnız çocukları değil; birçok yaşlı başlı kimseleri de asırlarca eğlendirmiştir. Türklerin zekâsı sayesinde beyaz perdeyi daima şenlendirmiş olan bu oyun ihmal edilmemeli; bilakis terakki ve inkişafına hizmet edilmelidir.

MEDDÂH

Meddâh deyip geçmeyiniz. Bu iş Şark'ta, başlı başına bir sanattı hem de ne ince, ne nazik, ne mesuliyetli bir sanat.

Meddâhlığın bir mazisi ve bir tarihi vardır. Türklerin ilk meddâhı ozanlardı. “Çakur” denilen ucu püsküllü büyük sazlarını boyunlarına takarak diyar diyar dolaşan ozanlar, başlarına toplanan halka sazlı, sözlü hikâyeler ve kahramanlık menkıbeleri anlatırlar; sazlarının ve lisanlarının kudret ve kuvveti nispetinde nam kazanırlardı.

Türkler İslamiyet'i kabul edip de tasavvuf cereyanları başladığı zaman, ozanlık bir istihale (*değişim*) geçirdi. Ozanların söyledikleri hikâye ve menkıbelerin mevzuları değişti. Eski Bayındır ve Dede Korkut hikâyelerine mukabil ozanların naklettikleri mevzular, İslâm kahramanlarının menkıbelerine intikal etti. Tanrı'nın İslam'ını, Hazreti Ali, Hazreti Hamza, Halla-

cı Mansur'un maceraları, ozanların bitmez tükenmez bir menkıbe hazinesi verdi. Hayaller, genişledi. Mevzular alabildiğine değişti. Tahta kılıçlarla kâfirlere karşı harbeden, maiyetindeki bir avuç mürit ile düşman ordularını perişan eyleyen, üç beş kahraman ile kaleler alan, nam ve şanını şarktan garba kadar duyuran Alplerin hikâyeleri, kahramanlığa ve kahramanlara meftun olan Türk halkına pek cazip gelmişti. Bunlar, Avrupalıların şövalye hikâye ve menkıbelerinden farklı değildi. Nitekim bunlar, halk edebiyatına girmiş, Hamzaname, Kan Kalesi, Battal Gazi gibi eserlerin vücuda gelmesine sebebiyet vermişti.

Asırlar geçtikçe ve halkın zihniyeti değiştikçe, istihaleler de birbirini takip etti. Sazlı ozanlar, mevkilerini sazsız hikâyecilere terk ederek, kendileri saz şairliği ve âşıklık mezhebine geçmişlerdi. İşte o zaman, taklitli hikâyeler söyleyen yeni bir sanatkâr zümresi yetişmişti ki bunlara Meddâh adı verilmişti.

Meddâhlar, söyleyecek hikâyelerin mevzularını hayattan alırlardı. Asıl sanat, naklettikleri hikâyede adı gecen şahsiyetleri, onların lisan ve hareketlerini, taklit ederek canlandırmaktı. Bu itibarla bir meddâhın her şeyden evvel insanların lisan farklılıklarını gayet iyi bilmesi ve hatta hayvanların sada ve hareketlerini de gayet iyi taklit etmesi lâzımdır. Mesela, sarayda geçmiş olan bir vakıayı naklederken meddâhlar, bir Çerkez cariyeyi, bir Arap haremağasını ve hatta bir papağanı, kendi dilleriyle konuştururlar. Yahut bir çarşı âlemini tasvir ederken orada toplanmış olan Kastamonulu, Sivaslı, Kayserili ve saire köylülere, kendi lehçeleriyle

muhaverele tertip ettirerek, bu muhtelif insanın halitasını (*karişimini*) hayallerle yaşatırlardı.

Meddâhlar ekseriya büyük kahvehanelerde çalışırlardı. Bir köşede, yüksek bir koltuğa otururlardı. Elllerine bir baston alırlar, boyunlarına büyücek bir mendil takarlardı. Bastonu, kapı çalmak, at koşturmak ve saire işlerde kullandıkları gibi insan ve hayvan taklidi yapacakları zaman, seslerini değiştirmek için mendilin ucunu ağızlarına tutarlardı.

Meddâhlığın çok ince usul ve adabı vardı. Söze daima:

— Hak dostum, hak! Diye başlarlardı ve sonra:

— Geçmiş zamanı naklediyorum. İsim isime, semt semte, memleket memlekete benzer. Kimseye şahsi bir arz ve ivazımız yoktur. Mahfuzen bir hikâyeye naklediyoruz. Naklettiğimiz hikâyede şayet bir benzerlik olursa, hiç kimse üzerine alınmasın, diye bir başlangıç yaparlar, ondan sonra hikâyeye söylemeye koyulurlardı.

Hikâyeler, uzun sürerdi. Bazen teravih namazından sonra başlayan bir hikâye, sahur vaktine kadar devam ederdi. Bu müddet zarfında, söz bulup söylemek, taklitler ve taklitli şarkılarla dinleyenleri eğlendirip vakit geçirmek kolay iş değildi.

Bizde ilk meddâh kimdir? Bunu bilmiyoruz. Ancak bazı eski ve yaşlı Meddâhların rivayetlerine nazaran, geçen asrın meddâhlarından, birkaç isim tespit edebiliyoruz.

On dört yaşında tahtına çıkmış olan Birinci Sultan Ahmet, Karagöz oyunu gibi meddâhı da çok severmiş. Ekseriya Küçük Hoca isminde bir meddâhı saraya getirerek, kafes arkasında oturur, bu adamın söylediği taklitli hikâyeleri dinlemekten haz edermiş.

Sultan İbrahim devrinde Hacı Osman diye bir meddâh yetişmiş, bu zat ekseriya yaz geceleri Çemberlitaş'taki Vezir Hanı'nın geniş avlusunda meddâhlık edermiş.

Ve söylediği gülünç hikâyelerle, büyük bir maharetle yaptığı insan ve hayvan taklitleriyle, dinleyenleri kırıp geçirirmiş.

Garip değil mi? Çok ciddi bir hükümdar olmasına ve şiddetli hareketleriyle bütün İstanbul halkına korku ve dehşet içinde bırakmasına rağmen Dördüncü Sultan Murat da meddâhı çok severmiş. Aygır Nuri isminde bir meddâhı dinler; kahkahalarla gülermiş.

Üçüncü Sultan Selim de arada sırada meddâha rağbet edermiş. Tahtakale'de, bir hanın avlusunda söylediği hikâyelerle halkın ruhunu cezbetmiş olan Yobaz Ahmet ismindeki meddâhı saraya getirirmiş.

Son devirlerde meddâhlık sanatı bir kat daha incelmış ve cidden mahir meddâhlar yetişmiştir. Meddâh İsmet, Meddâh Şükrü, Acem Ali, Âşık Efendi, Meddâh Tahsin bu cümledendir.

Bugün meddâhlık ortadan silinmiş gibidir. Diyebiliriz ki meddâhların sonuncusu Surûri'dir. Onun vefatı ile –birçok Türk sanatları gibi- bu sanatta hemen

hemen ortadan kaybolmuştur. Belki kıyıda köşede meddâh mukallitleri vardır. Lâkin bunların hiç birinin ne adından ne şanından bahs olunmamaktadır.

Meddâh Surûri, bu işin ciddinden ehli idi. Ayasofya civarında, İshak Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmişti. Bir pehlivan gibi iri bir vücuda malikti. Hatta askerlik çağı geldiği zaman süvari sınıfına ayrılarak Edirne'ye gönderilmişti. Oradaki asker deposunda kendisine göre ne elbise ne de çizme bulunmadığı için, ona hususi surette elbise ve çizme yaptırmak icap etmişti.

Surûri, yalnız meddâh koltuğuna oturduğu zaman değil, ahbabları ve arkadaşlarıyla görüştüğü zaman da hoş ve zarif esprili sözleriyle muhataplarını cezbederdi. Onu dinleyenler, o kaba saba vücutlu adamın zarafetine hayret ederlerdi.

Meddâh Surûri Efendi

Manakyan Tiyatrosu

TİYATROLAR

Ramazan ayı hiç şüphesiz ki ibadet ve mağfaret ayıdır. Buna rağmen bir sınıf vardır ki, on bir ay çekmiş olduğu mahrumiyet sıkıntılarını bu ayda çıkarır.

Mutfakların bacaları örümcek tutmuş olanlar bu ay zarfında faaliyete geçerler. Nefis yemekler pişirirler. On bir ay zarfında ancak bir veyahut iki türlü yemek yiyenler bu ay içinde muhtelif yemekler yerler. Hatta on bir ay evlerinin köşesinden çıkmayanlar bile bu ay, inzivayı terk ederek camilere giderler, vaiz ve hafız dinlerler, sergiyi gezerler, Direklerarası'na giderek araba piyasasını temaşa ederler, bir kısmı da ramazana mahsus olan eğlencelerden istifade etmek isterler.

Yakın vakitlere kadar İstanbul, ölü bir şehirdi. Beyoğlu müstesna olmak üzere İstanbul ve Üsküdar yakalarında yaşayan halk, akşam olup da ortalık kararır kararmaz, evlerinin تنها ve sessiz köşelerine çekilmek mecburiyetini hissederlerdi. Kahveler kapanırdı,

sokaklarda kimseler kalmazdı. Yalnız bekçilerin sopa sesleri işitilir ve mahalle köpekleri birbirlerine havlardı.

Fakat ramazan ayı şehrin çehresini ve hayatını derhal değiştirirdi. İstanbul'a canlılık, neşe ve şetafet getirirdi. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes kendisine, bu yeni hayatın zevk ve eğlencelerinden istifade etmek ihtiyacı hissederdi.

Bu zevk ve eğlenceler de, taşkın değildi. Ekserisi basit ve masum şeylerden ibaretti. Bir kısım halk kahvelerde ve gazinolarda vakit geçirirken, bir kısmı da Karagözlere veya tiyatrolara giderdi.

O devirde tiyatro medeni bir ihtiyaç değil, ancak birkaç saati geçirmeye mahsus bir eğlence mahali idi. Beyoğlu müstesna olmak üzere İstanbul ciheti halkı, on bir aylarını ancak evleriyle mahalle kahvelerinde geçirirlerdi. Tiyatroların yüzlerini bile görmezlerdi. Ancak ramazandan ramazana Direklerarası'ndaki tiyatrolara giderler, bir veyahut birkaç defa seyrettikten sonra, artık koca bir yıl onun lakırdısı ile geçinirlerdi.

Tiyatro eski bir şey değildi. Ancak geçen asırda, Sultan Aziz'in emriyle ilk tiyatro binası Dolmabahçe'de, şimdi stadyumun bulunduğu binanın, Maçka Caddesi üzerinde köşede inşa edilmişti. Fakat bu tiyatro, padişah ile saray ve devlet erkânına mahsus idi. Halk bundan istifade edemezdi. Ancak Beyoğlu'nda Naum'un tiyatrosu ve onu müteakip Konkordiya ve Avrupa tiyatroları açıldıktan sonra halk, sahne yüzü görebildi.

Biz, tiyatro tarihimizi bu dar sütunlara sığdıramayacağımız için, tiyatronun geçirdiği istihalelerden (*değişimlerden*) bahsedecek değiliz. Onun için, süratle Şehzadebaşı tiyatrolarına geçeceğiz.

Evvelce bir yazımızda da bahsetmiştik ki, ramazan aylarında Direklerarası denilen o daracık saha, adeta bir “Tiyatrolar Caddesi” haline gelirdi. Ve bu tiyatroların hepsi de, ahşap binalardan ibaretti. Caddenin Şehzadebaşı cihetine gidiş istikametinde, sol taraftan itibaren tiyatrolar başlardı. En başta Abdi Efendi’nin tiyatrosu vardı. Bir aralık Abdi Efendi, daha aşağıdaki bir binaya geçmiş, eski sahnesini Şevki Efendi’ye terk etmişti.

Bundan sonra Kel Hasan’ın tiyatrosu gelirdi. Caddenin karşı tarafındaki tiyatro binasında da meşhur Manakyan Efendi oyunlarını verirdi. İşte o kadar. Eski devrin tiyatro kültürünü yayınlayan sahneler, bunlardan ibaretti.

Çok değil, henüz elli sene evvel, başlıca bu dört sahnenin cazibesi, halkı sinesine çekerdi. Manakyan Efendi’nin Dram Kumpanyası müstesna olmak üzere diğer üç sahnede oynanan oyunlar, kâmilten (*tamamen*) tulûattan ibaretti. Tulûat hiçbir kayıt ve şarta tabi olmadan, gelişi güzel sözlerle oynanan oyun demekti.

Bu oyunların hepsi gülünçlü mevzulardan ibaretti. Bunlara aktörlerin giyinişleri ve kıyafetleri de inzimam edince (*eklenince*), on bir ay evlerinde kapanıp kalmış olan halkın bu oyunlara rağbet göstermesi, en tabii bir keyfiyetti.

Memleketin en meşhur komikleri ve halka kendini sevdirmiş olan aktörleri, hemen hemen bu sahnelerde yetişmişlerdi. Komiklerin en başında, Abdürrazak denilen Abdi Efendi gelirdi. Onu Kel Hasan takip ederdi. Orta oyunlarında Kavuklu denilen şahsı temsil eden Hamdi Efendi ile Şevki, üçüncü ve dördüncü sınıf komiklerdendi.

Bunlar hemen hepsi de – melekelerine göre – sanatkâr addedilebilirlerdi. Hatta Avrupa sahnelerinde çıkmış olsalar bile, hepsi de ayrı ayrı sükse almak kabiliyetindelerdi. Fakat bu cihet ilave edelim ki hepsi de cahildi. Ve eğer onlarda Avrupa kültürü görmüş olsalardı, hiç şüphe yok ki beynelmilel (*uluslararası*) tiyatro âleminde, onlara da birer yer verilirdi. Hâlbuki bu talihsiz adamlar, tiyatroya değil, ilme ve medeni kültüre bile ehemmiyet verilmeyen bir devirde ve memlekette dünyaya gelmişler. İstidatlarını (*yeteneklerini*) bizzat keşfetmişler, oyunculuğu kendilerine iş gücü edinmişler, beş - on para kazanıp geçinebilmek için en sefil ve gülünç kıyafetlere girmişler, o elim şartlar altında kendilerine göre bir isim ve şöhret yaparak, hatıralarını bugünlere kadar sürükleyebilmişlerdir.

Manakyan Efendi, böyle değildi. O az çok okuyup yazmış ve biraz da kültür sahibi idi. İlme ehemmiyet veren bir muhitte yetişmişti. Avrupa tiyatrolarındaki artist denilen, meslek erbabının nasıl çalıştığını işitmiş, bilenlerden tahkik ettirmişti. Ve sonra da kendi zihniyet ve kabiliyetinde olanlarla birleşerek memleketimizde ilk defa olarak sanat esasına dayanan bir sahne kurmak muvaffakiyetini göstermişti.

Manakyan Efendi başlı başına bir firma sahibi idi. Arkadaşlarının çoğu Ermenilerden mürekkepti. Fakat Osmanlılığını hiçbir zaman unutmamış olan bu zat, Türklerden istidat (*yetenek*) sahibi olanlara da yer vermiş, kendisi büyük bir sanat hocası olmadığı halde, kurmuş olduğu sahnede, bir hayli sanatkâr yetişmişti.

Simdi biz – çok değil, henüz yarım asır evvel – ramazan aylarını şenlendiren tiyatrolara şöylece umumi bir nazarla baktıktan sonra, tiyatro âlemimizin elebaşları ve hatta kahramanları olan bu şahıslar hakkında, ayrı ayrı malumat vereceğiz.

Abdi Efendi

ABDİ EFENDİ

Yaşları yarım asrı geçmiş olanlarının içinde, Abdi Efendi'yi tanımayan yok gibidir.

Ben onu ilk defa olarak, henüz yedi yaşında iken Yıldız Sarayı'nda görmüştüm. Sultan Hamid'in en sevgili şehzadesi Burhaneddin Efendi ile beraber sünnet olmuştuk. Biz yirmi çocuk, büyük bir salonda yatıyorduk.

Bugün cereyan etmiş bir hadise gibi hatırlıyorum. Birdenbire bir telaş başladı. Salonun yan tarafındaki iki kanatlı kapı açıldı. Kafesli ve sedef işlemeli bir paravana getirilerek kapının önüne yerleştirildi. Kısa boylu, redingotlu bir zat karyolalarımıza gelerek:

— Sakın, bu paravanaya bakmayınız, diye tembih etti.

Meğer biraz sonra oraya Sultan Hamid gelecek, isimlerini sonradan öğrendiğimiz Abdi Efendi ile Hamdi Efendi ve Kel Hasan'ın oynayacakları kısa bir orta oyunu skecini seyredecekmış.

Yine sonradan öğrendik ki, bu üç meşhur komik, ilk defa olarak bir oyun vereceklermiş. Ve bu oyunu seyretmek de, büyük bir talih eseriymiş.

Oyun başladı. Ortalık bir an için karıştı. Ve sonra herkes, olduğu yerde put gibi donakaldı. Yanımdaki karyolada yatan Yorgancıbaşı'nın on bir yaşlarında olan oğlu, bana doğru eğilerek:

— Efendimiz geldi. Sakın paravana ya bakma, diye fısıldadı.

Oyun devam ediyordu. Abdi Efendi, Hamdi Efendi ile konuşuyordu. Mevzunun ne olduğunu bilmiyordum. Lâkin yemeklere dair bir muhavere (*konuşma*) geçtiğini ve hatta Abdi Efendi'nin:

— Saye-i şahanede her gün bol bol yiyip içiyorum. Lâkin pilava bir türlü doyamıyorum, dediğini bugünkü gibi hatırlıyorum.

Abdi Efendi'nin bu sözlerinin üzerine bir kaç dakika geçer geçmez, salon kapısından istanbulin⁹ giymiş olan bir adam girdi. İki eliyle tuttuğu büyük kebabçı lengerini getirip Abdi Efendi'ye verdi. Lenger, tepeleme olarak çil mecidiyelerle dolu idi.

Abdi Efendi, - belki de bütün hayatında oynadığı oyunların en parlak rolünü burada yaptı. Hemen paravanaya dönerek, üst üste, yerlere kadar üç temennah ettikten sonra Hamdi Efendi'ye:

— Birader! Bilirsin ki pilavı çok severim. İşte, Cenab-ı Hak bize lenger ihsan etti, dedi.

Hamdi Efendi:

— A, birader! Ne duruyoruz, hemen yiyelim, diye, lengere saldırmak istedi.

Lâkin Abdi Efendi, iki eliyle tuttuğu lengerle beraber sağ tarafa doğru dönerek:

— Canım, zerdesiz pilav yenilir mi? Haber edelim. Pilavını ihsan eden elbet zerdesini de ihsan eder, diye cevap verdi.

9- Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar Türkiye'de kullanılan, yakası kapalı bir tür erkek ceketi.

Aradan ancak birkaç saniye geçti. Yine istanbulinli bir zat elinde bir torba olduğu halde acele ile salon kapısından girdi. Abdi Efendi'nin yanına geldi. Elindeki torbanın ağzını açarak içindeki çil altınları, gümüş mecidiyelerin üzerine döküverdi.

O iki meşhur komik derhal yerlerine oturdular. Altınlarla mecidiyeleri avuçlayıp avuçlayıp ağızlarına götürerek, en komik vaziyetlerde yiyorlarmış gibi yaparken, koyunlarına doldurdular. İşte Abdi Efendi bu şekilde esprilerle şöhreti kazanmış olan bir komikti.

Abdi Efendi'nin hangi tarihte doğduğu belli değildir. Yalnız malûm olan hakikat varsa, İstanbul'un Hub-yar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Usturacılık ve bıçakçılık eden pederini çok erken kaybetmiştir. Ailesi son derece fakirdir. Annesi onu, Şehzade Camii'nin avlusundaki Usturacı Fehmi'nin yanına çırak vermiştir. Abdi burada hem babasının sanatını öğrenecek, hem de oradan aldığı beş on para ile annesini ve kız kardeşlerini geçindirecektir.

O tarihlerde henüz on dört yaşlarında bulunan Abdi, Usturacı Fehmi'nin yanında çalışmaya başlamıştır. Lâkin her gün sabahtan akşama kadar ayakta durarak çark çevirmekten bıkip usanmıştır. Arada sırada dükkândan kaçarak, Edirnekapi'da oynayan orta oyununu seyretmeye dadanmıştır. Bu suretle de kendisinde oyunculığa bir heves uyandırmıştır.

Fehmi Usta, Abdi'yi birkaç defa azarlamış, hatta bir iki defa tokatlamış ise de, onunla başa çıkamamış, artık usturacılığı adamakıllı öğrenmesine rağmen,

Abdi'yi dükkândan kovulmakla tehvide başlamıştır.

O sırada Fehmi Usta birdenbire vefat etmiştir. O zaman Abdi ciddi bir suretle düşünmek mecburiyetini hissetmiştir. Ya, ustanın yerine geçip dükkânı işletmek veyahut dükkânı terk ederek oyunculuk etmek.

Abdi, kendisinde oyunculuğa büyük bir istidat (*yetenek*) olduğunu anlamakla beraber, birdenbire bu meçhul hayata atılmaya cesaret edememiştir. Bir taraftan dükkânda çalışıp hem kendi ailesini ve hem de ustasının ailesini geçindirmeye çalışırken, diğer taraftan da orta oyununa devam etmiştir. Ve bir müddet sonrada fiilen oyuna girmiştir. Ve oyunun en mühim şahsiyeti olan “Kavuklu” rolünde, çarçabuk muvaffakiyet göstermiştir.

Bu iş için yaratılmış olan Abdi'nin şöhreti günden güne artmış, artık bıçakçılıktan bir ayda kazandığı parayı bir defa oyuna çıktığı zaman almaya başlamış, bu vaziyetten büyük bir memnuniyet hisseden Abdi dükkânı kapayarak, kendisini tamamıyla oyunculuk hayatına atmıştı.

Bu suretle Abdi Efendi, ilk defa olarak orta oyununda kavuklu rolüne çıkmakla oyunculuğuna başlamış; bir hayli para kazanmış, Kuşdili çayırındaki Salaşma tiyatroyu yaptırmıştır.

Bir aralık şöhreti o derece artmıştır ki, büyük şöhretlerden daima korkan Sultan Hamid, onu halktan ayırmak için, Yıldız'daki tiyatrosuna almıştır. Fakat bu vaziyet, Abdi Efendi'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Hatta kendisine bir sönüklük gelmiştir.

Onun bu vaziyeti; Meşrutiyet'in ilânına kadar devam etmiştir. Hürriyet, onun tekrar halk sahnesine avdetini (*dönmesini*) temin etmişse de artık onun eski neşesini iade edememiştir. Bundan dolayı da halktan, eski rağbeti görememiştir. Ve nihayet o da, birçok büyük sanatkârlar gibi, mahrumiyet içinde can vermiştir.

Abdi Efendi, cidden sanatkârdı. Sahneye çıktığı zaman bazı komikler gibi, gaz tenekesi, süpürge ve sair vasıtalar kullanmazdı. Onun halinde ve tavrında o kadar tabi bir komiklik vardı ki sahneye çıktığı zaman bir tek söz söylemeden bütün seyirciler çılgınca kahkahalar koparırlardı.

Ölümüne kadar eski İstanbullu kıyafetini terk etmemişti. Başına abani¹⁰ sarılmış bir fes geçirir, sırtına da salta, şalvar ve kürk giyerdi.

Son derece cömertti. Fakir oyuncuların ailelerini beslerdi. Halk tarafından takdir edilir ve samimi bir suretle sevilirdi. Vefatının üzerinde yarım asır kadar bir zaman geçtiği halde, onun o büyük şöhretine, zerre kadar zeval gelmedi.

KEL HASAN

Halk arasında “Kel Hasan” diye şöhret kazanmış olan Hasan Efendi de tıpkı Abdi Efendi gibi, eski ramazan aylarında anılan şahsiyetlerdendi.

Hasan Efendi de evvelâ kendi istidadını (*yeteneğini*) keşfettikten sonra bizzat kendisini yetiştiren komiklerdendi. O, bu işteki kabiliyetini henüz çocuk iken

10- Sarımtırak dallı nakışlarla işlenmiş bir tür beyaz, ipek kumaş.

keşfetmişti. On üç, on dört yaşlarında, Kurbağalıdere civarında “itan” giyer, onun üstüne, uçkurları ensesinden bağlanmış olan göğsüne kadar yükselen çubuklu dokumadan bir don çeker, Kadıköy semti, mahalle aralarında sağ elinin avucuna sol koltuğunun altına sokup “pırt pırt” diye sesler çıkararak ve her rast geldiği kadına;

“Hanıma da hampir da hampir.” diye bozuk düzen bir şarkı mısrası bağırarak gezerdi.

İhtimal ki bu, onun ilk tecrübesi idi. Ve ihtimal ki maksadı, gülünç olup olmayacağını tecrübe etmektir. Herhalde böyle olacak ki küçük Hasan, bir müddet sonra tecrübesinin mecrasını Kadıköy çarşısına çeviriverdi.

Şimdi o, çarşı boyundaki kasap, sebzeçi, bakkal, manifaturacı dükkânlarının önünde duruyor?

Kasabada hampir de hampir.

Sebzeciye hampir de hampir.

Bakkala da hampir de hampir.

Nakaratını tekrar ederek, her gün çarşı boyundaki dükkânları devrediyor, bazen de kahvelere girerek çocukça komikliklerle halkı güldürmek hususundaki istidadını deniyordu.

Buna “deneme” diyoruz. Çünkü bazıları onu dilenci zannederek sadaka vermek isterdi. Lâkin o, tıpkı vahşi bir kedi gibi dişlerini çıkararak güler, sadaka vermek isteyene hitaben:

“Sana da hampir de hampir.”

Diyerek uzaklaştırdı. Bu suretle sadakayı reddederrek, halkı kendisine güldürmek zevki ile iktifa ederdi (*yetinirdi*).

Sarıyer’de doğduğu rivayet edilirdi. Ailesinin 1293 (1878) Rus Harbi esnasında, Rumeli’den geldiği de bu rivayet cümlesindendi. Anasını babasını küçük yaşta kaybettikten sonra, Kadıköy’de Kurbağalıdere civarında ikamet eden büyük kardeşinin yanına iltica etmişti. Bu zat, polisti. O da, herhalde komiklik istidadına malikti. Çünkü bazı garip tavır ve hallerinden dolayı kendisine “Hacı Fitol” derlerdi.

Hacı Fitol bir şartla küçük biraderi Hasan’ı nezdine (*yanına*) kabul etmişti. Komşusu Eda Hanım’ın keçilerinden sağılan sütleri, bu sütlerden satılan yoğurtları Hasan satacak, aldığı ondalıkları getirip ağabeyine verecekti. Hâlbuki Hasan, bu işe pek kısa müddet devam etti. Ondan sonra, kendisinde hissettiği komiklik istidadını denemek için:

“Hampir de hampir.” Diye sokaklarda gezdi. Ve artık istidadına kanaat getirdikten sonra, o sırada Çiftehavuzlar’da, Libada’da orta oyunları oynayan Abdi Efendi’nin kumpanyasına girdi.

Hasan ilk oynadığı rol “Mahalle piçi” denilen aptal çocuk rolü idi. O tarihte henüz on yedi yaşlarında olan Hasan, bu rolü o kadar muvaffakiyetle oynamıştı ki, ondaki istidadı takdir eden Abdi Efendi, kendisini çıkarılığa kabul etti.

Hasan anadan doğma daz kafalı idi. Bundan dolayı kendisine Kel Hasan denildi. Oldukça yakışıklı

bir gençti. Galatasaray'daki Avrupa tiyatrosunda, bir prova esnasında, bir arkadaşı ile şiddetli bir kavgaya girmişti. Bu kavga esnasında sahneden yuvarlanması üzerine burnunun üst tarafı zedelenecek çehresi, adeta iki kısma bölünüyordu.

O, ilk şöhretini Galata'daki Avrupa tiyatrosunda tesis etti. Burada kendisine bir karakter verdi. Başına limon kabuğu gibi kalıpsız ve kenarı yırtık bir fes giydi. Sırtındaki allı güllü basma bir fistanın üzerine bol paçalı, yine basmadan bir don ve onların üzerine de, cübbeyi andıracak bol paçalı bir redingot geçirdi. Kaşlarını siyah boya ile genişletti.

Sağ elinde bir boş gaz tenekesi ve sol elinde de saplı bir süpürge ile sahneye çıkmayı kendine mahsus bir usul ittihaz etti (*edindi*).

Vücudunun üst kısmını dimdik tutarak alt kısmı da kamburlaştırarak vaziyetine komiklik verdi. Bu suretle kendisini bir tip olarak halka tanıtmak hususunda, cidden muvaffakiyet gösterdi.

Görülüyor ki o, Abdi Efendi gibi, yaradılış itibariyle tabii bir komik değildi. Ancak birçok tecrübelerinden sonra, kendisine bir karakter vermişti. İşte bu karakteri sayesinde ki, az zaman zarfında, İstanbul çapında bir şöhret iktisap etti (*kazandı*).

Hasan, bir müddet muhtelif tulûat kumpanyalarında gündelik veyahut pay almak için çalıştı. Abdi ve Hamdi Efendilerin kumpanyalarında oyunlar oynadı. Bir hayli para kazandı. Ve sonra, Hayalhane-i Osmanî diye bir kumpanyayı tesis ederek, tiyatro patronları arasına karıştı.

Hasan, komiklikteki muvaffakiyetleriyle başlı başına bir kazanç kaynağı olmakla beraber, onun servetini bilhassa kantocular arttırdı. O, o devrin sahne sırrını anlamıştı.

Kantoncu kızların en güzidelerinden olan Amel-ya, Peruz Anranik, Viktoriya, küçük Virjin, Agavni, Kikina gibi gösterişli olanları topladı. Bunların hepsi de, o devrin sahne otoritelerindendi. Bilhassa Peruz Hanım cilveleri, işveleri, dolgun bacakları, can alıcı bakışlarıyla İstanbul'un yalnız gençlerini değil, orta yaşlı ve hatta ihtiyarlarını bile kırıp geçirenlerdendi.

Rengârenk pullarla işlenmiş parıl parıl kanto elbisesi ile sahneye çıkıp da:

*Mısırımı kavururken,
Dumanını savururken,
Ayaklarım dolaşüyor;
Sokakları dolaşırken.*

Şarkısı ile mısırcı kantosu çıktığı zaman, tiyatroyu dolduran yüzlerce halk, onun lop lop titreyen ellerine hasret çekerek inim inim inlerdi.

Hasan aktörlüğünü nasıl muvaffakiyetle idare ederek tiyatrosunun basamaklarında yükselmişse, patronluğu da öylece muvaffakiyetle idare etti. Kuşdi-li'ndeki Salâş'ı satın alarak oraya yerleştirdi.

Hasan yaşamasını da iyi bilirdi. Bilhassa kadınları çok severdi. Tiyatronun arkasındaki odasına, sık sık kadınları misafir ederdi. Ve çok kıskanç olduğu için, görüştüğü kadınlara kimsenin yan bakmasına tahammül göstermezdi. Hatta bu yüzden, Sultan Reşad'ın şehzadelerinden Ziyaeddin Efendi ile de mühim bir macera geçirmişti.

Bir gün Hasan, sahnedeki işini bitirmiş, sahnenin arkasındaki odasına gelmişti. Odanın salaş tahtaları altında bir mırıltı işitti. Pencereden bakıp da görüştüğü kadınlardan birinin şehzade Ziyaeddin Efendi ile konuştuğunu görür görmez, derhal pencereden atladı. Şehzadenin yakasına sarıldı. Tokatlamaya başladı. Şehzade, vaziyetin daha vahim olacağını anladı. Yakasını güçlükle Hasan'ın elinden kurtardı.

Fakat iki saat sonra Zabıta Nazırı Hasan'ı çağırttı.

— Sen şehzade hazretlerine hakarete bulunmaya nasıl cesaret ettin, diye Hasan'ın ifadesini aldırtmaya kalkıştı.

Hasan hiç istifini bozmadı:

— Efendim! Siz hangi şehzadeden bahsediyorsunuz? Ben tiyatromun namus ve haysiyetini lekedare etmek küstahlığında bulunan adi bir kaldırım çapkını ile mücadele ettim. Hiçbir şehzade tasavvur edebilir misiniz ki, bu derecede şerefsizliği ihtiyar etsin, diye cevap vererek hem şehzadenin şerefini ve hem de kendi başını beladan kurtardı.

MANAKYAN EFENDİ

Manakyan Efendi'nin hayatı, pek hazin bir romandır. Pek acı başlar ve pek acı biter. Biz burada, maceralarla dolu olan bu uzun romandan bahsedecek değiliz. Sadece onun bütün ramazanlarda halkı sinesine toplayan sanat cazibesi hakkında bir hulâsa vermekle bir iktifa edeceğiz.

Manakyan Efendi İstanbulludur. Hasköy'de doğmuştur. Orta tahsil görmüştür. Mekteplerde verilen müsamerelerde sanat istidadını göstermiştir. Bu istidadı, Beyoğlu tiyatrolarında oynayan Ermenice oyunlarda inkişaf etmiştir. Ve o tarihte adeta yerli sahnelerin üstadı sayılan Güllü Agop tarafından yetiştirilmiştir.

Manakyan Efendi – arz ettiğimiz gibi – gençliğinde bir hayli macera geçirdikten sonra Kafkasya’nın merkezi olan Tiflis şehrine gitmiştir. Orada sanatını tamamen terakki etmiştir. Ve oradan tiyatro kulübüne hazmetmiş bir halde İstanbul’a avdet ettikten(döndükten) sonra “Osmanlı Dram Kumpanyası”nı tesis etmiştir.

Manakyan Efendi en büyük muvaffakıyeti, Aleksenyan, karı koca Binemeccian, Hulas, Papazyan gibi yüksek sanat istidatlarını keşfederek bunları kumpanyasına almakla göstermiştir. Bunların arasında bilhassa bir zat daha var ki oda, Fehim Efendi’dir. Sahne hayatımızda bir daha eşine ve emsaline tesadüf edemeyeceğimiz bu zat da, tabiatın ender yetiştirdiği bir şahsiyettir.

Osmanlı Dram Kumpanyası’nı kurduktan sonra, Manakyan Efendi’nin maceralarla dolu hayatı, birdenbire bir sükûn içine girmiştir. Artık o bütün hayatını yalnız ve yalnız sanata hasretmiştir. Ve bu sayede, Osmanlı sahnesinde büyük bir terakki eseri göstermiştir.

Senenin her ayında, Osmanlı Dram Kumpanyası boş kalmazdı. Lâkin bilhassa ramazan aylarında müşterilerin miktarı bilhassa artar; tiyatro seyircilerle dolardı. Ve birçok kimseler yer bulamadıkları için, büyük bir teessürle kapıdan dönmeye mecbur kalırdı.

Manakyan, yaz mevsimlerinde, Kadıköy’de Zambakoğlu’ndaki Salaş Tiyatro’da oyunlar verirdi.

Fakat ramazan aylarında daima, Şehzadebaşı’nda, şimdiki Ferah sinemasının bulunduğu yerde oyunlar verirdi.

Bir kaç müstesna olmak üzere aktörlerin hepsi Ermenilerden mürekkepti. Bunlarında bir kısmı Türkçeyi iyi bilmezler, bilenler de doğru dürüst söyleyemezlerdi. Fakat Manakyan sahnesinde öyle bir cazibe vardı ki onun müşterileri bunlara ehemmiyet vermezler ve Osmanlı Dram Kumpanyası'nın oyunlarını büyük bir zevk ve lezzetle temaşa ederler; hatta birçokları da bu oyunlarda, gözyaşlarını dökerdi.

Manakyan Efendi, iyi bir tiyatro kültürü aldığı için, Tulûatçı değildi. O devirde telif eserlerle oyun vermek yasak olduğu için bütün repertuarı, ya doğrudan doğruya tercüme veyahut adapte eserlerden mürekkepti.

Manakyan eser seçmekte de maharet gösterirdi. Onun bir dram serisi halinde sahneye koyduğu eserlerin arasına, arada sırada Devran Devran, Madam Monfeden ve saire melodramların girdiği de vaki idi. Bilhassa bu melodramlarda Fehim Efendi, bugün bile emsaline tesadüf edilmeyen yüksek bir sanatkâr olduğunu gösterirdi.

Manakyan'ın en büyük sanat sırrı aktörlerin sahne terbiyesi, ciddiyet ve repertuarların zenginliği idi. Bunun için Osmanlı Dram Sahnesi, memleketin en ağırbaşlı zümresini daima cezbetmişti.

Manakyan hem rejisörlük ve hem de aktörlük ederdi. Provalara çok ehemmiyet verirdi. Bir oyunu tamamiyle çıkarmadan, müşterilerine perde açmak âdeti değildi.

Sahneye koyduğu eserlerin hemen hepsi de, ahlak ve fazilet esaslarına dayanan piyeslerden mürekkepti.

Kontes Sara, Demirhane Müdürü, Paçavracı Kadın, Terrez Raken, Fro Fro, Çocuk Hırsızı, Mis Sokağı Vakası, Serseri Yahudi, Sezar Burciya, Balmumcu, Haydutlar, Madam o Kamilya, Ekmekçi Kadın, Divaneler Tabibi, Kızıl Değirmen Cinayeti gibi eserleri halk, büyük bir hayranlıkla temaşa ederdi.

Manakyan hakikaten bir halk sanatkârı idi. Oynadığı piyeslerin hemen hepsi de ağır mevzulu olmasına rağmen, Manakyan bunların halkın her sınıf ve zümresine hazmettirirdi. Onun için müşterileri, yalnız İstanbul halkına münhasır değildi. İstanbul'da tiyatro mevsimi hitam bulur bulmaz Selanik, Samsun, İzmir, Bursa, Adana, Edirne gibi büyük şehirlere gider; Rumeli ve Anadolu halkına tiyatro zevkini tattırmaya hizmet ederdi.

Manakyan'ın en büyük şikâyeti, sansürdendi. İstibdat devrinin piyesleri, didik didik eden sansürlerine, gözyaşları dökerek lanet ederdi. O, Meşrutiyet ilanına kadar, sansürün zulüm ve istibdadına göğüs germiştii. Hatta sansürün piyeslerden çıkardığı sözleri yüzünden hareketleriyle ifade edecek kadar cüret ve mahaaret göstermişti. Meşrutiyetin ilanından sonra geniş bir nefes almış ve ilk defa olarak "Jön Türk" piyesini oynamakla, hürriyetin bahsettiği ilk saadeti hissetmişti.

Fakat onun bu saadeti, çok uzun sürmedi. Artık ihtiyarlamış olan büyük sanatkâr, bütün kuvvet ve kudretini kaybetmişti. Enikonu ağırlaşmış olan kulakları, suflörden söz almak kabiliyetini bile güçleştirmişti. Hatta bazen, suflör önüne kadar gelerek ve sağ ayağı-

nın ucunu hafifçe yere vurarak suflörü tekrara mecbur ettiği bile vaki idi.

Onun en son oynadığı oyun Büyük İman'dı. Bunun piyesini Tercümancı Kazım yazmıştı. Eser, bir hayır cemiyetinin menfaatine oynanacaktı. Bu oyunda Manakyan bir şimendifer makasçısının rolünü oynayacaktı.

Lâkin artık o erimiş bitmişti. Bir deri bir kemik çatısı haline girmişti. Hatta layıkıyla provalara bile iştirak edememişti. Oyun verileceği gece bir araba ile tiyatro kapısına getirilmiş, kollarına girilerek arabadan indirilmiş. Yine aynı suretle sahneye nakledilmiş. Oyun esnasında da, pek güçlkle ayakta durabilmişti.

Kulisler arasında onun bu halini gören arkadaşları büyük sanatkârın bir mum gibi eridiğini görmüşler, mukadder olan akıbetin pek yaklaştığını hissederek, onun son oyununu gözyaşları ile takip etmişlerdi.

Büyük İman, hakikaten Manakyan'ın son oyunu idi. O baygınlıklar geçirerek oynadığı bu son oyunundan sonra, yine kollarına girenlerin yardımı ile bir arabaya binmiş, evine gitmiş ve derhal yatağa serilmişti.

Nihayet, o acı akıbet de tahakkuk etti. Yatağa serilen Manakyan, son sanat şubesini de Büyük İman'da gösterdikten sonra erimiş bir mum gibi, sessiz sedasız sönüp gitti. Fakat Osmanlı ve Türk sahnesinde de ebediyen hürmet ile anılacak bir isim terk etti.

KANTOLAR VE KANTOCULAR

Yarım asır kadar evvel Artist tabiri pek o kadar istimal edilmezdi (*kullanılmazdı.*) Sahneye çıkanların hemen hepsine oyuncu, bu oyuncuların erkeklerine aktör, kadınlarına da aktris derlerdi. Aktrisler de iki sınıfa ayrılmıştı. Birisi sahne de piyes veyahut tulûat oynayanlar; öteki de kantocuları.

Kanto, raksa uygun gelecek surette bestelenmiş olan hafif şarkılara derlerdi. Bu bestelerin alafranga mı, alaturka mı olduğu kestirilemezdi. Yalnız şarkıların sözleri açık saçık ve ekseriya manasız kelimelerden; besteleri de şen, şûh, râksan, hoplatıcı ve zıplaticı nağmelerden mürekkepti.

Kantoların çalınması, söylenmesi ve oynanması bir takım usullere tabiydi. Kantonun “Giran kasa” denilen üstü zilli bir davul ile bir klarnet, bir boru, bir trampet, bir veyahut iki kemandan mürekkep – aşağı yukarı bugünkü cazband takımlarını andıran – bir orkestra vardı ki, bu hiç değişmezdi.

Bu garip orkestrayı kim icat etmişti? Bu malum değildi. Hususiyetlerine bakılırsa herhalde bizim yerli sanatkârlar tarafından tertip edilmiş olduğuna hükmedilebilirdi. Şu hâkikati de söylemek lâzımdır ki, bu acayip orkestra; cazbant takımı gibi mat, kaba ve kuru gürültüden ibaret değildi. Bilhassa kantoların kıvrak ve raksın ahengini, bütün incelikleriyle ve bütün hasasiyetiyle ifade ederdi.

Kantolar alelade, basit ve hatta biraz da müstehcen halk şarkılarıyla ibaret olmamakla beraber, gayet oynak nağmeli bestelerden mürekkepti.

Kantocular, oynayacakları ve söyleyecekleri kantoya göre elbiseler giyerdi. Renk renk, parlak parlak pullarla işlenmiş olan bu elbiseler gayet kısa etekli idi. Eteklerinin uçlarına küçük kurşun parçaları dikilmiş olduğu için, en küçük bir hareketle bu etekler derhal açılır, bütün baldır ve bacaklar meydana çıkıverirdi.

Kantocuların en fettanı, en işvebazı Pûruz hanım isminde bir Ermeni dilberi idi. O tarihlerde kırk beş hatta elli yaşını ferah ferah geçmiş olduğu halde, kantoya çıktığı zaman seyircileri kırıp geçirirdi.

Pûruz Hanım, bugünkü görüşlerle çirkin sayılacak derecede şişmandı. Fakat o devirde şişmanlar çok makbul olduğu için her sınıftan birçok düşkünleri vardı. Topçu çavuşlarından, ayak esnaflarından, kalem efendilerinden, hatta sarığını çıkarıp koltuğunun altına saklayan eski cübbeli medrese talebelerinden karmakarışık bir guruh sahnenin önünde sandalyeleri kapışırılar, Pûruz Hanım sahneye çıktığı zaman, bir hayli taşkınlıklarda bulunurlardı.

Pûruz Hanım, insafsız bir cellât kadar gaddardı. Kendisine düşkün olanların içinde paralıca bir adam bulduğunu sezdi mi, onu derhal pençesine takardı. Soyup soğana çevirdikten sonra da bir tekme atar, artık onun yüzüne bakmazdı.

Bu hoşur (*dolgun*) Ermeni dilberinin bütün hayatı, korkunç maceralarla geçmişti. Birçok defalar, bıçak yemişti. Eğer onun yerinde bir başka kadın olsaydı, hiç şüphesiz ki sahneyi terk ederdi. Fakat Pûruz Hanım, kan döktükçe düşmanlarının paralarıyla beraber kanlarını, irinlerini emmiş, aşağı yukarı atmış yaşına kadar sahnede lop lop etlerini dalgalandıra dalgalandıra sebat etmişti.

Kantoncuların en meşhurlarından biri de, Küçük Amelya idi. Adının başında küçük kelimesine rağmen, oda kırk kırkbeşlikti. Gemici elbisesi giyip de:

Haydi, tayfalar; gemi yalpalar.

İçelim şarap, olalım harap.

Diye gemici kantosuna çıkmaz mıydı, sahnede keklik gibi sekerdi.

O devrin alkış tarzlarında pek garipti. El çırpılmaktan ziyade bağırıp çağırmaya, hatta iki ellerini ağzın kenarlarına dayayarak garip sesler çıkarmaya ehemmiyet verilirdi. Aynı zamanda sahneye at nalı gibi mecidiyelerden tutunuz da, limon kabuğu ve hatta çürük yumurta atmak bile hoş görülen şeylerdendi.

O devrin son senelerine doğru Suriye'den iki kantocu gelmişti. Biri Ferha Mari, diğeri de Gemelâ isminde idi. Bu iki kantocu güzel olmadıkları gibi, sesleri de pek o kadar parlak değildi. Lâkin o kadar kıvrak oyunları vardı ki, çarçabuk etraflarında, düşkünlerden mürekkep olmak üzere geniş bir hale peyda oluvermişti.

Bunlar, Rum ve Ermeni kantocular gibi aşüfte ve fattan şeyler değillerdi. Lâkin raks ederlerken o derece ince hareketler gösterirlerdi ki; tiyatronun içini ahü eninlere (*sızlayışlara*) gark ederlerdi.

Eski kantocuların meşhurlarından Ameliya'nın dilsiz bir aşkı vardı. Ameliya sahneye çıktığı zaman aşka gelerek, oturduğu yerden zıp zıp sıçrardı. Birçokları onun bu halini gördükçe gülerler; bazıları da ona acırlardı.

Kantocular, bir hayli aşk macerasının da kahramanı olurlardı. Mesela Pûruz Hanım büyük İsmail Efendi'yi sahne hayatına bağlamıştı. Büyük Virjini de Hakkı Efendi isminde ağırbaşlı, saçlı sakallı bir tekke şeyhini, dergâhının postundan ayırarak çekip sahneye

almıştı. Bu Hakkı Efendi, Aksaray da Yüksek Kaldırım Mahallesi'nin imamı ve oradaki Rûfai dergâhının da şeyhi idi. Her nasılsa Virjini'yi sevmişti. Varını yoğunu ona yedirdikten sonra Virjini ile aynı çatı altında bulunabilmek için aktörlüğü ihtiyar etmiş; sevgilisinin çalıştığı Küçük İsmail Efendi'nin kumpanyasına girmişti.

ARİFE

Mübarek ramazan ayı, bu sene de geldi geçti. Cenab-ı Hak, âbid ve sâlih kullarının bu ay zarfındaki ibadetlerini kabul etsin. Ve aziz dindaşlarımıza daha birçok ramazan aylarını idrak etmeyi nasip ve müessir eylesin.

Bayramlarda bir gün evvel ki güne Arefe denilir. Bu kelime halk lisanında söyleniş tarzı biraz değiştirerek arife şekline girmiştir.

Biri, ramazanı müteakip gelen şeker bayramında, diğeri de kurban bayramında gelen arifeler, ehli İslam'ın en ehemmiyet verdiği günlerdendir. Eski ramazanlarda ilk on beşinci günü geçti mi, büyük ve küçük herkeste bir bayram heyecanı başlardı. Ve bilhassa bu heyecan çocuklarda, gün geçtikçe artardı.

Bayrama bir hafta kala çarşılardaki ve evlerdeki bayram hazırlıkları hummalı bir faaliyet halini alırdı. Kapalıçarşı, insan selleriyle dolar ve boşalırdı. Mahmutpaşa Yokuşu'nun çarşısından oluk gibi insan küt-

leleri akardı. Bu çarşıları tıklım tıklım dolduran genç, ihtiyar, kadın, erkek ve çocuklardan mürekkep bu insan selleri birbirine karışır, mahşeri andıran bir kalabalık caddelerde ve dükkânlarda kaynaşırdı.

Asırlardan beri devam ede gelen bir âdet vardı. Hısıma, akrabaya, eşe ve dosta bayram hediyeleri alınırdı. Bu hediyeler komşu çocuklarına verilen küçük mendillerden başlar, bohça bohça iç çamaşırlarına kadar dayanırdı.

Evlerde dikiş makineleri durmadan işlerdi. Evin hanımlarından en küçük beslemelere kadar bütün ev halkına yeni elbiseler dikilirdi. Bu itibarla bayram hazırlıkları, Müslüman ailelerin en sevinçli günlerini teşkil ederdi.

Bilhassa şekerci dükkânlarının faaliyeti son derece artardı. Bilhassa arife günü, artık bu dükkânlar girilmez ve çıkılmaz bir hal alırdı.

Müslümanlığın esaslı şartlarından biri de temizlikti. Bu itibarla hamamlarda bayram hazırlıklarının başlıca faaliyet merkezlerinden birini teşkil ederdi. Kadın ve erkek hamamları, “tas tas üstüne...” denilen vaziyete gelirdi.

Otuz ramazan gecesi sahur ve imsak vakitlerine kadar oturanlar, gecelerini hoş geçirmek için vesileler ve vasıtalar arayanlar, arife geceleri erkenden yatarlardı. Çünkü ertesi gün bayramdı. Bayram günlerinde de sabahleyin erkenden kalkmak şarttı.

Bayram günü ehli iman için mukaddesti. Çünkü Cenab-ı Hak, biri Ramazan ve diğeri de Kurban Bayramı günlerini, mümin kullarına dini ve dünyevî birer lütuf olarak ihsan etmişti. Ramazan Bayramı günü, Resulûllah Efendimizin müşriklere karşı kazanmış olduğu ilk harp zaferinin müjdesi Medine'ye gelmişti. Ve bu itibarla o gün, bütün ehli iman için bir kutsiyet kesbetmişti. Onun için arife geceleri erkenden yatıp bayram sabahı erkenden kalkmak adetti. Çünkü bayram sabahı camiye gidilerek cemaatle bayram namazı kılmak, İslamiyet'in farzıyet-i ahkâmı cümlesindendi.

Bayram namazınında makbul ve mendûb¹¹ olan şartları vardı. Eshabı Kiramdan İns Hazretlerinin rivayetlerine nazaran şunlardı:

- 1- Bayram sabahı erkenden kalkmak.
- 2- Temizce yıkandıktan sonra gusûl abdesti almak.
- 3- Misvak tutunmak. (Bugün misvak âdeti ortadan kalkmaya başladığı için, dişleri temizce fırçalamak.)
- 4- Koku sürünmek. Resulûllah Efendimiz, latif kokuları pek severdi ve ekseriya, kendileri de sürünürlerdi.
- 5- En güzel en temiz elbiseleri giymek.
- 6- Cenabı hakkın lütuf ve ihsanına karşı meserretini göstermek için parmaklara yüzük takmak.

11- Mendup, E'fal-i Mükellefin'dendir. İslam dininde yapılması hâlinde sevâb, yapılmazsa günâh olmayan eylemlere verilen isimdir. Edeb ve müstehab da denir.

Ömrü saadette parmaklara yüzük takmak âdeti. Diğer günlerde yüzük takmak âdeti olmayanlar bile, bayram günlerinde meserretlerini izhar etmiş olmak için, yüzük takmayı âdet etmişlerdi.

7- Bayram namazına çıkmadan evvel, evinde tatlı bir şey yemek.

8- Yenilecek tatlılar içinden, bilhassa hurmayı tercih etmek.

9- Namaza giderken yolda tekbir getirmek.

10- Yolda ehli İslam'a denk geldikçe selâm vermek.

11- Mümkün olduğu kadar çok sadaka vererek fakirleri sevindirmek.

İlk ramazan bayramı ile kurban bayramı, Resulûllah Efendimizin Mekke'den Medine'ye hicret buyurduklarının ikinci senesine tesadüf etmiş olduğu için, Resulü Ekrem Efendimiz, dokuz ramazan ve dokuz ramazan bayramı idrak buyurmuşlardır.

Ramazan Şerif bayramlarında Sadaka-i fıtır vermek vacip zekât vermek de farzdır.

İSLÂMDA MÜBAREK GÜN VE GECELER*

Leyle-i Kadir

Kuranı Kerim’in ilk ayetinin nazil olduğu (*indiği*) güne kadir tesmiye edilmiş (*ismi verilmiş*) ve bu sebepten dolayı ramazan ayının yirmi yedinci gününe kutsiyet verilmiştir. Bazı din âlimlerinin rivayetlerine göre kadir günü belli değildir. Bunun sebebi de, bütün günahların af ve mağfiret edildiği o gün, bazı Müslümanların taât ve ibadet ile meşgul olarak, ramazanın sair günlerini ihmal ile geçıştirmeleri ihtimalidir. Onun için “ramazanın her günü ve her gecesi kadirdir”, denilmiştir.

Şeker Bayramı

Bu bayrama “İd-i fıtır” denir. Arapça “İd” bayram demektir. “Bayram” ise, Cenab-ı Hakk’ın müminlere dini ve dünyevi nimet ve faziletleri ihsan buyurduğu gün olmak üzere tefsir edilmektedir.

Resulûllah Efendimizin Bedir Meydan Muharebesi’nden zaferle Medine’ye avdet buyurduk-

* Çeşitli dergi ve gazetelerde yazılmış yazılardan derlenmiştir.

ları (*döndükleri*), ramazan ayının son günlerine tesadüf etmiş ve ay nihayet bulduğu için, oruç da sona ermişti. Orucun hitam (*son*) bulunduğu güne, Araplar “fıtır” derlerdi. Resulûllah Efendimiz, Medinelilere hitaben bir hutbe irad ederek (*söyleyerek*): “Biliyorum ki sizin şenlik ettiğiniz iki gün vardır. Lâkin Cenab-ı Hak sizin için o günlerden daha hayırlı iki gün ihsan etmiştir ki; bunun biri “İd-i fıtır”, diğeri de “İd-i adha”dır, dedi. Ve ramazan ayını takib eden “Şevval” ayının ilk günü “sadaka-i fıtır” verilmesi ve “bayram namazı” kılınması emrini tebliğ etti.

Bu bayram, hem ramazan ayında oruç tutmak suretiyle Allah’ın rızasını kazanmış olmaktan mütevellit bir memnuniyetin ve hem de Bedir Zaferi’nden husule gelen meserretin bir ifadesi idi.

Kurban Bayramı

Bu bayrama da “İd-i adha” denilir. Arapçada “adha” kurbanlar demektir. Bu bayram, hacıların “Müzdelfe”den “Mina”ya gelerek “Hacre-i Akabe”ye yedişer taş attıktan sonra kurban kestikleri, zilhicce ayının onuncu gününe müsadiftir. Kurbanlar kesildikten sonra Mekke’ye inilir ve Kâbe tavaf edilir.

Her iki bayramda da şehirlerde erken kalkmak, yıkanmak, abdest almak, temiz elbise giymek, güzel koku sürünmek, bayram namazlarını cemaatle kılmak için camiye gitmek, gidip gelirken müminlerle musafaha ederek (*tokalaşarak*) bayramı tebrik etmek, sadaka vermek, dostların ve akrabaların ziyaretlerine gitmek,

memnuniyet ve meserret izhar etmek “sünneti seniyye” cümlesinden olduğu için, bayramların ‘adap ve erkânı sırasına girmiştir.

Mevlidi Nebi Kandili

Resulûllah Efendimizin doğduğu gün yapılan dini şenliktir. Dini şenliklere “kandil” adı verildiği için, bu mübarek güne de “Mevlid Kandili” denilir.

Resulü Ekrem Efendimizin dünyaya geldikleri tarih hakkında bazı münakaşalar cereyan etmiştir ve nihayet uzun uzadıya incelemelerden sonra, (Milâdın 571’inci senesi Nisan ayının yirminci gününe tesadüf eden) rebiyülevvelin on ikinci pazartesi gecesi kabul edilmiştir.

Mevlid kandili, dört büyük kandilin en ehemmiyetlisidir. Bütün İslâm hükümetlerinde, devletin teşrifatı sırasına girmiştir. Bizde de imparatorluk devrinde, o gün çok muhteşem bir alayla padişahlar camiye gelirlerdi. Ve büyük merasimle okunan “mevlidi Şerif” menkıbesini dinlerlerdi.

Leyle-i Regaip

Resulûllah Efendimizin pederleri Hazreti Abdullah ile valideleri Hazreti Âmine, evlendikleri zaman, recep ayının ilk cuma gecesi zifafa girmişlerdir. Resulü Ekrem Efendimiz dünyaya geldikleri zaman, yapılan hesap neticesinde, Nebî Zîşan Efendimizin o gece ana rahmine düşmüş oldukları tespit edilmiştir. İki cihana

rahmet olan mukaddes bir şahsiyetin dünyaya geleceğini tebşir eden bu vakanın gecesi de Cenabı Hakkın kullarına en mergup bir hazine ihsan buyurduklarına delil addedilerek, bu mübarek geceye de “leyle-i Regaip” tesmiye edilmiştir (ismi verilmiştir). Her sene, recep ayının ilk Cuma gecesi, bu mesut vakanın hâtırası tesid edilir (kutlanır).

Leyle-i Mi’rac

Resulûllah Efendimizin bir gece, Mekke’deki Mescid-i Haram’dan, Kudüs şehrindeki Mescidi Aksa’ya kadar gittikten sonra, oradan da semaya çıkmak suretiyle, Cenab-ı Hakk’ın emsalsiz bir lütfuna mazhar oldukları fevkalâde hâdiseye “Mi’rac” adı verilmiştir. Bu müstesna hadise Kuranı Kerim’de: “Subhânellezî esrâ bi abdihî leylen minel mescidil harâmi ilel mescidil aksallezî bâreknâ havlehu li nurriyehu min âyâtinâ, innehu huves semîul basîr¹²” ayeti kerimesiyle sabittir.

Muhtelif rivayetlerden çıkarılan neticeye göre, Resulûllah Efendimiz Mekke’den Medine’ye hicret buyurmalarından sekiz ay kadar evvel bir gece, Mekke civarında Safa ve Merve tepeleri arasında ve bazı rivayetlere nazaran da, Resulûllah Efendimizin sevgili amcası Ebu Talib’in kerimesi ve Hazreti Ali’nin hemşiresi Ümmi Hânî’nin evinde yatıyordu. Cenabı Hak ta-

12- İsra Suresi 1. Ayet: Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.

rafından bir melek belirdi. Cenabı Hakkın emrini tebliğ etti. Nebii Zîşan Efendimizi Burak denilen katıra benzer bir hayvana bindirdi ve kendisi delâlet ederek Kudüs'e kadar götürüp Mescidi Aksa'yı gösterdi. Ve sonra da Resulûllah Efendimiz, semavata kadar yükseldi. Orada, Cenabı Hak tarafından verilen emirleri telâkki etti.

Mevzumuzun haricinde olduğu için, bu fevkalâde hâdise-i kudsiyenin ne suretle vuku bulduğunu başka bir yazımıza terk ederek, bu mübarek gecenin de re-
cep ayının yirmi yedinci gecesine tesadüf etmiş olduğunu kayıtla iktifa eyliyoruz (*yetiniyoruz*).

Leyle-i Berât

Bu mübarek geceye de halk arasında “berât kandili” denilir. Bu da, şaban ayının on beşinci gecesine müsa-
diftir (denk gelir).

Resulûllah Efendimiz; “Şaban ayının yarısı olduğu gece, namaz kılınız ve oruç tutunuz. O gecenin feyzi-
ne mazhar olursunuz” buyurmuşlardır.

Halk arasında yayılan bir rivayete nazaran, insanların hayatlarını alâkadar eden “berât”, o gece ellerine verilmiş. Sabahleyin uykudan kalktığı zaman, sağ el-
leri kapalı olanlar, ertesi seneyi görebilirlermiş. Sol el-
leri kapalı olanlar ise, o sene zarfında vefat ederlermiş. Çok tabiidir ki, bu rivayet, bâtil itikatlardan ileri gelen bir efsaneden ibarettir.

Cuma

Üzerinde ittifakla durulan rivayetlere nazaran “Kur’anı Kerim’in nâzil olup (*indirilip*) ehli imanın namaz kılmak için ilk defa cemaat teşkil ettikleri güne “Cuma” adı verilmiştir ve bu itibarla bugün de mübarekleşmiştir.

Aynı zamanda, Resulullah Efendimizin Mekke’den Medine’ye hicret buyurdıkları esnada, Medine’ye birkaç saatlik mesafede “Kubâ” köyünde birkaç gün ikamet ederek, burada cemaatle namaz kılmaları da cumaya tesadüf etmiştir. Ve aynı günde, maiyetlerinde yüz kişi bulunduğu halde Medine’ye girmişler; Hazreti Halid’in evinin önünde develerinden inerek, artık bu mukaddes beldeye yerleşmişlerdir. Bu itibarla, “Cuma” günü de Müslümanlarca, mebrukiyyeti haizdir (*kutsallık taşır*).

Bunlardan başka, muharrem ayının onuncu günü de, ehli İslam arasında mübarek addedilmektedir. Çünkü Resulullah Efendimizin, “göz bebeklerim” diye tavsif etmiş olduğu Hazreti Hasan ile Hazreti Hüseyin isimindeki torunlarından Hazreti Hüseyin, Emevilerin şiddetli rekabet ve ihtirasları yüzünden Medine’yi terk ederek, Türklere iltica etmek üzere Horasan’a giderken “Kerbela” çöllerinde etrafı bir Emevi ordusu tarafından çevrilmiş; Hazreti Fatıma ile Hazreti Ali’nin bu sevgili evladı; o ıssız çölün kızgın kumları üzerinde, yanında yetmiş iki kişi ile susuz şehit edilmiştir. Resulullah’ın “Ehli Beyt”ine hürmet edenler, bu güne

çok ehemmiyet verirler; o günü, kerbela şehitlerinin ruhlarına Kur'anı Kerim okumakla geçirdikten sonra, ertesi gün de evlerinde pişirdikleri "aşure"yi dostlarına ve fakirlere tevzi ederler (*dağıtırlar*). Onun için bu güne "aşure günü" de derler.

"Hac"nın Tarihi

Hali vakti yerinde Müslüman'a farz olan "Hac"nın başlangıç ve tekâmülü hakkında din tarihi neler anlatır?

Hazreti İbrahim, Allah'ın birliği namına Kâbe'yi, bu umumi mabedi inşa ettikten sonra, Kur'an-ı Kerim'in rivayetine nazaran, kendisine Cenab-ı Hak'tan şu emir tebliğ edildi: "Biz; İbrahim'e, Beytullah'ın yerini göstermiş ve ona demiştik ki: Bana, bir şerik koşma. Evi mi, tavaf edecek olanlar için temizle. Herkesi, hacca davet et. Onlar yaya olarak veyahut develerle gelsinler. O develiler, en uzak yoldan gelirler. Malûm olan günlerde, Allah'ın adını anmak isterler."Hacc: 26-27

Hazreti İbrahim, Allah'ın bu emrini halka duyurmak için bir vasıta bulamadı. Kâbe kapısının sağ tarafında, şimdi bile "Makamı İbrahim" denilen yere çıkarak:

— Ya ibâdullah! Cenabı Hak, kendi namına yapılmış olan Kâbe'yi hac ve tavaf etmenizi emrediyor. Allah'ın size farz ettiği bu davete icabet ediniz. Yaya olarak veyahut develerinize binerek geliniz, diye bağırmağa başladı.

Bu suretle bağırarak halkı hacca davet ettikten sonra, yere indi. Yanında oğlu İsmail olduğu halde, Kâbe civarındaki Safa Dağı'na ve oradan da Merve Dağı'na gitti. "Mescid-ül Harâm" yerlerini gözden geçirdi. Hututlarını alâmet olmak üzere taştan işaretler dikti.

Sonra zilhicce ayının yedinci günü, gene yanında oğlu İsmail olduğu halde Kâbe'nin karşısına geldi. Orada, bir hutbe irad etti (*söyledi*). Hazreti İsmail bu hutbeyi, yere diz çökmüş olduğu halde dinledi.

Ertesi gün baba ile oğul, "Harem-i Şerif" adı verilen ve dört köşesine taştan işaretler dikilen yere geldiler. Develerinden indiler. Sırtlarındaki dünya elbiselerini çıkardılar. "İhram" denilen temiz ve beyaz bezlere sarıldılar.

Yaya olarak tehlil ve tekbirler okuyarak bugün "Mescidi Hanîf"ın bulunduğu yere vardılar. Gece orada yattılar. Ertesi gün, erkenden kalktılar. Güneş Sebîr Dağı'nın üzerine yayıldıktan sonra yola çıktılar. "Arafat" denilen yere giderek bugün "Mescidi Nemre"nin bulunduğu mübarek mevkide durdular. Bu mescidin bir adı da, "Mescidi İbrahim"dir.

Bugün, buraya vasil olan hacılar tarafından, öğle ve ikindi namazları birbirine müteakip eda edilir. Çünkü Hazreti İbrahim de o gün vaktin darlığından dolayı o suretle hareket etmiştir. Bu itibarla öğle ve ikindi namazlarını beraber kılmak, Hazreti İbrahim'in sünnetleri arasına girmiştir. Nitekim Hazreti İbrahim ile oğlu Hazreti İsmail, gene vaktin daraldığından dolayı hem yollarına devam edip hem de tehlile ve tekbire devam

ederek güneş gurup ettikten sonra “Müzdelife” denilen yere gelebilmişler, orada da akşam ve yatsı namazlarını, gene birbirlerini müteakip eda etmişlerdir. (İbrahim zamanında bir nevi namaz vardı.)

Namazdan sonra, 49 adet küçük taş toplamışlardır. O taşları muhafaza ederek geceyi Müzdelife’de geçirdikten sonra sabahleyin erkenden kalkmışlar, “Vadii Mahser” denilen yere varmışlardır. Bu vadinin beş yüz arşın kadar yerini koşarcasına süratle geçtikten sonra gene tabii yürüyüşle yürümiye başlamışlar,

“Mina” denilen yere vâsıl olunca, Müzdelife’den aldıkları taşların yedisi ile oradaki “Cemretul Akabe”yi taşlamışlar, tekrar yollarına devam ederek, Mekke’den hareket ettikleri gün geceledikleri “Mescidi Hanif”in arsasına varmışlar, orada birer kurban tedarik ederek bunları da, bugün “Mescidi Menhar” denilen yerde kestikten sonra Minâ’dan ayrıldıklarının beşinci günü öğleden sonra yanlarında kalan 42 taşı da atmışlar; artık Mekke yolunu tutarak Mashab Vadisi’nde öğle namazını kılmışlar; orada da kısa bir tevakkuftan sonra Mekke’ye avdet ederek bu suretle ilk “hac”cın bütün menâsikini- şer’î işlerini (*ibadet usullerini*) tamamlamışlardır.

İşte, Hazreti İbrahim’in hac hakkında koymuş olduğu usuller, bundan ibaretti. Ve onun şeraitine inanlar tarafından da bunlar aynen tatbik edilmişti.

Haccın bu şekli, asırlarca devam etti. Hatta Peygamberlerden Hazreti İshak ile onu takip eden Peygamberler de aynı menâsike riayet etmişlerdi. Fakat

Hazreti İbrahim devrinden uzaklaşıldıkça haccın menâsiki, birtakım yeni merasimle karıştırıldı. Hatta Mekke'den hareketle tekrar Mekke'ye dönüş arasında yapılan o uzunca devir, yaya yürümek suretiyle ikmal edilerek hac keyfiyeti, bir hayli güçleştirildi.

Asrı Saadete yaklaşıldığı sıralarda, artık Hazreti İbrahim'in koyduğu usuller büsbütün unutulurak haccın menâsiki karmakarışık bir hale gelmiş ve Kâbe put-perest Kureyşliler tarafından mâbet ittihaz olunarak bir puthane şekline ifrağ edilmiş (*çevirilmiş*), Beytullah-Allah'ın evi olmak üzere yapılmış olan o mukaddes binaya, tam 360 put yerleştirilmişti.

Araplar her sene, muayyen (*belirli*) zamanlarda Kâbe'yi ziyaret ediyorlar ve hac vazifesini ifa ediyorlardı. Fakat bunlar haccın, Cenab-ı Hak tarafından Hazreti İbrahim vasıtasıyla farz edilmiş olduğunu unutmuşlardı. Hac esnasında, Zât-ı Kibriya'nın adını anarak ona dua ve senada bulunmak lâzım gelirken, bilâkis babalarının, dedelerinin ve cetlerinin kahramanlık, zenginlik vesaire gibi mefahirini zikrediyorlar; onlarla gururlanıyorlar, Kâbe'yi tavaf ederken de yalnız dünya libaslarını çıkarmakla iktifa ederek (yetinerek) ihrama girmiyorlar, erkekler ve kadınlar bütün tenasül aletleri meydanda olduğu halde, Kâbe'nin etrafında dönüp dolaşıyorlardı.

Araplar, haccın menâsikine (*ibadet usullerine*) birtakım çirkin âdetler de karıştırmışlardı. Kestikleri kurbanların kanlarını Kâbe'nin duvarlarına sürüyorlar, kehle (*bit*) ve haşerat yatağı olan saçlarını, sakallarını

yıkamıyarak iğrenç kokular içinde, günlerce vakit geçiriyorlardı.

İşte hac, asırlarca bu şekilde devam ettikten sonra, Peygamberimiz tarafından tekrar Hazreti İbrahim'in koyduğu eski ve nezih usuller ihya edildi.

İslâmiyet, Hazreti İbrahim'in din esasları üzerine kurulmuş olduğu için, hac, Müslümanların şartlarından oldu. İslâm dini, bütün şartlarını, en aklî ve mantıkî esaslara dayadığı gibi, hac meselesini de bir nizam ve intizam altına aldı.

Hac, Allah'ın emri olduğu için her Müslüman'a farzdı. Hali vakti yerinde olan her Müslüman, ömründe bir kere olsun bu dini vazifeyi yapacaktı. Lâkin hac için sarf edeceği parayı başkasından borç almaması veyahut mevcut olan parasını kâmilen bu maksada sarf ederek çoluk çocuğunu sıkıntı içinde bırakmaması, yol meşakkatine tahammül edecek derecede kuvvetli ve sıhhatli bulunması şarttı.

Hazreti Muhammed, acaba kaç defa haccetmişlerdir? Bu husustaki rivayet muhtelifdir. Bazı rivayetlere nazaran iki ve bazı rivayetlere nazaran üç defa haccetmişlerdir. Bu rivayetlerin hangisi doğru olursa olsun, son haccı, büyük bir ehemmiyeti haizdir. Buna "Veda Haccı" denilmiştir.

Bu hac, Resulûllah Efendimizin mübarek hayatlarının son senesinde ifa edilmişti. O sene, Resulûllah Efendimiz artık ahirete intikal buyuracaklarını hissetmişti, İslâmiyet'in esaslarını tamamıyla kökleştirmek ve Müslümanlar arasında riayet edilmesi lâzım ge-

len hususları büsbütün kuvvetlendirmek ve sonra da ümmetine veda etmek için haccetmiye karar verdi ve meşhur hutbesini yaptı.

İslamların Mukaddes Yeri: KÂBE

Kâbe'yi Peygamberimizin büyük ceddi Hazreti İbrahim küçük bir bina olarak inşa etmişti. Sonra pek muazzam bir mabet oldu.

Mekke dünyanın en eski şehirlerinden biridir. Ve Kuran'daki yazılışa göre asıl ismi "Bekke"dir. Bu şehrin kutsiyeti de, orada mevcut olan "Kâbe" binasına atfedilmektedir.

Kâbe'nin bir adı da "Beytullah" yani, Allah'ın Evi'dir. Kâbe'yi yapan da, Resulullah Efendimizin büyük ceddi, İbrahim peygamberdir.

Hazreti İbrahim, Gildani'lerde meskûn olan Urfa şehri civarında dünyaya gelmiş ve orada yetişmişti. Pederi, Azer isminde bir putperestti. Tevrat'a ve sair rivayete nazaran bu zat bir heykeltıraştı. Cahil ve gafil halkın mabut diye taptıkları putları yapardı. Oğlu İbrahim de bunları götürüp çarşıda satardı.

Nihayet öyle bir gün geldi ki; İbrahim, artık babasının yaptığı putlara tapmaktan ve onları satmaktan zevk almamaya başladı. Çünkü o, derin derin düşündükten sonra, şu hakikate varmıştı: *"Bu putlara mabut ediyoruz; onlara tapıyoruz. İnsan eliyle yapılmış olan bir taş veyahut ağaç parçası, nasıl mabut olabilir? Ondan ne hayır veyahut ne şer beklenebilir? Her halde bu*

yerleri, gökleri, dağları, taşları, ağaçları, insanları ve bütün mahlûkatı yaratan bir hakiki mabut vardır. Onu arayıp bulmalıdır”.

İbrahim, bu hakikate vardıktan sonra artık geceleri şehirden çıkarak kırlarda yatmaya ve gözlerini göğe dikerek derin derin düşünmeye başladı. Yıldızların semada parıldaması, ayın ve güneşin doğup batması, İbrahim’e aradığı hakikati anlattı. O artık, insan eliyle yapılan mabutlardan bambaşka bir mabut olduğunu anlamış ve onun birliğine inanmıştı.

İbrahim, akrabasından Sâre isminde bir yaşlı kadınla evlenmişti. Bu izdivacın üzerinden uzun seneler geçtiği halde, Sâre bir çocuk doğuramamıştı. Hâlbuki İbrahim, uzun seneler düşünce düşünce bulduğu ve “Allah” diye ad koyduğu o büyük mabut hakkındaki kanaatini bütün muhitine yayarak putları ortadan kaldırmak için kendisine yardım edecek bir erkek evlâda malik olmak istiyordu.

Bir gün bu fikrini Sâre’ye açtı. Ve Hacer adındaki cariyesi ile evlenmek için ondan izin aldı.

Filhakika Hacer’le evlendi, bir erkek evlâdı dünyaya geldi. Ona, İsmail adını verdi. Fakat biraz sonra, Sâre de bir çocuk dünyaya getirdi. O da İshak tesmiye edildi.

Hacer, gençti, güzeldi; Sâre’nin içine bir kıskançlık girdi. İbrahim’e:

— Hacer’le İsmail’i al. Nereye götürürsen götür. Onları evimde görmek istemiyorum, dedi.

Tevrat'ın rivayetine nazaran, İbrahim bir sabah erkenden bir tulum su ve bir miktar ekmek aldı, İsmail'i Hâcer'in omuzlarına yükletti, çöllere yollandı. Bir hayli dönüp dolaştıktan ve birçok macera atlattıktan sonra, nihayet Hicaz'a geldi.

Hacer'in gençliği ve güzelliği yüzünden İbrahim her yerde birçok müşkül vaziyetlere girmişti. Hatta Mısır'da, namusunu güçlkle kurtarabildi. Fakat Hicaz'a geldiği zaman öyle bir emniyet buldu ki, artık orada yerleşmeye karar verdi.

O sırada bütün dünya gibi, Hicaz muhiti de büyük bir cehalet ve zulmet içindeydi. Gerek gezdiği yerlerde ve gerek, yerleşmeye karar verdiği Hicaz çevresinde insanları putlara tapmakta vazgeçirerek asıl ve hakiki mabut olan, Allah'a inandırmak isteri ise de, buna imkân göremedi. Fakat Allah'ın kendisine ilham ettiği büyük bir duygu ile bu fikrinden vazgeçmedi.

Gene Tevrat'ın rivayetine nazaran Allah, bir melek göndererek İbrahim'i, halkı hak dinine davete memur etmişti. Aynı zamanda bu melek ona, bir yer göstermiş:

“Buraya, Allah için bir ev yap,” demişti.

İbrahim, binayı yapıp bitirmiş ve sonra o melek tekrar görünerek, şu emri tebliğ etmişti: *“Biz İbrahim’e Beyti Mukerrem’in yerini gösterdik. Ona demiştik ki; “Bana bir şerik koşma. Evimi tavaf edenler, Mekke’de kalanlar, rükû ve sücûd edenler için orayı temiz tut. Halkı, hacca çağır. Yaya olarak, develere binerek gel-sinler.” Hacc: 26-27*

İbrahim'in yaptığı bina, gayet basitti. Dokuz arşın yüksekliğinde, 33 arşın uzunluk ve 31 arşın genişliğinde, dört duvardan ibaretti. Hatta tavanı, penceresi ve kapısı bile mevcut değildi.

Bina bittikten sonra sıra, Allah'ın evine halkı davete gelmişti. Binanın kurulduğu yerin civarında hiçbir ev ve köy yoktu. Her taraf, çöllerle çevrilmiş bulunuyordu. O, davet için sesini kimlere duyuracağını düşünüyordu.

Nihayet, yüksek bir taş gözüne ilişti. O taşın üstüne çıkarak dört tarafa ayrı ayrı seslendi. Ve halkı, Allah'ın evini ziyaret ve tavafa davet etti. Uzaklardaki çadırlarda yaşayan Cürhüm kabilesi, o mukaddes binayı tavafa geldi.

Bu suretle İbrahim'in inşa ettiği bina rağbet kesbetmiş ve Kâbe tesmiye edilmişti (*ismi verilmişti*).

Kâbe binası, Hazreti İbrahim'in yaptığı gibi kalmadı. Takriben dört asır sonra Kâbe'nin muhafızlığını deruhte eden (*üstlenen*) Kusey bin Kilab zamanında tâdile uğradı. Duvarları kuvvetlendirilmekle beraber, hurma ağaçlarından da bir tavan yaptırıldı.

Fakat bir müddet sonra, Mekke'ye çok şiddetli bir yağmur yağdı. Şehri sel bastı. Buradan akan sular, Kâbe'nin temellerinde büyük tahribat yaptı. Hatta bina yıkılmak tehlikesine maruz kaldı.

Mekkeliler, binayı yeni baştan sağlam bir surette yaptırmak istiyorlar, lâkin bu işe ehil ve erbab olan bir kimseyi bulamıyorlardı.

Tesadüfen o sırada Cidde sahilinde bir Rum gemisi parçalanmıştı. Bu geminin kaptanı mimardı. Kureyşliler bunu haber alır almaz Velid bin Mugıyre'yi Cidde'ye yollamışlar, hem geminin tahtalarını satın almışlar, hem de mimar olduğunu söyleyen kaptanı Mekke'ye çağırmışlardı.

Bu kaptanın adı Bakom'du ve hakikaten Kâbe'yi çok sağlam bir şekilde yapmaya muvaffak olmuştu.

Asrı Saadette Kâbe, bütün sadeliğini muhafaza etmişti. Fakat Emeviler ve Abbasiler zamanında ziynete gark edildi. Abdülmelik bin Mervan, Kâbe'nin sütunlarını altından kaplatmak için 3.600 altın verdiği gibi Abbasiler'den El Emin de mukaddes binanın eşiğini altından yaptırmak için 1.800 altın verdi. Aynı zamanda Yemenliler de gayet kıymetli kumaşlar yollamışlar, binanın harici kısımlarını bunlarla kaplatmışlardı. Asırlar geçtikçe birçok İslâm hükümdarları ve Osmanlı padişahları Kâbe'nin ziynetini arttırdıkça arttırmışlar, Hazreti İbrahim'in taştan ve çamurdan yapmış olduğu o binayı hiçbir kuvvetle yıkılamayacak hale getirdikten sonra, damda biriken suların akması için altınoluklar yaptırmışlar ve binanın dört tarafına, altın sırmalarla işlenmiş kıymetli örtüler astırmışlardı.

Resulüllah Efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret buyurmadan evvel Kâbe'yi kible ittihaz etmişti. Hicretten sonra bir aralık kible, Kudüs'e müteveccih olmak üzere değiştirilmiş ise de, nazil olan bazı ayetlerle tekrar Kâbe'ye tahvil edildi.

Hazreti İbrahim, binayı yapıp bitirdikten ve Allah'ın emriyle halkı orayı ziyaret ve tavafa davet ettikten sonra Kâbe, artık bütün Arabistan kabilelerinin müşterek bir ibadet makamı olmuştu. Bunun içindir ki zaman geçtikçe, Allah'ın birliği ilân için yapılmış olan bu binanın her tarafı putlarla dolmuştu. Resulûllah Efendimiz, İslamiyet'i ilân ve neşre (*yaymaya*) başladığı sırada Kâbe'nin içinde ve dışında, tam 360 adet put bulunuyordu ve aynı zamanda müşrikler de bu mübarek makamı, Müslümanlar gibi tavaf ve ziyaret ediyordu.

Fakat hicretin onuncu senesi, artık İslâmiyet kuvvetlenip de Mekke fethedildikten sonra, Kâbe binası kâmilen putlardan temizlendi ve bu suretle de putpe-restliğe Arabistan'da katî olarak nihayet verildi.

Ravza-i Mutahhara

Müslümanlar dünyasının bu mukaddes yerindeki dini merasimin azameti hiçbir şeyle ölçülemez

Resulûllah Efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret buyurduktan sonra, ilk iş olarak bir mescit inşasına teşebbüs buyurmuş, bunun için de, misafir bulundukları Hazreti Ebâ Eyyübül Ensâri'nin evi civarındaki bir arsayı satın almışlardı.

Bu arsa, Sehl ve Süheyl isminde iki küçük ve yetim çocuğa aitti. Uzun zamanlardan beri metruk bir halde idi. Düz olmadığı için, çukur yerlerinde yağmur suları birikirdi. O civardaki evlerin sahipleri, bu arsada hurmalarını kurutmayı adet etmişlerdi.

Resulûllah Efendimiz bu arsayı, on altın bedel mukabilinde satın almış ve derhal Mescidi Şerif'in inşasına başlamışlardı.

Mescit, çok sade idi. Duvarları kerpiçtendi. Tavanı, hurma dalları ile kapalıydı; bunları tutturmak için birçok direkler dikilmişti.

Mescidin inşası bittikten sonra sıra, Resulûllah Efendimizin ikametgâhına gelmişti. Bu hane-i saadet de, mescidin yanına bina edilmişti.

Hane-i saadet ilk yapıldığı zaman Resulûllah Efendimizin nikâhı altında, yalnız Sûde ile Ayşe isminde iki zevcesi bulunuyordu. Onun için, genişçe bir avlu üzerine, sadece iki oda inşa olunmuştu. İstitrat (*arasöz*) olarak şu ciheti de arz edelim ki: Her biri bir hikmete müstenit olarak Resulûllah Efendimizin zevcelerinin adetleri tezayüt ettikçe (*çoğaldıkça*) bunlar için avluya ayrı ayrı odalar inşa edilmiş ve bu odalara da hücre adı verilmiştir.

Bu hücrelerin hepsi birbirine benzerdi. Büyüklükleri, beş arşın uzunluğunda ve üç buçuk arşın enliğinde idi. Tıpkı Mescid-i Şerif gibi, bunlar da kerpiçten inşa edilmişti. Damlarına da hurma dalları ve yaprakları döşenerek bunların üzeri de topraklarla örtüldüğü için yağmur yağdığı zaman pek çok sıkıntı çekilirdi.

Zemin döşemesizdi. Yağmur yağdığı zaman, damlardan sızan sularla bu toprak zemin tamamıyla çamur haline gelirdi. Bunun önüne geçmek için sonraları zemine ince çakıl döşenmişti. Bu hücrelerden, Mescidi Şerif'e bitişik olan, Resulûllah'ın sevgili zevcesi Ay-

şe'nindi ve bu hücreden Mescid-i Şerif'e bir pencere açılmıştı. Ve gene mescide kolayca geçmek için bir de yol vardı.

Resulûllah Efendimiz, bu hücreyi çok severdi. Zevcelerinin adedi arttığı zaman, her geceyi bir zevcesinin yanında geçirmeyi adet buyurmuş oldukları halde, ekseriya birkaç gecelerini bu hücrede geçirirdi.

Nebi Zışan Efendimiz, vefatıyla neticelenen hastalığını da bu hücrede geçirmişti. Ve vefatına takaddüm eden günlerde birkaç defa:

— Peygamberler vefat ettikleri yerde defnolunurlar, demişti.

Onun içindir ki, ahireti teşrif buyurdıkları zaman mübarek naaşları o hücrede gaslolunarak ve yattıkları yatağın bulunduğu yer kazılarak oraya defnedildi. Ondan sonra bu odaya "Hücre-i Muattara" adı verildi.

Mescidi Şerif ile bu mübarek hücre, bir müddet olduğu gibi kaldı. Lâkin İslamiyet büyük bir hızla intişar ederek Şarka ve Garba doğru yayılmıya başlayınca, Hicaz'ı ziyarete gelenlerin adetleri de arttı. Mekke'ye gidip Kâbe'yi tavaf edenler ve hacılık şerefini iktisab eyliyenler Medine'ye de geliyorlar, merkadi Resulûllah'ı da (*Resulûllah'ın kabrini de*) ziyaret ediyorlar ve Nebii Zışan Efendimizin mukaddes ruhundan feyzü saadet iktisap ediyorlardı. Bunların içinde birçok zenginler de vardı.

Evvela Hicreti seniye'nin on yedinci senesinde, ikinci halife Hazreti Ömer'in devrinde, gerek Mesci-

di Şerif'in ve gerek Hücre-i Muattara'nın kerpiç duvarları taş duvarlara tebdil edildi. Sonra Üçüncü Halife Hazreti Osman, Emevi halifelerinden Velid Bin Abdülmelik'in, Abbasi halifelerinden Mehdî Billâh devirlerinde her iki kudsî binanın tarsîn (*sağlamlaştırma*) ve tezyinine (*süslemesine*) ehemmiyet verildi.

Asırlar ilerledikçe o iki mütevazı ve kerpiç binanın şekli o derece değişti ki tamamıyla asıllarını kaybetti. Kâmilten (*tamamen*) kesme taş ve mermerlerden, üzerleri kurşun örtülü müteaddit kubbelerden mürekkep muazzam bir bina haline geldi.

Resulûllah Efendimizin medfeni mübarekleri, hari-kulade tezyin edildi. Altın bir şebike¹³ ile çevrildi. Mes-cidi Şerif'in minberi ile bu şebikenin arasına Ravza-i Mutahhara denildi.

Resulûllah Efendimizin medfeni mübarekini ziya-rette gelenler, türbe-i saadetin içine giremezler. Bil-hassa açılmış olan “muvâcehe penceresi”nin önünde durarak ziyaret ederler. Hücre-i Muattara'ya Babı Fa-time, Babı Şamil, Babı Ravzai Mutahhare (ki, bu kapıya Babı Tövbe de derler) ve Babı Vüfud isminde dört kapı açılmıştır. Bu hücrenin üstüne Kubbe-i Huzrâ adı verilen yüksek bir kubbe yapılmıştır. Bu kubbe tamamıyla altın yaldızla cilalanmıştır. Kubbeden, ekserisi altın zincirlerle asılı, yetmiş kandil sarkmaktadır. Aynı zamanda medfeni mübarekin biri başucunda, diğeri ayakucunda tamamıyla som altından, iki büyük şamdan vardır. Bunlarda balmumu yakılmaktadır.

13- Eritilerek kalıba dökülmüş şey, külçe. Kalıba dökülmüş altın veya gümüş.

Hücre-i Muattara'ya herkes giremez. Buraya girmek için ya orada hizmet sahibi olmak ve yahut feraset sahibi bulunmak lazımdır. Bunlar da Hücre-i Şerife hususi bir merasimle girerler ve orada bulundukları müddet zarfında hiçbir dünya kelâmı etmezler.

Ravza-i Mutahhara'dan itibaren başlayan Mescid-i Şerif, muhtelif halife ve hükümdarların devirlerinde genişletilmiştir. Osmanlı hükümdarlarından Sultan Abdülmecid devrinde, bugünkü şekline getirilmiştir. Hali hazırda vaziyetine göre uzunluğu 156 arşın 8 parmak, enliliği de 105 arşındır. Cenup kısmı şimal kısmından biraz genişçe olmak üzere, bir mustatili (*dikdörtgeni*) andırır.

Mescidi Şerif'in dört tarafından beş minaresi ile 10 büyük ve diğerleri de muhtelif cesamette 242 adet kubbesi vardır. Bu kubbelerde, ekserisi som altından ve 13 tanesi de saf billûrdan yapılmış kıymettar avize olmak üzere, 1791 kandil ve 25 adet altın işlemeli şamdan mevcuttur.

Adi günlerde bu kandillerin 222'si ve ramazan, bayram ve kandil gecelerinde de hepsi yakılır.

Kubbeleri tutan mermer direklerin adedi vaktiyle 423 iken muhtelif devirlerdeki tamir esnasında 327'ye indirilmiştir. Bu direklerin ekserisi, gayet kıymettar somakiden imal edilmiştir.

Osmanlı hükümdarlarından bazıları, bu mukaddes binaya bir hayli hizmet etmişlerdir. Kanuni Sultan Süleyman, Mescidi Şerif'i esaslı bir surette tamir ettirmiştir. Birinci Sultan Ahmet, hazine-i hümayundaki

en kıymetli elmasların en büyüğünü göndermiş ve şebîke-i Resulüllâh'a vazettirmiştir. Fakat gerek Mescidi Şerife ve gerek Hücre-i Muattara'ya en büyük hizmet etmek şerefini, Sultan Abdülmecid ihraz etmiştir.

Abdülmecid'in oğlu İkinci Sultan Hamid ise, Mescidi Şerif'in bazı bozulmuş olan yerlerini tamir ettirmekle beraber, gerek Mescidi Şerifi ve gerek Hücre-i Muattara'yı elektrik ile tenvir ettirmiştir (*aydınlattırmıştır*).

Sultan Hamid'in mühim hizmetlerinden biri de, Hicaz şimen-difer (*demiryolu*) hattını inşaya teşebbüs ve bu hattı Hicaz hudutlarına kadar temdid etmesidir (*uzatmasıdır*). Fakat bu büyük eserini ikmal etmeden evvel saltanat makamından ıskat edildiği (*düşürüldüğü*) için bunun ikmalini görememiştir.

Ravza-i Mutahhara, son derece ruhaniyeti haizdir. Bu yüksek makamı ziyaret edenlerin müttefikan riva-yetlerine nazaran, bütün dünyada bu kadar müzeyyen ve mutantan (*görkemli*) bir ziyaretgâh mevcut değildir.

Burada hizmet etmek şerefi seksen kişiye inhisar etmektedir. Bunların kırkı gedikli, kırkı da yedektir. Bunlara acemi de denilir.

Kırk gedikliden on altısı kapıcılık vazifesi ifa ederler. Bunlar zamanla ve kıdem sırasıyla kapıcıların za-bitliği makamına yükselirler.

Bu kapıcılardan her gün dörder kişi nöbete girerler. Bir gün bir gece, Ravza-i Mutahhara'da bulunarak zamanlarını Kur'an-ı Kerim okumak ve hatmi Şerif in-

dirmekle geçirirler.

Cuma günleri, bu yüksek mabedin halâvet (*tathlık*) ve azameti büsbütün artar Harem-i Şerif'in dört tarafında bulunan beş minareye, en yanık sesli müezzinler çıkar. Bunlar ezana bir saat kala, nuati Şerifler ve münacatlar okumaya başlarken halk akın halinde Mescidi Şerif'e dolar.

Burada hatibin minbere çıkması da hususi bir merasime tabidir. Hatip, büyük bir tazim ve ihtiram ile Resulûllah Efendimizin yüksek makamına doğru ilerler, orada üç ayeti kerime ile "İnnâllahe ve melâiketehü yüsallüne 'ale'n-Nebiy. Ya eyyühe'l-lezine amenü sallü aleyhi ve sellimü teslima"¹⁴ Ahzab:56 ayetini okurken, müezzinler de mahfilden salâtü selâm getirirler.

Bu esnada, minbere memur olanlardan biri, minberin kapısındaki perdeyi kaldırır. Hatip, Resulûllah Efendimizin makamından ayrılarak minbere doğru gelirken, elinde asa bulunan bir zat ile minber müezzinini denilen elinde kılıçlı diğer bir zat ile karşılaşır. Eli asalı zat, hatibe kıymettar bir şal uzatır. Hatip bu şal ile omuzlarını ve arkasını kapatır.

Hatibin önünde bulunan minber müezzinini, minberin kapısına gelir gelmez hatibe dönerek: "Allahü Ekber" diye seslenir. Bu, iç ezanının başlayacağına işarettir.

İç ezanı, en güzel sesli müezzinler tarafından kıraat edilir. Bu ezan o derece müessirdir ki, birçok kimse-

14- "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin." Ahzab: 56

ler kendinden geçerek çehrelerinin renkleri limon gibi sapsarı kesilir. Hatta bu esnada bazı hassas kimselerin o andaki azamete tahammül edemeyerek bayıldıkları bile vakidir.

Namazdan sonra bütün cemaatin hep bir ağızdan getirdikleri tekbir ve tehliller ise en metin insanların kalplerini bile rikkate getirecek ve gözyaşları döktürecek kadar müessirdir.

Hulasa “Ravzai Mutahhare” haiz olduğu emsalsiz derecede ruhaniyeti dolayısıyla her müminin ziyaret etmek temennisinde bulunduğu bir yerdir.

Mevludi Şerif

Süleyman Çelebi’nin “Mevlûd”u, kendi nev’inde dört buçuk asırdan beri misli görülmemiş nefis sanat eseridir.

İslam eserlerinin içinde, dört asrı mütecaviz (*aşkın*) zamandan beri elden ele gezen, eski tarzdaki ifadesine rağmen her devirde sevilen, büyük şehirlerimizden en ücra köylerimize kadar her sınıf ve zümreye mensup Müslüman Türkler tarafından bilinen ve birçok yerleri bellenen kırk yedi sayfadan mürekkep bir kitap vardır ki hiçbir kitaba nasip olamayan bir rağbet kazanmış ve müellifi, hiçbir müellif ve şairin erişemeyeceği derecede yüksek bir nam ve şan kazanmıştır. Bu kitabın adı “Mevlûdi Şerif”, müellifinin ismi ise “Süleyman Çelebi”dir.

Süleyman Çelebi, dördüncü Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid devrinin en güzide âlim ve şairlerindendir. Bu hükümdarın sağlığında, Divanı Hümayun imamlığı etmiş, Yıldırım'ın vefatından sonra da onun Bursa'da yaptırmış olduğu Ulu Cami imamlığına tayin edilerek ömrünün son senelerini bu kutsî vazife ile geçirmiştir.

Bu muhterem zatın, Mevlûdi Şerif'i hangi tarihte ve ne kadar müddette yazdığı hakkında verilen malûmat muhtelifdir. Fakat muhakkak olan bir şey varsa, Süleyman Çelebi'nin baştanbaşa manzum olarak telif ettiği bu güzide eser, Türkçede mübarek mevzuu etrafında yazılmış eserlerin ilkidir.

Yapılan tetkiklerden anlaşıldığına göre İslam âleminde Mevlûdi Şerif, ilk defa olarak Hicretin 541'inci (M. 1147) senesinde, Araplar tarafından ihdas ve kiraat edilmiş ve muhtelif Arap beldelerinde, "Mevlût Cemiyetleri" teşekkül etmiştir. Bunu takiben her sene Resulüllah Efendimizin dünyaya teşrif ettikleri gün Mevlûdi Şerif okunması hiç değişmiyen bir adet ve anane sırasına girmiştir.

Süleyman Çelebi'den evvel Arapların yazdığı birkaç Mevlûdi Şerif vardı. Lâkin bunların içinde tercihen, Mevlûdi Rufâi namı verilen güzide eseri okurlardı. 578 (M. 1183) senesinde, Seyyit Ahmet Rufâi vefat ettiği zaman onun halifleri ve müritleri toplanmışlar, Mevlûdi Rufâi adında bir cemiyet kurmuşlar, o tarihten itibaren her sene Şaban ayının on beşinci gününden yirmi ikinci gününe kadar Mevlûdi Rufâi okumayı bir usul haline koymuşlardı.

Bir müddet sonra, sâdâtı kiramdan ve asrının en büyük ulemasından “Seyyit bin Kasım İbni Seyyit İbrahim Berzenci” tarafından telif edilen Mevlûdi Şerif, Hicaz ve Mısır’da okunmaya başlandı. Ve bu da, Mevlûdi Rufâi gibi, derhal büyük bir şöhret kazandı. Bu mevlit, manzum değildi. Parlak ve azametli cümleler ihtiva eden, yirmi beş sayfa kadar nesirden ibaretti. Yalnız bazı yerlerine, yüksek mana ve kıymeti ihtiva eden birkaç kıta yerleştirilmiştir.

Bu Mevlûdi Şerif’i, üçüncü bir mevlit takip etti. Mevlûdi Rufâi’nin yazılmasından takriben yüz elli beş sene sonra Mısır’da, “Tanta” şehrinde, o devrin ulemasından bir zat tarafından telif edilmiş olan bu Mevlûdi Şerife de “Tanta Mevlûdu” namı verildi.

Muhtelif tarihler zikredilmesine rağmen, Hicretin 796–798 (1394–1396) seneleri arasında telif edilmiş olduğuna kanaat getirilen Süleyman Çelebi’nin telifi ise, Türkçe olarak yazılmış olan ilk Mevlûdi Şerif’tir. Vakıa bu Mevlûd’dan sonra, muhtelif tarihlerde ve hatta son senelerde birkaç Mevlûdi Şerif daha telif edilmiş ise de, hiç biri Süleyman Çelebi’nin Mevlûdu kadar rağbet görmemiş ve onun ihraz ettiği yüksek mertebeye erişememiştir.

Süleyman Çelebi’nin Mevlûdu, baştanbaşa bir sehli mümtendir. O saf, açık ve en basit insanların bile kolayca anlıyacağı derecede sade olan menkıbede öyle sade bir ifade vardır ki; dört buçuk asır zarfında gelip geçmiş olan en büyük şairlerimiz bile, onun bir kıtasını değil, bir beytini değil, bir mısraını bile tanzire imkân görememişlerdir.

Süleyman Çelebi, her şeyden evvel, İslamiyet'te esas olan Allah telakkisi ve sevgisi ile söze başlamıştır.

*“Allah adın zikredelim evvela;
Vacip oldur cümle işde her kula,
Allah adın her kim ol evvel ana,
Her işi âsân eder Allah ana...”*

Kıtasıyla; Cenab-ı Hakk'ın kudretini, azametini, kullarına karşı rahmet ve şefkatini anlatmıştır.

*“Âmine Hatun Muhammed anesi.
Ol sadeften doğdu ol dür danesi.
Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile
Vakt erişti, haftavü eyyam ile.”*

Kıtasında da, mübarek bir izdivaç ve hamlin (*hamileliğin*) en veciz bir ifade ile tahkiyesi (*hikaye edilişi*) vardır.

Süleyman Çelebi, kudretinin en büyük hususiyesini, Resulûllah Efendimizin dünyayı nasıl teşrif buyurdıklarını nakletmekte göstermiştir ve bundaki en büyük maharet de, bu muazzam ve tarihi hadiseyi, o mukaddes vücudu dünyaya getiren muazzez ve mükerrem valideye naklettirmesidir:

*“Âmine eder; çu vakt oldu tamam,
Kim vücuda gele ol Hayrulemân.
Susadım gayet karareten katî,
Sundular bir cam dolusu şerbeti.
Geldi bir akkuş kanadiyle revân
Arkamı sıvadı kuvvetle heman*

Doğdu ol saatte ol sultanı din.

Nûra gark oldu semavatü zemin.”

Kıtaları, Türk edebiyat tarihinde tesadüf edilemeyen bir bediadır. Birer edebi bedia olan bu kıtalardan sonra Süleyman Çelebi, Resulûllah Efendimize karşı beslediği tazim, terkim ve imanını, onun dünyayı teşrifini selamlıyan şu beyitlerle ifade etmiştir:

“Merhaba ey canı canan, merhaba!

Merhaba ey derde derman, merhaba!

Merhaba ey rahmeten lilâlemîn;

Merhaba, sensin şefial muznebin

Ey cemali gün, yüzü bedri Münîr

Ey kamû düşmüşlere sen destgîr.”

Şimdiye kadar Hazreti Muhammed’in mübarek ve mukaddes vücudunu tasvir edenler arasında hiçbir şair, hiç bir edip;

“Nûr idi baştan ayağa gövdesi,

Nûr ayandır; nûrun olmaz gölgesi.”

Beyti kadar veciz ve kuvvetli mana ifade eden bir teşbih yapamamıştır.

Bunun içindir ki Süleyman Çelebi’nin Mevlûdi Şerif’i, dört buçuk asırdan beri, bir misli daha görülmemiş olan bir sanat harikasıdır. Ve gene bunun içindir ki en büyük şehirlerimizden en ücra köylerimize kadar her sınıf ve her zümreye mensup halk tarafından büyük bir vecdû istiğrak ile asırlardan beri dinle-

nilen bu mübarek ve muazzam menkıbe, bundan sonrada asırlarca aynı istiğrakın bütün zevk ve heyecanı ile dinlenilecektir.

Süleyman Çelebi'nin, eski yazı ile basılmış ve kırk yedi sayfadan ibaret olan kitabı başlıca şu fasılları ihtiva etmektedir: “Hikaye-i Mevlid – Kaside-i Mevlid – Kaside-i Tevhid – Mevlûdî Şerif – Mir'acı Nebi – Vefatı Nebi – Vefatı Fatıma-i Zehra – Hikaye-i Geyik – Hikaye-i Güvercin – Hikaye-i İbrahim Aleyhisselâm – Hikaye-i Kesik Baş – Hikaye-i İslam – Yahudi – Hikaye-i Deve gibi hepsi de Resulûllah Efendimizin mübarek hayatlarıyla ilgili birtakım vakalarla, bir hayli ilahiler, kasideler, naat-ı şerifler, tevhidler.”

Bunların içinde en hazini “Vefatı Nebi”dir ki; bu fasıl okunduğu zaman yürekler tahammül edemediği için, ekseriya okunan Mevlûd'larda, bu kısmın kıraatinden sarfı nazar edilmektedir.

Süleyman Çelebi Mevlûd'u yazdıktan sonra merasimle okunması yurdumuzda adet hükmüne girerek usul ittihaz edilmiş ve bir müddet sonra da devletçe kabul edilen mühim merasim sırasına geçmiştir.

Fatih İstanbul'u zapt ettikten sonra ve Ayasofya Mabedi'ni de camii şerife tebdil eyledikten sonra, ilk Mevlûdî Şerif burada kıraat edilmiştir. Süleymaniye Camisi yapıldıktan sonra bu merasim oraya intikal etmiş ve Sultanahmet Camisi'nin inşasından sonra da, artık her sene devlet tarafından okutturulan Mevlûd'ların o zarif mabette kıraat edilmesi ve padişahların da tantanalı bir alayla bu merasime iştirak etmesi, devletin teşrifatı sırasına girmiştir.

Sultan Aziz Ortaköy Camisi'ni yaptırdıktan sonra, burada da birkaç defa Mevlûdî Şerif kıraat ettirilmiş ve padişah da Mevlûd alayında bulunmak için bu camide selamlığa çıkmıştır.

Sultan Hamid; saltanat devrinin iptidalarında (*başlarında*), ancak bir defa Sultanahmet Camisi'nde okunan Mevlûdî Şerif'e iştirak etmiştir. Hamidiye Camisi yapıldıktan sonra, Mevlûd alayları, daima bu küçük, fakat son derecede zarif camide icra edilmiştir.

Şehzade Camii ve Şehzadebaşı

توسعه ۶
برخی سته
۶ رمضان ۱۳۲۷

صاحب و مدیر مسئول :
اسماعیل صبیحی

محل ادارہ سی :
استنبولہ باب عالی قاریشیدہ روت فون
ادارہ خانہ سندھ در

۱۳۲۷

غزنیہ کوئندہ دین آثار و اوراق اعادہ اولغاز
۱۰ یازددر • رمضان شریفہ بعدالظہر انتشار ایدر غزنیہ سید
استنبولہ نسخہ سی ۱۰ یازددر •

۶ رمضان المبارک ۱۳۲۷
۸ ایلول روی ۱۳۲۵
۲۱ ایلول الرجبی ۱۹۰۹

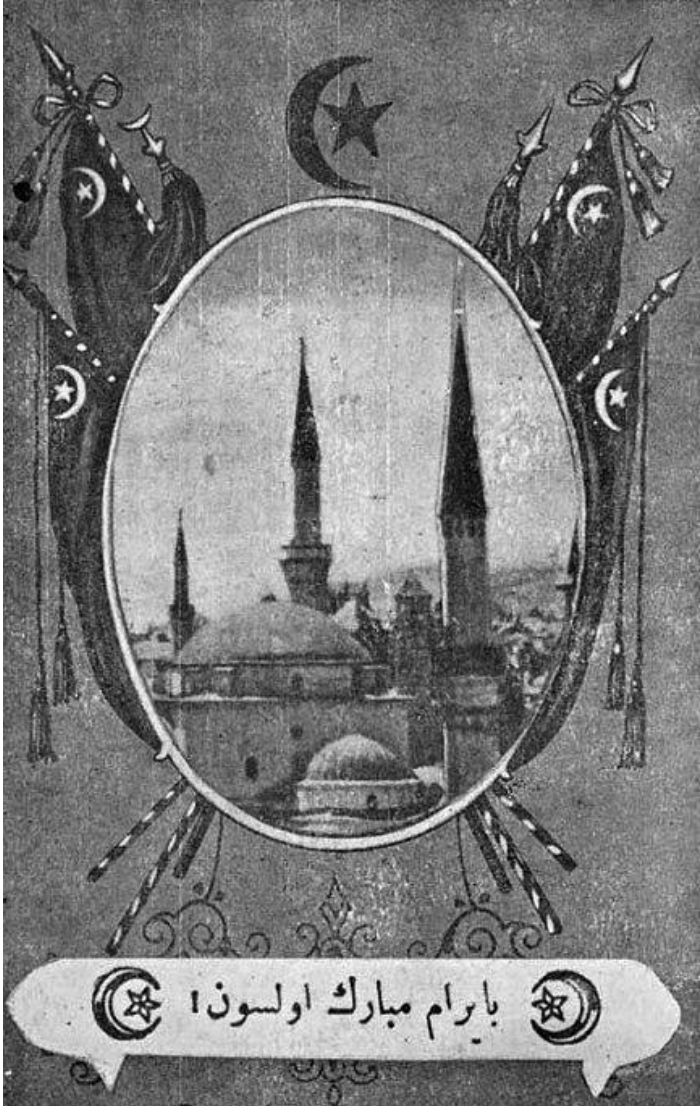
تقویم رمضان
بح شمس ظہر عصر اول عشا امساک
۱۱.۳ ۵.۵۶ ۹.۲۴ ۱.۳۲ ۹.۵۷

سباحت مجددی
ظلم و تعدی
ظلم و تعدیشک قبح و جرمش ، شہادت
و عاقبتی اوزون اوزادیہ شرح و تفسیر

معابد عالیہ اسلامیہ
بیوک آیاسوفیہ جامع شرقی حوالی و شادروانی

حاجت کورہیں . کوزمڑک اوکندہ عبدالحمد
ثانی مثال مجسم طوربیور .
سنگار چور اولان تحریب قلب آدم
حشر اولور حاج الہ یک کعبہ بیاد ایشدہ
بوسوزک حقیقی انکار اولغاز . زبرا
و الالعاہ علی الظالمین ، نص کرہی موجب
شریفنچہ اہ امالاک الحق ظالمین اوزریشہ
واقعدہ .
کذلک « ولا تحسبن الله غافلاً عما يعمل
الظالمون ... » آیت کریمہ سی مضمون مینفجہ
حق تعالیٰ حضرت نوری ظلمہ مک اعمالہ ہمہ حال
عجازات ایدہ چکی میداندہرکہ سالف فکر
آیت کریمہ مظلومہ تمزہ وظالمہ وعیددر .

طلالہ معین اولوقدہ اسلامدن چیققدہر .
یتیمہر دیشانز اقدمن حضرت نوری « من مشی
مع ظالمین ، و هو یلم انہ ظالم خرج عن الاسلام »
بیور شلردر . یعنی ظالمہ ، ظالم اولدینی بیلہرک
معاونت ایچون برارنجہ کیدن راه سلامتدن ،
یعنی اسلاماقدن چیقار .
برکیمہ طالک دوام وقاشہ دعا ایدرسہ
دنیادہ جناب حقہ عصیان اولغہ میل شندی
وار دیکددر .
نوشیروان عادل پادشاہ اولمازدن اول ، هنوز
سن تحصیلدہ ایکن کندیسنہ راستاد کامل علوم
و فنونی تعام ایدیوردی . ملہر رکون نوشیروانی

Bayram Tebrik Kartı

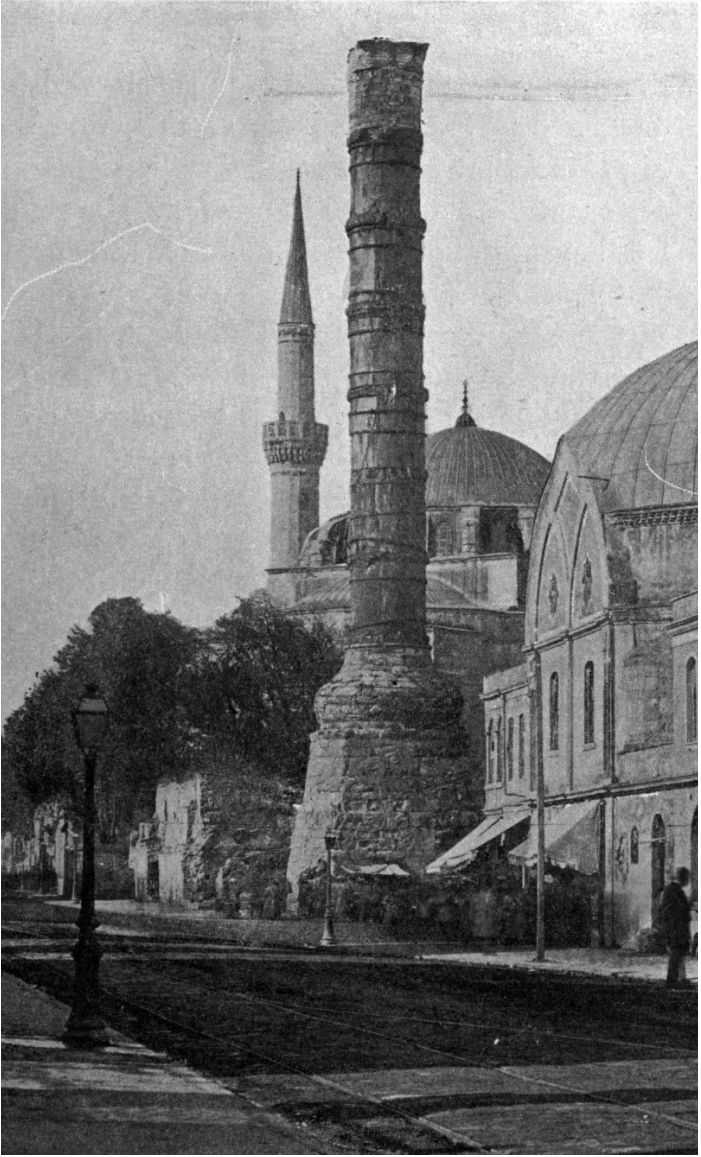
Beyazıt Meydanı

Kapalıçarşı

Eyüp

Çemberlitaş

Emirgan Sahilinde Balık Avlayanlar

Atmeydanı